

**TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMANIN
GELİŞİMİ VE IPARD SÜRECİ**

İhsan BİLİCİ

Yüksek Lisans Tezi

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Doç. Dr. Murat SAYILI

2010

Her hakkı saklıdır

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMANIN GELİŞİMİ VE IPARD SÜRECİ

İhsan BİLİCİ

TOKAT
2010

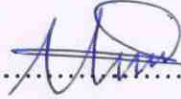
Her hakkı saklıdır.

Doç. Dr. Murat SAYILI danışmanlığında, İhsan BİLİCİ tarafından hazırlanan bu çalışma 08 / 09 / 2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hasan AKÇA

İmza: .....

Üye : Doç. Dr. Murat SAYILI

İmza: .....

Üye : Doç. Dr. Meral UZUNÖZ

İmza: .....

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Metin YILDIM

Enstitü Müdürü

...../...../2010

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan ve bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdığı yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bir üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İhsan BİLİCİ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMANIN GELİŞİMİ VE IPARD SÜRECİ

İhsan BİLİCİ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Murat SAYILI

Bu çalışmada; Türkiye'de Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar yürütülmüş olan kırsal kalkınma çalışmaları ve AB'nin Türkiye'ye uygulayacağı Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD)'nin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu amaçla öncelikle; kırsal kalkınma kavramı ve yaklaşımları, Türkiye'de kırsal kalkınmanın tarihsel gelişimi, kırsal kalkınma politika belgeleri, kırsal kalkınma destekleri ve kırsal kalkınmaya yönelik tamamlanmış ve devam etmekte olan iç ve dış kaynaklı projelere yer verilmiştir.

Sonraki bölümde, AB kırsal kalkınma politikalarına değinilerek, aday ülkelerin AB Ortak Tarım Politikasına uyum süreçlerini hızlandırmak, etkinleştirmek amacı ile katılım öncesi dönemde aday ülkelere kullandıracağı mali yardım araçlarından 2007-2013 dönemi için uygulayacağı IPARD yapısı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. IPARD fonlarının kullanımı için IPARD Programı hazırlığı bir ön koşul olup, programın hedefi, hazırlanma süreci, destekleyeceği alanlar, bütçesi, uygulama birimleri ve Programın uygulanması için başarıyla tamamlanması gereken akreditasyon ile yetki devri süreci ve Program ile sağlanacak desteklerin Türkiye tarımına ve kırsal alanına olası katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

AB'ye uyum sürecinin son günlerde ivme kazandığı Türkiye'de IPARD Programı uygulamalarından azami fayda sağlanması bu sürecin kolaylaştırılmasında ve tarım işletmelerinin rekabet gücü kazanarak, uyum sonrasında mevcudiyetlerini sürdürebilmelerinde önem arz etmektedir. IPARD ile Türkiye'deki tarım işletmelerinin hijyen, kalite, gıda güvenliği, hayvan refahı gibi konularda AB standartlarına ulaşması, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, örgütlenmenin teşviki, kırsal alanda iş olanaklarının kısıtlı olduğu ve köyden kente göçün hızlandığı gerçeği ile kırsal alanda alternatif iş olanaklarının sağlanması, yerel kalkınma stratejilerin hazırlanması ve uygulanması ile tarım-çevre tedbirlerine hazırlık sağlanacaktır.

2010, 110 sayfa

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, IPA, IPARD

ABSTRACT

Ms Thesis

RURAL DEVELOPMENT STUDIES IN TURKEY AND IPARD PROCESS

İhsan BİLİCİ

Gaziosmanpasa University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Assoc. Prof. Murat SAYILI

In this study, it is intended to reveal the rural development component (IPARD) indicating EU assistance to Turkey and performed rural development implementations from the foundation of Republic of Turkey to present date.

For this purpose, first of all , the historical progress of rural development in Turkey, rural development policy documents, supports for rural development and rural development projects based on internal and external sources are included.

In latter section, by addressed EU rural development policy, in order to accelerate the adaptation process of candidate countries to EU Common Agricultural Policy to be enabled the pre-accession period between the 2007-2013 to the candidate countries on the financial aid tools for Turkey will apply IPARD structure in detail has been handled. Preparation of the IPARD Program is an prerequisite for the utilization of the IPARD funds that the aim of the program, preparation process, areas to be supported, budget, implementation units and the accreditation process with the conferral of management to be completed successfully necessary for the implementation of the program and the potential contributions to be brought up for Turkey's agriculture as well as rural areas with the support to be provided of which is envisaged in the program has been introduced.

Considering the fact that, EU integration process has gained momentum in recent days in Turkey, IPARD Program implementation facilitating this process to ensure maximum benefit and competitiveness of agricultural enterprises, and therefore , the sustainability of the aforementioned enterprises is of great importance., the conformity of the agricultural enterprises to EU standards on issues including hygiene, quality, food safety, animal welfare, the development of agriculture-based industry, the promotion of organizational structure, the boosting up of alternative employment opportunities in rural areas of whose job opportunities being limited, as well as the preparation and implementation of local development strategies and the preparation of agri-environmental measurement will be provided by means of IPARD implementation in Turkey.

2010, 127 pages

Key words; Rural Development, IPA, IPARD

TEŞEKKÜR

İlk olarak, çalışmamda benden değerli katkılarını esirgemeyen, bilgi birikimlerini benimle paylaşan danışman hocam, saygıdeğer bilim adamı Doç. Dr. Murat SAYILI'ya, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Başkanı, sayın Başkanım Kerem AKGÜNDÜZ'e,

Yüksek lisans öğrenimim boyunca her zaman maddi manevi destek olup çalışmamı bitirmem konusunda beni teşvik eden Metin CAN ve İlyas AKDOĞAN'a,

Tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Ödeme Koordinatörü Yakup SAĞLAM ile N.Alp EKİN, Kerem AKDAĞ, Esra DAĞLIOĞLU, Nurdan KIZILIRMAK YÜKSEL, M. Emre DOKUR ve Elif Pınar BAŞARIR'a,

Hayatım boyunca olduğu gibi bu çalışmam sırasında da benden manevi desteklerini esirgemeyen sevgili annem ile babam Şükriye ve Arif BİLİCİ'ye, özellikle kıymetli yorumlarıyla tezime katkıda bulunan değerli akademisyen ağabeyim Dr. Ali BİLİCİ'ye,

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan eşim Döndü BİLİCİ'ye,

Şükranlarımı sunarım.

İhsan BİLİCİ
Ekim 2010

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
HARİTALAR DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ.....	2
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	4
3.1. Materyal.....	4
3.2. Yöntem.....	4
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	5
4.1. Kırsal Kalkınma.....	5
4.1.1. Kırsal Kalkınma ve Kırsal Alan Kavramı.....	5
4.1.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yaklaşımları.....	6
4.1.2.1. Tarımsal Kalkınma Yaklaşımı.....	7
4.1.2.2. Kırsal Sanayi Yaklaşımı.....	8
4.1.2.3. Kırsal Turizm Yaklaşımı.....	8
4.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları.....	9
4.2.1. Kırsal Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi ve Politika Belgeleri.....	9
4.2.1.1. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).....	14
4.2.1.2. Tarım Stratejisi (2006-2010).....	15
4.2.1.3. Stratejik Plan.....	17
4.2.1.4. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi- UKKS.....	19
4.2.1.5. Kırsal Kalkınma Planı.....	20
4.2.2. Kırsal Kalkınma Destekleri.....	23
4.2.2.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklemesi Programı (KKYDP).....	23
4.2.3. Kırsal Altyapı Desteği.....	24
4.2.3.1. Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES).....	24
4.2.3.2. Belediyelerin Altyapısını Destekleme Projesi (BELDES).....	24
4.2.4. Uluslararası Kaynaklı Tarım ve Kırsal Kalkınma Projeleri.....	25
4.2.4.1. Tarım Reformu Uygulama Projesi.....	25
4.2.4.2. Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP).....	26
4.2.4.3. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP).....	26
4.2.4.4. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi.....	27
4.2.5. IFAD Projeleri.....	28
4.2.5.1. Tamamlanmış IFAD Projeleri.....	28

4.2.5.1.1. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi.....	28
4.2.5.1.2. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi.....	28
4.2.5.1.3. Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi.....	29
4.2.5.1.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi.....	30
4.2.5.1.5. Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi.....	30
4.2.5.1.6. Tamamlanan Kırsal Kalkınma Projelerinden Çıkarılan Deneyimler....	31
4.2.5.2. Devam Eden IFAD Projeleri.....	34
4.2.5.2.1. Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi (2005-2012).....	34
4.2.5.2.2. Diyarbakır-Siirt-Batman Kalkınma Projesi (2006-2011).....	35
4.2.6. Diğer Projeler.....	36
4.2.6.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Sosyal Riski Azaltma Projesi.....	36
4.2.6.2. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi.....	37
4.2.7. Kırsal Alana Sağlanan Mali Destekler.....	37
4.3. AB’nde Kırsal Kalkınma.....	40
4.3.1. AB Kırsal Kalkınma Politikası.....	41
4.3.1.1. AB Ortak Tarım Politikası.....	41
4.3.2. AB’ne Aday Ülkelere Uygulanan Katılım Öncesi Mali Yardım Politikaları.....	43
4.3.2.1. AB’de Mali Yardımlar, Kırsal Kalkınma Politika ve Araçları.....	43
4.3.2.2. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Katılım Öncesi Yardımlar.....	45
4.3.2.3. SAPARD Programı - Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı.....	47
4.3.2.3.1. SAPARD Fonlarının Kullanım Oranları.....	48
4.3.2.3.2. SAPARD Fonlarının Kullanımında Yaşanan Sorunlar.....	49
4.3.3. 2007–2013 Döneminde AB’nde Kırsal Kalkınma.....	52
4.3.4. 2007–2013 Dönemi Mali Yardımlar.....	55
4.3.4.1. IPA – Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı.....	56
4.3.4.2. IPA’nın Bileşenleri.....	56
4.4. IPARD.....	58
4.4.1. IPARD Programı.....	59
4.4.2. IPARD Programı Hazırlık Süreci.....	60
4.4.2.1. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Politika Çerçeve Belgesi.....	60
4.4.2.2. Sektör Analizleri.....	61
4.4.2.3. Teknik Destek Projesi, IPARD Programı Ön-Değerlendirmesi ve Programın Onaylanması.....	62
4.4.3. MIFF ve MIPD.....	63
4.4.3.1. MIPD’de Yer Alan Öncelikler ve IPARD Programına Yansımaları.....	65
4.4.4. IPARD Programı İçin Seçilen Tedbirler ve Gerekçeleri.....	67
4.4.4.1. IPARD Uygulaması Birinci Aşaması (2007-2009).....	67
4.4.4.2. IPARD Uygulaması İkinci Aşaması (2010-2013).....	71
4.4.5. IPARD Programı Hedef Alanları ve Uygulama İllerinin Seçimi.....	72
4.4.5.1. IPARD Programı Hedef Alanları.....	72

4.4.5.2. IPARD Uygulama İllerinin Seçimi.....	73
4.5. IPARD Uygulama Birimleri/Otoriteler.....	75
4.6. Akreditasyon.....	77
4.6.1. Akreditasyonun Önemi ve Akreditasyon Süreci.....	77
4.7. TKDK İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	79
4.7.1. TKDK'nın Kurulması ve Akreditasyonu Kapsamında Yürütülen Çalışmalar.....	79
4.8. IPARD Programı Bütçesi.....	82
4.9. Tedbirler Bazında IPARD Programı Hedef Kitleleri ve Programın Tedbirlere Muhtemel Etkileri.....	85
4.9.1. Tarımsal İşletmelere Yatırım.....	85
4.9.2. Tarımsal Ürünlerin İşlenmesi ve Pazarlanması.....	90
4.9.3. Üretici Örgütlerinin Kurulumunun Desteklenmesi.....	95
4.9.4. Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi.....	96
5. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	111

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar Açıklama

AB	Avrupa Birliği
BELDES	Belediyelerin Altyapısını Destekleme Projesi
CARDS	Community Assistance to Reconstruction Development and Stability (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Birlik Yardımı)
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması Programı
ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
DAKP	Doğu Anadolu Kalkınma Programı
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EAFG	European Agriculture Fund for Guarantee (Avrupa Tarımsal Garanti Fonu)
EAFRD	European Agriculture Fund for Rural Development (Avrupa Tarımsal Kırsal Kalkınma Fonu)
EAGGF	European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu)
FAO	Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
FEOGA	Fonds Européen D'orientation Et De Garantie Agricole (Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu – EAGGF)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IACS	Integrated Administrative Control Systems (Entegre İdari Kontrol Sistemi)
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (International Fund for Agricultural Development)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance (Katılım Öncesi Yardım Aracı)
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development (Katılım Öncesi Yardım Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni)
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)
İBBS	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KASDEP	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
KKP	Kırsal Kalkınma Planı
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KÖYDES	Köy Altyapısını Destekleme Projesi
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MFA	Çok Yıllı Finansman Anlaşması
MIFF	Multi-annual Indicative Financial Framework (Çok Yıllı Gösterge Finansman Çerçevesi)
MIPD	Multi-annual Indicative Planning Document (Çok Yıllı Gösterge Planlama Dokümanı)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Uluslararası Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OLAF	European AntiFraud Office (Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Bürosu)
ORKÖY	Orman ve Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü
OTP	Ortak Tarım Politikası
PHARE	Coordinated Support for the Reconstructing of Economics of Poland and Hungary (Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı)
SAPARD	Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı)
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu SYDGM Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SRAP	Sosyal Riski Azaltma Projesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TKB	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UKKS	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UYG	Ulusal Yetkilendirme Görevlisi
YAG	Yetkili Akreditasyon Görevlisi

ÇİZELGELER DİZİNİ

<u>Çizelge No</u>	<u>Çizelge Adı</u>	<u>Sayfa</u>
Çizelge 4.1.	Tarımsal Destekleme Araçları (2006-2010).....	17
Çizelge 4.2.	UKKS'nin Stratejik Amaç ve Öncelikleri.....	19
Çizelge 4.3.	Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Projelerinden 2006-2008 Yıllarında Tamamlananların Sektörel Dağılımı.....	24
Çizelge 4.4.	Tarımsal Destek Türleri.....	40
Çizelge 4.5.	2000–2006 Döneminde Katılım Öncesi Fonların Ülkelere Yıllık Tahsisleri (Milyon Euro).....	46
Çizelge 4.6.	2000-2003 Döneminde MDA Ülkelerinin SAPARD Fon Kullanımları.....	49
Çizelge 4.7.	IPA Kırsal Kalkınma Eksen ve Tedbirleri.....	55
Çizelge 4.8.	Türkiye İçin IPARD Öncelik ve Tedbirleri	60
Çizelge 4.9.	2007-2013 Dönemi Türkiye için IPA Yardım Miktarları (Milyon Euro).....	64
Çizelge 4.10.	IPARD'da Eksen ve Tedbirlere Göre Paylar.....	67
Çizelge 4.11.	Seçilen 42 İlde Nüfus Yüzdeleri.....	73
Çizelge 4.12.	TKDK İlk Başvuru Çağrı İlanı Tedbir Bütçeleri.....	82
Çizelge 4.13.	Yıllar İtibariyle IPARD Kapsamında Topluluk Katkısı Fon Miktarları (Milyon Euro).....	83
Çizelge 4.14.	Topluluk Katkısının Tedbirler Bazında Yıllar İtibariyle Dağılım Yüzdesi.....	83
Çizelge 4.15.	IPARD Programı Bütçe Dağılımı.....	84
Çizelge 4.16.	Tedbirler Bazında 2007-2013 Döneminde AB, Ülke ve Faydalanıcı Katkıları Euro).....	84
Çizelge 4.17.	Süt İşletmelerinin Sınıflandırılması.....	86
Çizelge 4.18.	IPARD Uygulama İlleri Süt Sektörü Potansiyel Faydalanıcılar	87
Çizelge 4.19.	Kapasitelerine Göre Et Sığırı İşletme Sayıları.....	89
Çizelge 4.20.	Kapasitelerine Göre Küçükbaş İşletme Sayıları.....	89
Çizelge 4.21.	Kapasitelerine Göre Süt İşleme Tesisi Sayıları.....	91
Çizelge 4.22.	IPARD Uygulama İllerinde Potansiyel Balık Av ve Üretim Miktarları.....	94
Çizelge 4.23.	Tedbirler Bazında IPARD Programından Beklenen Hedefler..	101

ŒEKİLLER DİZİNİ

<u>Œekil No</u>	<u>Œekil Adı</u>	<u>Sayfa</u>
Œekil 4.1.	IPA Kırsal Kalkınma Eksenleri.....	54
Œekil 4.2.	IPA BileŒenleri.....	56

HARİTALAR DİZİNİ

<u>Harita No</u>	<u>Harita Adı</u>	<u>Sayfa</u>
Harita 4.1.	IPARD Programı Uygulama İlleri.....	75
Harita 4.2.	Türkiye Turizm Stratejisi – Kavramsal Eylem Planı.....	99

1. GİRİŞ

Türkiye kırsal alanında nüfus artış hızının yüksek, yeni iş olanaklarının kısıtlı olması kırsal alandan kentlere göçü hızlandırmıştır. Köyden kente göçün önüne geçilmesi için, kırsal alanların bir bütün olarak ele alınmak suretiyle sorunlarına çözüm bulunması gerekmektedir. Türkiye’de Cumhuriyet döneminden itibaren kırsal kalkınma projeleri uygulanagelmıştır. Bunlara son yıllarda AB tarafından verilen desteklemelerde dahil olmaya başlamıştır.

AB aday ülkelere kırsal kalkınma konusunda mali yardımlarda bulunmaktadır. Türkiye 2004 yılında aday ülke statüsü kazandığı için 2000-2006 yılları için aday ülkelere verilen SAPARD fonlarından yararlanamamıştır. Avrupa Birliği 2006 yılında çıkardığı IPA Konsey tüzüğü ile aday ve potansiyel aday ülkelere AB standartlarının ve politikalarının uygulanması ve kabul edilmesi ile üyelik sonrasına hazırlık amacıyla mali yardımlarına farklı bir yapıyla devam etmektedir. Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı (IPA) 5 bileşenden oluşmakta olup, geçiş yardımı ve kurumsal yapılanma, sınır ötesi işbirliği, bölgesel kalkınma, insan kaynaklarının gelişimi ve kırsal kalkınma konularında destek verilerek, bir nevi üyeliğe hazırlanılmaktadır.

IPARD kaynaklarının kullanılabilmesi için, ülkenin bu fonları hangi alanlara kullanmayı planlandığını gösteren bir kırsal kalkınma planının hazırlanması ve planın AB Komisyonu ile müzakere edilerek onaylanması, planın uygulayıcısı olan IPARD Ajansının kurulması ve akredite olması gerekmektedir.

Bu çalışmada; Türkiye’deki kırsal kalkınma politikaları, tamamlanmış ve hâlihazırda uygulanan kırsal kalkınma çalışmaları, IPA bileşenleri, IPARD Programı ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve akreditasyon faaliyetlerine yer verilecektir. Özellikle IPARD’ın Türkiye kırsal kalkınması üzerine olası katkıları üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır. Türkiye’de IPARD’a yönelik bazı çalışmalar mevcut olmakla birlikte, IPARD Programının Türkiye tarım ve kırsal kalkınmasına olası etkileri üzerine spesifik bir değerlendirme bulunmamaktadır.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Akın (2008) tarafından yapılan çalışmada, AB kırsal kalkınma politikaları, AB'nin aday ülkelere yardımları ve özellikle IPARD çerçevesindeki yeniden yapılanma dönemine ilişkin temel noktalara açıklık getirilmiş, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun görevini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Ayanoğlu (2008) çalışmasında, kırsal kalkınmaya ilişkin tanım, kavram ve kurumsal yaklaşımlara değinmiş, Türkiye'deki kırsal kalkınma modellerini sorumluları bakımından incelemiş, AB ve Türkiye'deki kırsal kalkınma politikalarına yer vermiştir. Çalışmada, Türkiye'deki idari yapılanma birimleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının yürüttüğü program ve projeler ile AB'ne uyum sürecinde gerçekleştirilen çalışmalar ve bu yönde değişen kırsal kalkınma anlayışına yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Can (2007) tarafından yapılan çalışmada, AB'deki kırsal kalkınma programları, SAPARD Ajansları ve uygulamaları ile AB'nin genişleme sürecinde uyguladığı kırsal kalkınma politikalarına yer vererek, AB'ye üye devletlerin SAPARD uygulamalarını ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye'de uygulanması gereken kırsal kalkınma politikaları, IPA ve IPARD ile IPARD Ajansı olarak akredite edilmesi beklenen Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun yapısı, işleyişi ve uygulamasına ilişkin çalışmaları açıklamıştır.

Çakar (2007), 1980 sonrası kırsal alanlara yönelik yapılan çalışmalar genel olarak incelenmiş ve böylece Türkiye'de kırsal kalkınma çalışmalarının ne derecede başarılı olduğu saptamaya yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur.

Dıraor (2008)'in çalışmasında, Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD) deneyimi ve IPARD (Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı) ile ilgili güncel gelişmeleri değerlendirmiştir. Çalışmasında ayrıca, Türkiye'nin ilk defa uygulayacağı Genişletilmiş Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi (EDIS)

doğrultusunda yararlanacağı IPARD kırsal kalkınma fonlarının kullanım kapasitesini artırmaya yönelik önerilere yer vererek, bu alanda gerekli politika yaklaşımı ve kurumsal yapılanmaya ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur.

Ekim (2006) çalışmasında, AB'ne üyelik sürecinde Türkiye'nin hızla bir kırsal kalkınma politikası oluşturması ve Birlik ile uyumlu kırsal destekleme uygulamalarına başlaması konusunu değerlendirmiştir. Çalışmada konuyla ilgili yapılabilecekler, AB ve Türkiye'deki mevcut durumlar dikkate alınarak ortaya konulmuştur.

Gülçubuk (2005) tarafından hazırlanan çalışmada; AB'ne uyum sürecinde kırsal alandaki sorunların tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması gereksinimi Türkiye'de de "kırsal kalkınma" konusunu gündemin ilk sıralarına oturttuğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı da kırsal kalkınmaya yönelik çalışmaların hızlandığı ve bu süreçte sadece AB koşullarına uymak için değil, Türkiye'nin gereksinimlerini ve önceliklerini dikkate alan bir "ulusal kırsal kalkınma stratejisi" çerçevesinde politikalar geliştirilmeye çalışıldığı belirtilmektedir.

Gülçubuk (2006) tarafından yapılan diğer çalışmada, kırsal nüfus miktarında ortaya çıkan değişimleri ve ulusal kalkınma planında kırsal kalkınma yaklaşımını ele alınmış, kırsal kalkınmada ortaya çıkan yönelimlere değinilmiş ve AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınmanın yerini değerlendirerek öneriler getirilmiştir.

Ulucan (2007)'ın çalışmasında, IPARD kapsamında Türkiye'de yürütülen akreditasyon çalışmaları konusunda özellikle de AB mevzuatı temelinde incelemeler yapmıştır. Çalışmasında öncelikle Türkiye ile AB arasındaki mali ilişkileri tarihi bir çerçevede ele almış, daha sonra IPA öncesi Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi, IPA Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı ve bileşenler ile IPARD kapsamındaki Merkezi olmayan Uygulama sistemini incelemiştir. Çalışmanın asıl bölümünü ise IPARD Ajansının akreditasyonu, akreditasyon kriterleri ve akreditasyon süreci ile Türkiye'nin bu alanda yürüttüğü faaliyetler oluşturmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Çalışmanın materyalini büyük ölçüde ikincil nitelikli veriler oluşturmuştur. Çalışmada Türkiye'deki kırsal kalkınma çalışmaları, IPA ve IPARD konularında yayınlanmış makale, rapor, istatistik ve tezlerden yararlanılmıştır.

Türkiye'de kırsal kalkınmanın gelişimi kısmında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na yayınlanmış olan "II. Tarım Şurası-Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu" ile "Kırsal Kalkınma Planı", Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından hazırlanmış olan "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi" ve bu konuda yapılmış araştırma, yazılmış makale, istatistik, rapor ve tezler incelenmiştir.

IPA ve IPARD yapısıyla ilgili AB tüzük ve yönetmelikleri ile bu konuda yapılmış araştırma, yazılmış makale ve tezler incelenmiştir. IPARD Programında yer alan veriler ışığında programın ilgili sektörlerle muhtemel etkileri üzerinde durulmuş ve ikincil nitelikli verilere ilave olarak IPARD Programında yer alan veriler temelinde finansal tablolar oluşturulmuştur.

3.2. Yöntem

Yapılan bu çalışma literatüre dayalı bir çalışma olduğu için Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma çalışmaları, IPA yapısının mevzuatı, IPARD fonlarının kullanımı için gerekli yapılar ile IPARD Programı incelenmiş ve IPARD Programının ilgili sektörlerle muhtemel katkıları ortaya konulmuştur. Veriler ışığında değerlendirmeler yapmak suretiyle önerilerde bulunulmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Kırsal Kalkınma

4.1.1. Kırsal Kalkınma ve Kırsal Alan Kavramı

Kırsal alanların dünyaca kabul edilmiş ortak bir tanımı olmamakla birlikte, ilk kez Birleşmiş Milletler Örgütü'nce tanımı yapılan “toplum kalkınması” tanımı, “kırsal kalkınma” olarak da kabul edilmektedir. Bu tanımda, toplumun niteliği kırsal olup olmadığı belirtmeksizin konuya genel bir açıdan yaklaşıldığı görülmektedir. Bu tanıma göre kırsal kalkınma, “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir” (Anonim, 2004).

Kırsal kalkınma; kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın artırılması çalışmalarını içerir. Bu bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimde kalitenin artırılması, gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması, sağlıksız bir göçün önlenmesi gibi amaçlarla, tarımsal kalkınmaya destek olunması hedeflenmektedir. Ayrıca kırsal alt yapı, tarımsal altyapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları vs gibi sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki mevcut yapılarda da ihtiyaçların, önceliklerin belirlenmesi, belirlenen hususlarda yetersizliklerin giderilmesi ve iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir (Anonim 2002).

Anonim (2000)'de, kırsal alanların ilk bakışta “kentsel alanlar dışındaki mekânlar” olarak tanımlanabileceğini ancak bu tanımın, kırsal alanla ilgili bir takım nesnel niteliklerle desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre;

- Kırsal alanlarda yaşam ve ekonomik faaliyetler önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesin bağlıdır.
- Ekonomik-toplumsal-kültürel gelişme süreci, nispeten yavaş işlemektedir.
- Gelenek ve göreneklerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır.
- Teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranı zamana yayılmaktadır.
- İnsan ilişkilerinde yüz yüze ilişkiler göreceli olarak daha yaygındır.

Ayrıca kırsal alanlar, metropoliten yerleşim alanları dışında kalan il, ilçe, köy ve mezralarda, sosyal güvence imkânlarından (iş olanakları, sigorta, emeklilik, eğitim, sağlık ve kültürel etkinlikler) yeterince yararlanamayan bireylerin sayısal çoğunluğu oluşturduğu mekânsal büyüklük olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de genel olarak üretim ilişkileri açısından “kırsal alanlar” il ve ilçe merkezleri dışındaki üretime kaynak teşkil eden alanlar olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede hazırlanan istatistikler, nüfusun yaklaşık %35’inin kırsal alanda yaşadığını göstermektedir. Fakat kent statüsünde olup, istihdamın ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı, kırsal yaşam biçimlerinin yaygın olduğu, sanayinin düşük gelişme hızında olduğu il ve ilçe yerleşim yerleri de Türkiye’de kırsal alan niteliği ağırlıklı olarak sergilemektedir. Bu açıdan bakıldığında, nüfusun neredeyse yarısından fazlasının kırsal alanda yaşamını sürdürmekte olduğu söylenebilir (Anonim, 2004).

4.1.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

Türkiye’de uzun yıllar kırsal kalkınma denince akla “tarımsal kalkınma” gelmiş ve çalışmalar bu konu üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Bundan dolayı kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik hazırlanan projeler kırsal kesimde yaşayan halkın beklentisine yeterince cevap verememiştir. Çünkü kırsal alanların kalkındırılması tarım, sanayi ve turizm gibi hizmet sektörlerinin dengeli bir şekilde geliştirilmesi ile başarılabilir (Akça ve ark., 2001).

Kırsal alan kalkınması, hem bir eğitim hem de bir örgütlenme işidir. Yaşam niteliğinin gelişmesi genellikle; bireyin gelirini artırmak, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, insanca yaşamak için yeterli dengeli beslenme ve yaşanabilir ortamda soluk almak biçiminde algılanmakta ve tanımlanmaktadır. Kırsal alanın sadece tarımsal faaliyet alanı olarak görülmesinden vazgeçilip, tüm sektörleri kapsayan bütünsel yaklaşımla ekonomik öngörülerin planlamalarda yer alması zorunluluğu vardır. Kırsal alan olarak tanımlanan, en temel insan ihtiyaçlarından yoksun bu coğrafyada, üretim ve çalışma koşullarının yetersizliği yaşamı zorlaştırmakta, beklenti ve umut, insanları daha güzeli bulabilmek için göçe zorlamaktadır (Yücer ve ark., 2009).

Türkiye’de kırsal alan iki yöntemle belirlenmektedir. Bu yöntemlerden ilki idari yapılanmayı esas almakta ve il-ilçeler “şehir”, kasaba-köyler ise “kırsal” kabul edilmektedir. İkinci yöntemle göre ise nüfus esas alınmakta ve nüfusu 20 binin üstündeki yerler “şehir”, 20 binin altındaki yerler ise “kırsal” kabul edilmektedir. Birinci yöntemle göre kırsal nüfus 20,8 milyon, ikinci yöntemle göre ise 22,9 milyon kişidir (Bilen, 2008).

4.1.2.1. Tarımsal Kalkınma Yaklaşımı

Tarımsal kalkınma ile bir taraftan tarımsal üretim faaliyetinin her alanında verimliliği ve kaliteyi artırmak hedeflenirken; diğer taraftan tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve standardizasyonu için gerekli pazarlama olanaklarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu yaklaşım işletmelerin organizasyonu, sulama yatırımlarının gerçekleştirilmesi, hayvan barınaklarının ve diğer işletme binalarının modernizasyonu gibi çok yönlü faaliyetleri de içermektedir (Akça ve ark., 2004).

Tarımsal kalkınma yaklaşımında, kırsal ekonominin güçlendirilmesi için en büyük istihdam alanı olan “tarım sektörünün” yapısal sorunlarının çözümü büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla, 2006-2010 yıllarını kapsayan “Tarım Strateji Belgesi” hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu belge, kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda, tarım sektörünün geliştirilmesi için bir çerçeve çizecek ve yasal düzenlemelere temel oluşturacak bir dokümandır. Tarım Stratejisi, temel olarak tarım sektörünün, yapısal dönüşüm sürecinde rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya

kavuşmasını amaçlarken; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, kırsal toplumun refahının artırılmasına yönelik olarak kırsal kalkınmanın hızlandırılmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda, özellikle tarım sektörünün geliştirilmesi ve sürdürülebilir tarım-çevre ilişkileri çerçevesinde doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi açısından iki strateji belgesinin uyumu ve bütünlüğü önem taşımaktadır. Bu strateji belgesi tarımsal kalkınmanın yanı sıra tarım dışı kırsal kalkınma girişimlerine de temel oluşturduğundan, her iki strateji belgesi birbirini tamamlayıcı nitelik arz etmektedir. Diğer taraftan, Kırsal Kalkınma Stratejisi, tarımın yeniden yapılanması sürecinde tarım sektöründen ayrılacak işgücünün kentsel alanlarda oluşturacağı göç ve işsizlik baskılarının giderilmesi amacıyla belirlenen politikaları içermektedir (Anonim, 2006a).

4.1.2.2. Kırsal Sanayi Yaklaşımı

Kırsal sanayi, kırsal bölgelerde üretimi artıracak, çiftçiyi daha dinamik bir üretici durumuna getirecek, onların tasarruflarını yatırıma dönüştürecek, yöredeki istihdam sorununa kırsal kesimde çözüm olabilecek bir kalkınma uğraşısıdır (Gülçubuk, 1994). Kırsal alanlarda kurulabilecek sanayiler; istisnaları olmakla birlikte ham maddesi tarım olan tarıma dayalı sanayilerdir. Bunlar arasında tahıl işleme tesisleri (un, bulgur, makarna, bisküvi fabrikaları), meyve-sebze işleme tesisleri (meyve suyu, konserve, salça, çay, reçel, marmelat, turşu, meyve-sebze kurutma ve muhafaza tesisleri), et ve süt işleme tesisleri (süt, peynir, tereyağ, yoğurt üretim yerleri-mandıralar, mezbaha ve kombinalar ile et işleme tesisleri), yem üretim tesisleri sayılabilir (Yücer ve ark., 2009).

4.1.2.3. Kırsal Turizm Yaklaşımı

Yeni turist profili, son yıllarda kalabalık ve alışılmış turizm merkezlerinden uzaklaşarak daha özgür, sağlıklı ve doğa ile baş başa yaşanabilecek alternatif turizm alanlarına doğru yönelmektedir. Bu kapsamda doğa severlere, macera arayanlara, nostalji yaşamak isteyenlere, sağlıklı yaşam arzu edenlere, yeni insanlar tanımak isteyenlere önerilecek alternatif turizm merkezleri kırsal alanlar, yani köyler ve çiftliklerdir (Akça, 2004).

Dünya turizm literatürü incelendiğinde uzmanlar tarafından kırsal turizmin; çiftlik turizmi (farm tourism), köy turizmi (village tourism), yayla turizmi (highland tourism), tarımsal turizm (agro-tourism), eko-turizm (eco-tourism), yumuşak turizm (soft tourism), yeşil turizm (green tourism), alternatif turizm (alternative tourism) gibi farklı isimlerle ifade edildiği görülmektedir (Yücer ve ark., 2009).

4.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları

4.2.1. Kırsal Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi ve Politika Belgeleri

Türkiye’de kırsal yerleşimlerin kalkındırılması ve kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, Cumhuriyetin kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. Modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal kesimde kalkınma çabalarında da etkisini göstermiştir. Nüfusun çok önemli bir bölümünün köylerde yaşadığı ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı bu ortamda, tarımsal ve kırsal kalkınmanın ulusal kalkınmadaki rolü, kalkınma ve çağdaşlaşma çabalarında tarıma ve kırsal nüfusa özel bir önem verilmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda, 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere hukuki bir kişilik tanınarak köylerin idari yapısı ve köylerde görülecek hizmetler belirlenmiştir. Ayrıca, köy okullarının öğretmen ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak çözüm arayışları sürdürülmüştür. Bu arayışlar sonucunda, kırsal kökenli çocukların başta öğretmenlik olmak üzere köy için gerekli ve geçerli mesleki donanıma kavuşturularak tekrar köylerin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak üzere köylerde istihdam edilmesini sağlayan Köy Enstitüleri 1940’ta yasal dayanağa kavuşmuştur. Diğer taraftan, 1970’li yıllara kadar tarım sektörünün, GSYİH’deki ve ihracattaki payı, ekonomiye katkısı açısından önemini korumuştur. Tarım sektörü, çeşitli politikalar aracılığıyla korunmuş ve gelişmesi desteklenmiştir. Bu çerçevede tarım sektöründe uzun vadede genel bir büyüme süreci yaşanmış, ürün çeşitliliği, işgücü ve toprak verimi artmış, mekanizasyon ve pazara yönelme süreci hızlanmıştır.

Kırsal alanları kalkındırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kent-kır arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla yapılmakta olan çalışmalar,

Türkiye'nin geçirdiği ekonomik süreçler ve planlama açısından iki dönem olarak incelenebilir. Bunlar, Planlı dönem “öncesi” çalışmalar ile “sonrası” çalışmalarıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımsal üretimdeki sıkıntıları gidermek ve gıda güvencesini sağlamak ve özellikle küçük üreticilere istihdam ve iş alanları oluşturacak yaklaşımlar hep ön planda yer almıştır. Bu yıllarda nüfusun büyük bölümünün kırsal alanlarda yaşaması ve tarımla uğraşması, insan ve sermaye kaynaklarının zayıf olması kırsal kalkınma politikalarında devletçi yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Bundan hareketle, çalışmalar özellikle nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yoğunlaşmıştır. Bu süreçte önemli gelişmeler kaydedilmiş ve model sayılabilecek girişimlerde de bulunulmuştur (Gülçubuk, 2005).

Kırsal alanda bilgi ve teknoloji düzeyinin yükselmesi ve tarımsal üretimde makine kullanımının artması kırsal işgücünün tarımsal üretimden ayrılması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, nüfusun artış hızının yüksek olması, yeni iş olanaklarının kısıtlı olduğu kırsal alandan kentlere göçü hızlandırmış ve Türkiye 1950'li yıllardan sonra hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Kır-kent arasındaki gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan göç ve hızlı kentleşme sürecinin gerek kırsal gerek kentsel alanda ortaya çıkardığı sorunlar, planlı dönemle birlikte kırsal kalkınma konusundaki arayışları hızlandırmıştır.

1963–1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, Türkiye'de planlı dönem başlamış, sosyo-ekonomik kalkınmanın etkin ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla planlı kalkınma ilkesi benimsenmiştir. Bu kapsamda, ulusal ölçekteki kalkınmanın; kamu kesimi açısından emredici, özel kesim açısından yol gösterici nitelikte hazırlanan beş yıllık kalkınma planları ve bunların uygulanmasına yönelik olarak hazırlanan yıllık program ve yatırım programları çerçevesinde sağlanması öngörülmüştür. Planlı dönemle birlikte, gerek kırsal alana altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumu, gerek kırsal kalkınmanın hızlandırılması amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilerek uygulamaya konmuştur.

Bu dönemde, kırsal kesimdeki yaşam kalitesinin kentsel kesime yaklaştırılması, kentsel ve ulusal pazar ağıyla birleşmenin sağlanması, kırsal alana götürülen

hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve daha geniş topluluklara ulaşarak hizmet etkinliğinin artırılması, kırsal yerleşim planlamasının yapılması ve kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla farklı hükümet dönemlerinde aşağıdaki yaklaşım ve modeller geliştirilmiştir:

- ✓ **Toplum Kalkınması:** Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde kırsal nüfusun gönüllü işbirliği içinde teşkilatlanması ve kamu kesimi ile gerekli işbirliğini kurması, hizmet maliyetlerine katılması ve sahiplenmesi ilkelerini temel alan, eğitsel ve örgütsel açıdan başarılı bir yöntem olarak benimsenen ancak Türkiye geneline yaygınlaştırılmayan bir modeldir. Bu yaklaşımda amaç, merkezi idarenin müdahalesini talep eden köylerin kendine yeterli hale getirilmesi ve halkın katılımının sağlanmasıdır. Toplum kalkınması yaklaşımı, Türkiye'nin kalkınmasına uymadığı için değil, başarısız olan yönetimde düzenlemenin yapılmamış olması, temel yapısal düzenlemelerin yokluğu, eğitim faaliyetlerindeki aksaklıklar, eşgüdüm ve planlama eksikliği ve idare yapılarına göre hazırlanan plan yaklaşımının getirilmemiş olması gibi genel nedenler sebebiyle başarılı olamamıştır.
- ✓ **Örnek Köyler:** 1963–1965 yıllarında köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm ve aktörler arasında işbirliği sağlamak, hizmetlerden çevre köylerin yararlanmasını mümkün kılmak, köy sorunları ile ilgili aktörlerin ilişki ve iletişimini sağlamak ve köy gelişme modeli oluşturmak amacıyla pilot olarak İstanbul ve Ankara illerinde uygulanmıştır. Örnek köy yaklaşımı bir taraftan çevre köylerin uygulamadan etkilenmesini öngörürken diğer taraftan merkezde hazırlanması, köylerde yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek yerine hizmet yatırımları ile yerleşmenin fiziki görünümünü değiştirmeyi ön plana alması nedeniyle uzun süre uygulanamamıştır,
- ✓ **Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması:** 1965–1975 yılları arasında İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Urfa ve Malatya illerinde uygulanan bu yöntem, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından tanıtılmıştır. Hollanda, İtalya ve İsrail'de benzer uygulamalar dikkate alınarak yapılan uygulamalarda köyün yeterli bir birim durumuna getirilerek köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır (Can, 2007).

- ✓ *Merkez Köyler:* Merkez köyler, köy kümelerinin oluşturduğu, nüfusu bir ölçüde yoğun yörelerde, özekte bulunan bir yerleşim yerini hizmet istasyonu olarak geliştirerek kalkınmayı sağlamak ve kırsal toplulukları geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Maliyeti azaltan bu yaklaşım, kamu hizmet seviyesini belirli bir düzeyde tüm yurt sathında gerçekleştirmek ve bu hizmetlerin yerleşim yerleri ve coğrafi bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak için uygulanmıştır (Anonim, 2003).

Bu girişimlerin başarısının sınırlı kalmasında; katılımın kısıtlı kalması, uygulamaların Türkiye ve yöre şartlarına uymaması ve yerel ihtiyaçlara cevap vermemesi, önceliklerin doğru bir şekilde belirlenememesi, koordinasyon, işbirliği, idari ve teknik kapasite yetersizlikleri etkili olmuştur.

1977 yılı hükümet programında benimsenen “köy-kent” modeli merkez köy çalışmalarının yerini almıştır. Uygulama için iki pilot yöre seçilmekle birlikte, köy-kent uygulaması 1979 yılında sona ermiştir. 1980’li yıllarda merkez köy niteliğindeki yerleşmeler belirlenerek kırsal alana yönelik hizmetlerin bu merkezler aracılığıyla çevre yerleşmelere ulaştırılması hedeflenmiştir. 1983–1990 yılları arasında, merkez köylerde özellikle eğitim, sağlık, sosyal tesisler, ulaşım, elektrik, içme suyu gibi altyapı hizmetlerinde, örgütlenme, yem ve süt fabrikası gibi kırsal sanayi tesislerinin yaygınlaşmasında bazı anlamlı gelişmeler görülmüştür.

Köy-Kent modeli, geçmiş yıllardaki denemeleri ve uygulamadaki kesintinin ardından 2000 yılından itibaren Ordu ili Mesudiye ilçesi Çavdar Köyü’nde yeniden uygulamaya konulmuştur. Üç aşamada sırasıyla altyapı hizmetlerinin, sosyal hizmetlerin ve ekonomik kalkınmaya yönelik hizmetlerin geliştirilmesi suretiyle kırsal kalkınmayı hızlandırmak amaçlanmaktadır. Proje kapsamında “Köy-Kent Başkanlığı”, “Köy-Kent Yürütme Kurulu” ve “Köy-Kent Kurultayı” adı altında organlar oluşturulmuştur.

Öte yandan, 1970’li yıllardan bu yana, önemli bir bölümü dış kaynaklarla finanse edilen kırsal kalkınma projeleri uygulamaya konulmuştur. Tamamlanmış ya da halen uygulanmakta olan kırsal kalkınma projelerinin amaçları, geri kalmış yörelerde

ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması yoluyla yaşam kalitesinin yükseltilmesidir. Kırsal kalkınma projeleri; tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, sulama, sulu alanın ıslahı, köy yolları yapımı, orman yolları yapımı, içme suyu göletleri, içme suyu sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması, ağaçlandırma faaliyetleri gibi alanları kapsamaktadır. Kırsal kalkınma projelerinin başarısı finansman ve örgütlenme sorunları nedeniyle sınırlı kalabilmektedir.

Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinde dikkat çeken diğer bir husus ise, tarımdan ayrılan işgücüne rağmen tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine ve geliştirilmesine kırsal kalkınma projelerinde yeterince yer verilmeyiştir.

Kırsal kalkınma, Türkiye'de bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki stratejik önemini korumaktadır. Planlı dönem süresince bölgesel gelişmeye ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına özel bir önem verilmiş, kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile mekansal boyutların birleştirilmesine yönelik olarak çeşitli dönemlerde muhtelif bölgesel gelişme planları hazırlanmıştır.

Bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalar, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının önemli ölçüde az gelişmiş bölgelerin kırsal niteliği ve tarım ağırlıklı ekonomik yapıları ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle, kırsal kalkınmanın bölgesel gelişme politikaları ile uyumu önem taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyeliği perspektifinde, kırsal kalkınma ekonomik ve sosyal uyuma yönelik politikaların önemli bir öncelik alanını oluşturmaktadır. Özellikle, 2003 yılında Ulusal Programın revize edilmesi sonrasında gerek ulusal politika ve program belgelerinde gerek AB'ne katılım perspektifi gereğince hazırlanan belgelerde, kırsal kalkınmanın önemi giderek daha fazla vurgulanmıştır.

Diğer taraftan AB ile mali işbirliği çerçevesinde AB ile Akdeniz Ülkeleri Arasında İşbirliğine Yönelik AB Fonu ve Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004–2006) kapsamında yürütülen bölgesel gelişme ve sınır ötesi işbirliği projeleri kapsamında kırsal kalkınmaya yönelik olarak; çiftçilerin gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, çayır ve meraların ıslahı ve otlatmanın kontrol altına alınması, tarım sektöründeki küçük orta büyüklükteki işletmelerin yeni iş kurma, mevcutlarını geliştirme, pazar geliştirme konularında desteklenmesi, gelir getirici alternatif tarımsal faaliyetlere yönelik olarak tarımsal teknikleri iyileştirici ve içsel potansiyeli harekete geçirici projelere öncelik verilmektedir. Söz konusu programlar çerçevesinde gerçekleştirilecek uygulamaların, müktesebatın üstlenilmesi ve AB ile ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasına katkıda bulunmanın yanında merkezi ve yerel düzeyde kapasite gelişimini hızlandırması beklenmektedir. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar, Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal hayatındaki ilerlemelere paralel olarak özellikle insan kaynaklarının ve kırsal altyapının geliştirilmesi, tarımda verimliliğin artırılması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, bölgeler arası ve kır-kent arası gelişmişlik farklılıkları halen önemini korumakta, çağdaş uygarlığın en ileri aşamasına ulaşmayı hedefleyen Türkiye'de kırsal kalkınmanın hızlandırılması en önemli öncelik alanlarından birini oluşturmaya devam etmektedir (Anonim, 2006a).

Türkiye'de mevcut ve ileriye dönük olarak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları aşağıda sıralanan belgeler çerçevesinde ortaya konulmaktadır.

4.2.1.1. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Kalkınma Planları, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963 yılından itibaren hazırlanmakta olup, uzun vadede ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yönelik ulusal politika çerçevesini belirlemekte ve her sektör için hedefler ve öncelikleri içermektedir. Bu çerçevede, söz konusu planlar kırsal kalkınma için de kalkınma faaliyetlerini içeren temel politika belgeleridir. Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013 yıllarını içermekte olup, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır. Bu bağlamda, Planın vizyonu “İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan,

küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" olarak belirlenmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi ve plan vizyonunun gerçekleşmesi yolunda beş stratejik amaç eksenini tanımlanmıştır (Anonim, 2006b).

Bu eksenler:

- (1) Rekabet gücünün artırılması
- (2) İstihdamın artırılması
- (3) Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi
- (4) Bölgesel gelişmenin sağlanması
- (5) Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliliğin artırılmasıdır.

Plan içeriğinde rekabet gücünün artırılması eksenini altında doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının gözetilmesi; ayrıca, bölgesel gelişmenin sağlanması eksenini altında kırsal kesimlerde gelişmenin sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Planda, AB kırsal kalkınma politikalarına uyum için gerekli kurumsal çerçevenin oluşturularak, kırsal kalkınma fonlarının yönetimine ve etkin kullanımına ilişkin idari kapasitenin geliştirilmesi vurgulanmaktadır (Anonim, 2008a).

4.2.1.2. Tarım Stratejisi (2006-2010)

Sektördeki gelişmeler ve reform girişimlerinin hızlandırılması ihtiyacı ile 2006-2010 yıllarına yönelik tarım stratejisinin kabul edilmesi gündeme gelmiştir. Strateji, Yüksek Planlama Kurulu tarafından 30 Kasım 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Stratejide, tarım sektörünün gelişmesi için ulusal stratejiler ve hedefler doğrultusunda, AB entegrasyonu sürecini de tam anlamıyla gözeterek temel çerçeve belirlenmiştir. Strateji ayrıca tarım sektöründeki mevzuat düzenlemeleri için de temel oluşturmaktadır. Tarım stratejisinde, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

Stratejik amaçlar Şunlardır;

- ✓ Kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması,
- ✓ Üreticilerin gelir düzeyinin ve rekabet gücünün üretim maliyetlerini azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması yoluyla yükseltilmesi,
- ✓ Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeylerinin artırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinin rekabet edebilirliğini artırmak amacıyla kaliteli ham maddenin temin edilmesi ile tüketici taleplerinin karşılanması amacıyla yönelik tedbirlerin alınması,
- ✓ Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan yaklaşıma dayalı kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması ve söz konusu projelerin kırsal yaşam şartlarını iyileştirilecek biçimde uygulanması,
- ✓ Pazarlama zincirindeki üreticilere hizmet veren tarımsal üretici birliklerinin kurulması ve üretici örgütlerinin güçlendirilmesi.

Stratejik amaçlar doğrultusunda, 2006-2010 yıllarına yönelik tarımsal destekleme araçları tanımlanmıştır (Çizelge 4.1). Tarımsal destekleme araçları; Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Ödemeleri, Fark Ödemeleri, Telafi Edici Ödemeler (Çiftçi Geçişi), Hayvancılık Destekleri, Ürün Sigortası ödemeleri, Kırsal Kalkınma Destekleri, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması Programı (ÇATAK) Destekleri ve diğer (örneğin araştırma ve geliştirme aktiviteleri, tarımsal yayım ve eğitim hizmetleri, sertifikalı tohum desteği, kredi destekleri vb.) desteklerdir. Strateji belgesi ile toplam tarımsal destekler içinde doğrudan ödemelerin bütçe oranı %45'e düşürülerek yeni destek araçları tanımlanmıştır. Örneğin kırsal kalkınma uygulamaları %10, çevrenin korunmasına yönelik destekler %5 ve ürün sigortası desteği %5 pay ile uygulamaya konulmuştur.

Tarım sektörü desteklemeleri için ayrılan kaynağın GSMH'nın %1'inin altına inmemesine özen gösterilmesi strateji belgesinde vurgulanmıştır (Anonim, 2008a).

Çizelge 4.1. Tarımsal Destekleme Araçları (2006-2010) (Anonim, 2008a)

TARIMSAL DESTEKLEME ARAÇLARI	BÜTÇE ORANI (%)
DGD Ödemeleri	45
Fark Ödeme Uygulaması	13
Hayvancılık Destekleri	12
Kırsal Kalkınma Desteği	10
Telafi Edici Ödemeler - Alternatif Ürün	5
Ürün Sigortası desteği	5
Çevre-koruma Desteği (ÇATAK)	5
Diğer destekler	5
Toplam	100

4.2.1.3. Stratejik Plan

10/12/2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda yer alan stratejik planlamaya ilişkin hükümler 01/01/2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 5018 sayılı kanunda stratejik plan, “kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan” olarak tanımlanmıştır. Kanunda, kamu idarelerine kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve uygulamanın izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlama görevi verilmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Yüksek Planlama Kurulu'nun 2003/14 sayılı kararı ile pilot olarak stratejik planlama çalışması yapacak kuruluşlar arasında sayılmış, 2004/37 sayılı kararında ise pilot kuruluşların stratejik plan çalışmalarına devam edeceği belirtilmiştir.

Stratejik Plan çalışmaları sürecinde; başta Anayasa olmak üzere kanunlar ve diğer mevzuat incelenerek Bakanlık ana faaliyet alanları belirlenmiştir. Tespit edilen ana faaliyet alanları kapsamında sektöre yönelik yapılan değerlendirme ve raporlar incelenerek GZFT analizine girdi teşkil edecek veriler elde edilmiştir. İç ve dış çevre şartları da incelenerek, hangi alanlarda fırsatların olabileceği veya benzer şekilde hangi

alanlardan tehditlerin gelebileceğini gösteren GZFT analizi yapılmıştır. GZFT analizlerinde her bir ana faaliyet alanı ayrı ayrı ele alınmıştır.

Stratejik plan kapsamında 5 stratejik alan belirlenmiştir.

1. Tarımsal Üretim ve Arz Güvenliği
2. Gıda Güvenilirliği
3. Bitki ve Hayvan Sağlığı
4. Kırsal Kalkınma
5. Kurumsal Kapasite

Bu stratejik alanlar için stratejik amaçlar ve stratejiler belirlenmiştir. Kırsal kalkınma stratejik alanı için stratejik amaç ve bu amaç için belirlenen stratejiler aşağıda gösterilmektedir:

Stratejik Amaç: Kırsal alanda tarımsal altyapı hizmetlerini, insan kaynaklarını ve örgütlenme düzeyini geliştirmek, pazar entegrasyonunu sağlamak, kırsal nüfusun gelirini çeşitlendirmek, yerel kalkınma kapasitesini ve yaşam kalitesini artırmak.

Stratejiler:

- Yerel yönetimler, STK, özel sektör, üniversiteler ve örgütlerle işbirliği yaparak; ulusal ve uluslararası fonlara ulaşım ve etkin kullanımının sağlanması,
- Kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi ve bürokrasinin azaltılması,
- Teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ve “e-ticaret” uygulamalarının teşvik edilmesi,
- Kırsal kesimin bilgi işleme teknolojilerine erişimi konusunda ilgili kuruluşlarla işbirliği yapılması,
- Kadınlar, gençler ve hassas gruplar için pozitif ayrımcılığın gözetilmesi,
- Yereldeki üretici örgütlerinin birleşmesinin, STK ve üniversitelerle işbirliği yapmasının özendirilmesi, ulusal network ağının kurulması,
- Desteklerin yereldeki üretici örgütleri kanalıyla verilmesi,

- İşletmelerin modernize edilmesi, AR-GE çalışmalarının desteklenmesi ve yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması,
- Markalaşma ve coğrafi işaret çalışmalarına öncelik verilmesi,
- Katma değeri yüksek ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi,
- Gıda işleme sanayiinin hedef pazarların taleplerine göre üretim yapmasının teşvik edilmesi,
- Eğitim ve yayım faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- Reklam ve tanıtım amaçlı faaliyetlerin desteklenmesi,
- Tarımsal pazarlarda üretici örgütlerinin rollerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi için üretici gruplarının kurulmasının desteklenmesi,
- Ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi,
- AB'ye uyum (Anonim, 2010e).

4.2.1.4. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi - UKKS

UKKS, Türkiye’de kırsal kalkınma faaliyetlerine bütüncül bir politika çerçevesi oluşturmaktadır. UKKS ile kırsal kalkınma için temel amaç olarak *“temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması”* tanımlanmış, 4 stratejik amaç ve bu stratejik amaçların altında da öncelikler belirlenmiştir (Çizelge 4.2).

Tarım Stratejisi, sektörel bir hedef olarak tarım sektörünün, “yapısal dönüşüm sürecinde rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını” amaçlarken; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, tarım stratejisinin sektörel hedeflerini de kapsayarak “kırsal toplumun refahının artırılması için kırsal kalkınmanın hızlandırılmasını” hedeflemekte ve daha geniş sosyal hedefler içermektedir. Bu kapsamda, özellikle tarım sektörünün geliştirilmesi ve sürdürülebilir tarım-çevre ilişkileri çerçevesinde doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi arasındaki görevdeşliğin geliştirilmesi açısından bu iki strateji belgesinin amaçlarının uyumu ve bütünlüğü önem taşımaktadır. UKKS, tarım sektörünün ihtiyaçları ile kırsal kesimin daha geniş çaptaki ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir biçimde ele alırken, kırsal alanlara yönelik, kırsal kalkınmanın sektörel ve mekânsal

açılardan tüm boyutlarını göz önüne alan bütüncül ve tutarlı bir yaklaşım oluşturmaktadır (Başarır, 2008).

Çizelge 4.2. UKKS'nin Stratejik Amaç ve Öncelikleri (Dıraor, 2008)

1. Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkanlarının Artırılması	2. İnsan Kaynaklarının, Örgütlenme Düzeyinin ve Yerel Kalkınma Kapasitesinin Geliştirilmesi
1.1. Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması, - Üreticilerin örgütlenme ve bilgi düzeyinin yükseltilmesi - Su ve toprak kaynaklarının etkin kullanımı, - Tarım ve gıda sanayii işletmelerinin rekabet gücünün artırılması, - Gıda kalitesi, tüketicinin korunması ve gıda sağlığına yönelik kontrol yapılarının güçlendirilmesi, 1.2. Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi	2.1. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi 2.2. Yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması 2.3. Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi
3. Kırsal Alan Fiziki Altyapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Artırılması	4. Kırsal Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi
3.1. Kırsal altyapının geliştirilmesi 3.2. Kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunması	4.1. Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi 4.2. Orman ekosistemlerinin korunması ve orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması 4.3. Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi

4.2.1.5. Kırsal Kalkınma Planı

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) döneminde, ekonomik ve sosyal yapının tutarlı bir şekilde gelişmesini yönlendirmek için hazırlanan sektörel planlardan biri olan Kırsal Kalkınma Planı (KKP) 2010-2013 dönemini kapsamaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Plan dönemi için, Türkiye'nin kırsal kalkınma alanındaki politika ve strateji çerçevesini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) temel alınarak hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı, Türkiye'nin kırsal kalkınma alanındaki öncelikli tedbirlerini/faaliyetlerini ortaya koymaktadır. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın 674 nolu maddesinde "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda, Kırsal Kalkınma Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır" tedbirine yer verilmiştir. Kalkınma planlarının uygulamaları olarak

tasarlanan yıllık programlarda, Kırsal Kalkınma Planı'nın hangi zaman aralığında ve nasıl hazırlanacağı belirlenmiştir. Buna göre, Plan'ın hazırlanmasından sorumlu kuruluş Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olarak belirlenmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı, Yüksek Planlama Kurulu'nca 5 Ağustos 2010 tarihinde onaylanmıştır.

Kırsal Kalkınma Planı'nın temel amacı; kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, kırsal kesimdeki yaşam ve çalışma koşulları açısından önem arz eden ve kırsal kalkınma alanında desteklenmesi gereken tedbirler ve faaliyetler belirlenmiştir. Böylece, öncelik arz eden faaliyet konuları hakkındaki temel esas ve usullerin, tüm kamu ve kamu dışı paydaşlara duyurulması amaçlanmıştır. Kırsal Kalkınma Planı, başta kamu kuruluşları olmak üzere, kırsal kalkınma alanındaki tüm paydaşlar için referans doküman işlevinde olacaktır. Kırsal alanda, Türkiye'nin güncel nitelikteki sorunlarını, ihtiyaçlarını ve potansiyellerini gösteren Plan; kırsal toplumun kendi yöresinde sürdürülebilir iş ve yaşam koşullarına ulaşmasını temin etmek üzere hazırlanan referans (çerçeve) bir dokümandır.

Kırsal kesimin mevcut koşulları, gelişme düzeyi ve potansiyelleri ışığında belirlenmiş bulunan 30 Tedbir ve 96 Faaliyeti kapsayan plan; söz konusu faaliyetler hakkında geliştirilen izleme göstergeleri ve hedefleri aracılığıyla, kırsal kesimin ekonomik ve sosyal gelişme düzeyinin ölçülmesine imkan verecektir. Plan'ın diğer bir önemli işlevi de, kamu kaynaklarıyla "kırsal kalkınma"ya yönelik uygulanan program, proje ve desteklerin birarada izlenmesi suretiyle farklı kamu kurumlarınca yürütülen faaliyetler arasında tamamlayıcılığı sağlamak, mükerrer kaynak kullanımını önlemek ve olası işbirliği imkanlarının artırılmasına fırsat yaratmaktır. Diğer yandan, kırsal kalkınma konusunda kavramsal anlamda ortaya çıkan bazı belirsizliklerin giderilmesi amacıyla; kırsal kalkınma alanındaki temel kavramların da Plan dokümanı aracılığıyla açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. KKP'nin önemli işlevlerinden biri de, AB üyelik sürecinde tarım ve kırsal kalkınma faslından kaynaklanan yükümlülüklerimizin yerine getirilmesine sağlayacağı katkıdır. AB ile ekonomik ve sosyal uyumun artırılması amacıyla, kırsal kesimde atılması gereken adımların ivedilikle sonuçlandırılması ve

uyum sürecinin yönetilmesi açısından Plan önem arz etmektedir. AB Ortak Tarım Politikası hedefleriyle uyumlu olarak, kırsal kesimde tarım ve gıda işletmelerinin modernizasyonu ile tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi suretiyle, kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın temin edilmesi Plan'ın diğer bir katkısı olacaktır. Plan'dan beklenen en önemli işlevlerden biri de, 2010-2013 döneminde edinilecek tecrübeler ışığında, Onuncu Kalkınma Planı hazırlık sürecindeki mekansal analizlerin ve diğer sektörel politikaların oluşturulmasında, kırsal alanın ihtiyaçları ve koşullarının gözetilmesine bugünden zemin hazırlanacak olunmasıdır.

Plan'ın hedef uygulama alanı 20 bin ve altı nüfusa sahip yerleşim yerleridir. Plan'da kırsal yerleşimler olarak ifade edilen söz konusu yerleşimler; köyler, köy bağılıları, beldeler ve bazı ilçe merkezlerini kapsamaktadır. TÜİK tarafından yayımlanan "köy" ve/veya "kır" istatistiklerine esas coğrafi alanlar, bu Plan'ın da hedef uygulama alanlarına karşılık gelmektedir. Plan, UKKS belgesinde belirlenmiş bulunan politika çerçevesini referans almaktadır. 2007-2013 dönemini kapsayan UKKS'de, kırsal kalkınma politikasının temel amacıyla uyumlu olarak belirlenen politika çerçevesi; 4 stratejik amaç ve bunların altındaki tematik alanlar olarak belirlenmiş olan 10 öncelikten oluşmaktadır. Plan, belirlenmiş bulunan herbir stratejik amaç-öncelik altındaki tedbir ve faaliyetleri ortaya koymaktadır.

UKKS belgesinde tanımlanmış bulunan politika çerçevesi üzerine bina edilen Plan, Türkiye'de kırsal kalkınmanın kavramsal çerçevesini aşağıda verilen dört stratejik amaç üzerinden kabul etmektedir.

1. Ekonominin geliştirilmesi ve iş imkânlarının artırılması
2. İnsan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi
3. Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması
4. Kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi (Anonim, 2010d).

4.2.2. Kırsal Kalkınma Destekleri

4.2.2.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)

Kırsal kalkınma plan ve programları ile 2006-2010 Ulusal Tarım Stratejisi çerçevesinde, tarım üreticilerine kırsal alanlarda bireysel ve/veya bir arada yapacakları öz sermayeye dayalı projeli yatırımları için belirlenen iller dâhilinde kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak için, gerçek ve tüzel kişilerin tarım ürünlerinin işlenmesi, değerlendirilmesi ve pazarlamasına yönelik ekonomik faaliyet yatırımları ile kuruluşların köy bazlı sulama tesislerine yönelik yatırımlarını teşvik etmek amacıyla, bir dizi kırsal kalkınma projeleri uygulamaya konulmuştur. Uygulamaya konulan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Ulusal tarım Stratejisi 2006-2010 belgesi kapsamında Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı, özellikle kırsal kesimde sivil toplum örgütleri, özel ve kamu sektörünün belirlenmiş olan kriterlere uygun yatırım ve harcamalarının belirli oranlarda finansmanı yoluyla, gelir ve sosyal standartların geliştirilmesi için olduğu kadar, Türkiye'nin AB'ne katılım politikasının bir parçası olarak, AB fonlarının kullanım potansiyelini geliştirmek amacıyla uygulamaya konulmuştur.

Programının amacı, doğal kaynakların korunmasını dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal üretim ve tarımsal sanayi entegrasyonunun sağlanması, tarımsal pazarlama altyapısının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, basınçlı sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin oluşturulmasıdır.

KKYDP, tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik (bitkisel, hayvansal ve su ürünlerinin birincil işlenmesine, sadece sert kabuklu meyveler hariç) konuları kapsamaktadır (Anonim, 2010f).

Çizelge 4.3. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Projelerinden 2006-2008 Yıllarında Tamamlananların Sektörel Dağılımı (Anonim, 2010f)

PROJE KONUSU	Sayı (adet)	Toplam Proje (TL)	Toplam Hibe (TL)
Bitkisel ürün işl. ve pakt.	600	201 359 000	83 688 000
Hayvansal ürün işl ve pakt.	325	99 206 000	46 784 000
Tarımsal ürün depo (silo)	220	71 655 000	47 665 000
Alternatif enerji sera	83	17 868 000	7 895 000
Altyapı Sulama	420	55 922 000	30 960 000
TOPLAM	1648	446 010 000	216 992 000

KKYDP, 2010 yılı sonuna kadar devam edecek olup, bu tarihe kadar yaklaşık 3 000 faydalanıcının bu proje kapsamındaki desteklerden yararlanması beklenmektedir.

4.2.3. Kırsal Altyapı Desteği

4.2.3.1. Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES)

Projenin amacı, susuz ve suyu yetersiz köylerin sağlıklı ve yeterli içme suyuna kavuşturulması ve köy yolları için altyapının yükseltilmesidir. Köylere yönelik bütçe ödenekleri, illerin ihtiyaçları ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınarak tespit edilmektedir. KÖYDES’de bölgesel gelişme planlarına, il gelişme planlarına, stratejik planlara ve yıllık yatırım ve çalışma programlarına uygun projelere öncelik verilmektedir. Tam zamanlı yerleşik nüfusu fazla ve nüfus artış hızı yüksek olan, gelişme ve çevresine hizmet verme potansiyeli bulunan yerleşimler ile grup köy yolu ve köy içme suyu projelerine öncelik verilmektedir. Tamamen veya büyük oranda nüfus kaybetmesi muhtemel yerleşimler ile nüfusu 50’nin altında olan yerleşimler öncelikli olarak değerlendirilmemektedir. KÖYDES kapsamında, köy yollarının iyileştirilmesi projelerine, köy içme suyu projelerine ve toprak ve küçük su kaynaklarını geliştirme altyapı projelerine ödenek verilmektedir (Anonim, 2008a).

4.2.3.2. Belediyelerin Altyapısını Destekleme Projesi (BELDES)

BELDES (Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesinin Projesi)’in amacı, nüfusu 10.000’nin altında bulunan belediyelerin (büyükşehir ilçe ve ilk kademe belediyeleri

dahil olmak üzere) alt yapı ihtiyaçlarının giderilmesi ve bu belediyeler tarafından sunulan mahalli müşterek nitelikli hizmetlerin kalite ve standartlarının yükseltilmesidir. Nüfusu 10 000'nin altında bulunan belediyelerin içme suyu ve yol altyapıları konusundaki yapım, tesis geliştirme, bakım-onarım gibi yatırımlarının yapılması ve bu amaçla ihtiyaç duyulacak demir, çimento, boru ve benzeri malzemelerin temini ile şebekeli içme suyu tesisi bulunmayan belediyelere İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından içme suyu tesisi yapımını kapsamaktadır (Anonim, 2009a).

4.2.4. Uluslararası Kaynaklı Tarım ve Kırsal Kalkınma Projeleri

4.2.4.1. Tarım Reformu Uygulama Projesi

AB'ne katılım konusundaki en önemli kriterlerden biri yeni üyelerin ortak pazarda rekabet edecek ekonomilere sahip olmaları zorunluluğudur. Bu, tarımsal üretim, pazarlama ve işleme alanlarındaki üretim verimliliğinin artırılmasına yönelik önlemler üzerinde odaklanmayı gerektirmektedir. Bu çerçevede, Dünya Bankası'nca desteklenen Tarım Reformu Uygulama Projesi adıyla bir program uygulanmaya başlamıştır. Bu proje ile mevcut destekleme sisteminin kamu sektörü bütçesi üzerindeki yükünün azaltılması yanında kamu ve özel sektör yatırımlarının yanlış teşviklere göre yapılmasının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Programın sonunda Dünya standartlarına göre rekabet edebilen ve gerçek karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı üretim modeline sahip tarım sektörü oluşturulması öngörülmektedir.

Tarım Reformu Uygulama Projesi, uygulamaya konacak yeni Tarım Stratejisinin temel araçlarından biri niteliğindedir. Tarım reformu tedbirlerine destek olmak ve tarım sektörünü güçlendirmek üzere uygulamaya konan bu proje dört ana bileşenden teşekkül etmektedir. İlk bileşen, çiftçilere sağlanan sübvansiyonların, kredi ve fiyat desteklerinin kaldırılmasının kısa vadedeki olası olumsuz etkilerinin azaltılması ve verimli üretim modellerine geçişin kolaylaştırılmasını amaçlanan Doğrudan Gelir Desteğidir. İkinci bileşen; arz fazlası olan ürünlerde, çiftçilerin alternatif ürünlere yönelmelerinin sağlanması hedeflenen Alternatif Ürün Projesi'dir. Üçüncü bileşen; Tarım Satış Kooperatifleri'nin ve Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin yeniden yapılandırılması ve

özerkleştirilmesiyle, kendi üyelerinin sahipliğinde üyelerine hizmet eden kuruluşlara dönüştürülmesi ve tarım ürünlerinin pazarlanması ve işlenmesinde devletin rolünün azaltılması hedeflenen Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeniden Yapılandırılması ve son bileşende Kamuoyu Tanıtım Kampanyası ve Destek Hizmetleridir (Can, 2007).

4.2.4.2. Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP)

DAKP, Van, Bitlis, Muş ve Hakkâri İllerini kapsayan bir proje olup, yenilikçi ve katılımcı bir bölgesel politika ve planlama yaklaşımı uygulamak suretiyle, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kapasite oluşturmayı hedeflemektedir. Projenin öncelik alanları tarım ve hayvancılığın desteklenmesi, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin desteklenmesi, turizmin geliştirilmesi ve çevrenin korunması, sosyal hizmetlerin geliştirilmesidir (Ekim, 2006)

Programın yararlanıcısı Devlet Planlama Teşkilatı'dır. Programın teknik anlamda uygulanmasından ve verilen hibelerin izlenmesinin koordinasyonundan sorumludur. DAKP'nin bütün bileşenleri için toplam 716 proje teslim edilmiştir; değerlendirme Ağustos 2006'da tamamlanmıştır ve sözleşmeler Eylül 2006'da imzalanmıştır. Daha sonra uygulamalar başlamıştır (Anonim, 2008a).

4.2.4.3. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Türkiye'nin yüzölçümünün ve nüfusunun yaklaşık %10'unu kapsamaktadır. Bu proje, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesinin yanı sıra genel sosyo-ekonomik kalkınmaya ve entegre sürdürülebilir insan kaynaklarının geliştirilmesine dayanmaktadır. GAP Master Planı 1989'da hazırlanmış ve bu tarihten itibaren proje, bölgede kentsel, tarımsal ve kırsal altyapı, ulaşım, endüstri, eğitim, sağlık, barınma, turizm ve cinsiyet konularına yatırım da dahil olmak üzere sosyo-ekonomik gelişimi tamamlamayı hedeflemektedir.

2002'de GAP Master Planı, Bölge Kalkınma Planı olarak revize edilmiştir.

Hedefler:

- ✓ Ekonomik koşulların gelişmesini sağlayacak bölgeye yatırımın artırılması,
- ✓ Sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi,
- ✓ Yeni istihdam olanaklarının geliştirilmesi,
- ✓ Kentsel alanlarda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi,
- ✓ Sürdürülebilir sulamanın geliştirilmesi için kırsal altyapının iyileştirilmesi,
- ✓ Bölge ulaşımının ve diğer bölgelere ulaşımın iyileştirilmesi,
- ✓ Mevcut ve gelecek endüstriler için altyapının sağlanması,
- ✓ Suyun, toprağın, havanın ve ilgili ekosistemlerin korunması.

GAP projesi dahilinde GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından bir dizi mikro çalışma ve pilot proje taahhüt edilmiştir. Bu projeler, GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin genel eşgüdümünde valiliklerin, belediyelerin, STK'ların, AB ve uluslararası kuruluşların katkıları ve katılımlarıyla kırsal nüfus için eğitim, örgütlenme ve gelir üretimi için gerçekleştirilmektedir (Anonim, 2008a).

4.2.4.4. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi

Projenin amacı, çevreci tarım ve ormancılık faaliyetlerinin benimsenmesi ve kurumsal kapasitenin ve kamu bilincinin artırılması suretiyle doğal kaynakların yönetiminin ve katılımcı planlamanın sağlanmasıdır. Projenin hedefleri aşağıda belirtilmektedir:

- Mera yönetiminin geliştirilmesi, mera ve orman alanlarının rehabilitasyonu,
- Bu alanların bitki örtüsü bakımından zenginleştirilmesi,
- Yem bitkisi üretiminin artırılması,
- Nadasa bırakılan tarım alanlarının azaltılması,
- Çevre dostu tekniklerinin benimsetilmesi,
- Tarım tekniklerinin yol açtığı kirliliğin azaltılması.

Dünya Bankası kaynaklı olan projenin uygulama süresi 2004-2012 yıllarını kapsamakta olup, toplam proje maliyeti 36,5 milyon Euro'dur. Proje Samsun, Amasya, Tokat, Çorum, Sivas ve Kayseri illerini kapsayan toplam 28 adet Yeşilirmak ve Kızılırmak nehirleri mikro havzalarını hedeflemektedir. Küçük ölçekli sulamanın, kuruda arazi

teraslanmanın, bahçecilik ve arıcılık işlerinin kapsamını genişletme, yerel hayvancılığı geliştirme faaliyetleri de dahil olmak üzere yerel halka aile gelirini artırıcı faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yardım edilmiştir. Bunun yanında, Karadeniz'e dökülen sulardaki kirliliğin ölçülmesi ve önlenmesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Faaliyetler nadası azaltmayı, mera alanlarında rehabilitasyonu, demonstrasyonu, sulanan tarım alanlarında yem bitkileri üretimini, kuru tarım alanlarında arıcılık ve bağ bahçe faaliyetlerini, marjinal tarım alanlarının doğru kullanımını ve ağaçlandırmayı kapsamaktadır (Anonim, 2008a).

4.2.5. IFAD Projeleri

4.2.5.1. Tamamlanmış IFAD Projeleri

4.2.5.1.1. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye'nin ikinci kırsal kalkınma projesi olan Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, 1984–1989 yılları arasında uygulanmıştır. Proje ile tarımsal üretimin artırılması, çiftçilerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi, iş olanaklarının geliştirilmesi, göçün engellenmesi, kredi hizmetlerinin yaygınlaştırılması, çiftçilerin eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve ildeki 1 046 adet köyde yaşayan yaklaşık 76 bin adet çiftçinin sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması hedeflenmiş olup, projenin toplam maliyeti 137 milyon dolar olmuştur. Bunun 40 milyon doları Dünya Bankası kaynaklarından, 20 milyon doları Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından, 77 milyon doları da ulusal kaynaklardan karşılanmıştır. Ancak toplam 60 milyon dolar olan dış kaynağın ancak 45 milyon doları proje kapsamında kullanılabilmiştir. Proje sonunda tarımsal üretimde artış sağlanmış, yeni tarım tekniklerinin kullanım oranı yükselmiş, kentlere göç önemli oranda azalmış, yeni köy yolları yapılarak, 192 adet köye içme suyu götürülmüş ve 42 055 adet çiftçiye uygulanma döneminde toplam 18,8 milyar TL. kredi kullandırılmıştır (Çakar, 2007).

4.2.5.1.2. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi

Kırsal altyapının geliştirilmesi, bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması yoluyla proje

alanındaki çiftçilerin gelir seviyeleri ve yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla Bingöl-Muş illerinde 1990–1999 yıllarında uygulanmış ve toplam 52,5 milyon dolarlık bir bütçeye sahiptir (Anonim, 2005a). Projenin 20,5 milyon dolarlık kısmı IFAD kredisi ile karşılanmıştır (Ayanoğlu, 2008).

Bu proje ile Bingöl-Muş İllerinin az gelişmiş bölgelerinde tarımsal üretimi artırmak ve fakirliği azaltmayı, kırsal istihdam imkânlarını genişletmeyi, küçük çiftçilerin ve ailelerinin bireysel ve grup olarak teşebbüslerde bulunmalarını teşvik etmenin yanısıra çiftçi ailelerinin ve özellikle kadınların yaşam standartlarını geliştirmek hedeflenmiştir. Tamamlanan projelerden çıkarılan sonuç ve deneyimlere ileriki bölümlerde değinilecektir.

Projenin içeriği yörede yaşayan 35 000 kırsal aileye yöneliktir. Projenin 5 bileşeni vardır:

- Kırsal Altyapı;
- Tarımsal Yayım Uygulamalı araştırma ve Eğitim
- Hayvancılık
- Gelir getirici tedbirler (Arıcılık, Halı kilim, aile işletmelerine girdi ve teknik destek)
- Tarımsal kredi (ayni ve nakdi; arıcılık, hayvancılık, tarımsal üretim)

Hedefler ışığında proje tedbirleri kırsal altyapının tesisi, tarımsal yayım ve uygulamalı araştırma, ormancılık, hayvancılık, gelir getiren faaliyetler ve tarımsal kredi ana başlıkları altında toplanmıştır (Anonim, 2005a).

4.2.5.1.3. Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye'nin ilk kırsal kalkınma projesi olan Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi ile 23 Haziran 1975 tarihinde Dünya Bankası ile yapılan 75 milyon dolarlık proje anlaşması gereği, 63 adet köyde hamam, çamaşırhane, köy konağı ve umumi tuvalet gibi sosyal tesis yapımı planlanmış olup, 1982 yılı sonu itibariyle Çorum'da 22 adet köyde, Çankırı'da ise 10 adet köyde tesislerin yapımı tamamlanmıştır. Proje

kapsamında çiftçilere tarımsal üretimin arttırılması amacıyla orta ve uzun vadeli, düşük faizli krediler verilmiştir. Projelerin toplam maliyeti 207,2 milyon dolar olmuştur. Proje sonucunda uygulandığı bölgede nadas alanlarında önemli oranda azalma görülmüş, tarımsal ürünlerin üretim alanları, verimleri ve üretim miktarları da kayda değer şekilde artmıştır (Altundağ, 2008).

4.2.5.1.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Yozgat ilinde, doğal kaynakları tehlikeye sokmaksızın ve mümkün olduğunda bu kaynakların üretici niteliğini artırmak suretiyle, ildeki yoksul çiftçi ailelerinin en yoksullarının yaşama standardında sürekli bir iyileşme amacına yönelik olarak yürütülmüştür. Proje faaliyetleri ilin tarım, hayvancılık, sulama, ormancılık, köy yolları ve köy içme suları gibi sektörlerdeki faaliyetlerini geliştirerek kırsal alana hizmet götüren bu sektörlerdeki verimliliğin ve üretimin arttırılması ile alt yapının geliştirilmesini sağlama yönünde 40,5 milyon dolarlık bütçe ile 1991-2001 yılları arasında uygulanmıştır (Anonim, 2004).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüş, 4 461 000 dolar dış kredi ile 25 km köy yolu tesviyesi, 125 km köy yolu stabilize kaplama, 67 adet köye içme suyu, 5.058 ha alana sulama suyu temini sağlanmış; ayrıca demonstrasyon uygulamaları, çiftçi eğitim kursları, hizmetiçi eğitim seminerleri, suni ve tabii tohumlama faaliyetleri, hayvan sağlığı taramaları ve aşılamaları, altyapı çalışmaları, ağaçlandırma çalışmaları, erozyon kontrolü ve mera ıslahı faaliyetleri yapılmış, tarım ve iş makineleri alımları gerçekleştirilmiştir (Ekim, 2006).

4.2.5.1.5. Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Ordu ve Giresun illerinde kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyerek gelirlerini artırmak ve yaşam seviyelerini yükseltmek ve bunu doğal kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanarak gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bunu temin için tarımsal ve gelir getirici tedbirler, ormancılık, kırsal altyapı, tarımsal kredi ve kurumsal yapının

iyileştirilmesi tedbirleri yürütülecektir. Proje 1995 yılında uygulamaya konulmuş olup, 2006 yılında sona ermiştir. Proje ile tarımsal üretimi, hayvancılık ve bitkisel üretimde verimi artırmak için ileri teknik ve yönetim uygulamalarını kapsayan yayım tedbirleri ile destekleyecek yem ve yem bitkileri kaynakları üretimi ve kullanımının yanı sıra çiftlik işletmelerini (sığır ve koyun besiciliği, süt üretimi, arıcılık) geliştirilmesinin yanısıra orman alanlarının ağaçlandırılması ile ormancılığın desteklenmesi, erozyon kontrolü, ortak orman alanı ve otlak üretimi ve idaresi dahil topluluk ormancılığı yönünde adımların atılması ve köy yollarının yapımı, küçük ölçekli sulama sistemlerinin sınırlı ölçüde inşası ve rehabilitasyonu ile köy yerel su sistemini geliştirmek hedeflenmiştir (Anonim, 2005a).

Proje kapsamında Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu'ndan 17,5 milyon dolar ve mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün iş makineleri alımı için İslam Kalkınma Bankası'ndan 8,2 milyon dolar kredi sağlanmıştır (Anonim, 2005b).

4.2.5.1.6. Tamamlanan Kırsal Kalkınma Projelerinden Çıkarılan Deneyimler

Bir projenin başarılı olup olmadığı, bu projenin amaçları ve sonuçlarının karşılaştırılması kadar projede izlenen yöntem ve kurallarının ortaya konulması ile de anlaşılabilir. Kırsal halkın sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi biçiminde ifade edilebilecek temel amaçların, ne biçimde gerçekleştirilebildiği yapılacak değerlendirme ve tartışmalar sonucunda ortaya konulabilir. 1970'li yıllardan beri uygulanan kırsal kalkınma projeleri ile birçok olumlu gelişmenin sağlandığı bir gerçektir. Özellikle tamamlanmış kırsal kalkınma projelerinin uygulamasında görülen eksikliklerin giderilmesi, diğer projelerin başarılı olmasını arttıracak önemli unsurlardan olacaktır. Bundan hareketle, uygulanan kırsal kalkınma projelerinde başarıya tam olarak ulaşmayı engelleyen başlıca eksiklikler veya yanlışlıklar şu biçimde özetlenebilir:

- ✓ Kalkınma projelerinin kararı genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınmakta, hedef kitle istekleri ise dikkate alınmamaktadır. Halbuki çağdaş kalkınma yaklaşımı kırsal halkın istekleri doğrultusundaki çalışmalarını içermektedir.
- ✓ Beklentileri ve gereksinimlerini projelerde göremeyen hedef kitle ile proje

arasında kopukluk olmaktadır. Projelerde halkın görüşlerine yer verilmemesi karşılıklı güven ortamının oluşmasını engellemektedir. Doğal olarak, bu koşullarda uygulanmaya çalışılan proje, hedefleri ile örtüşmemekte ve hedeflerin gerisinde kalmaktadır.

- ✓ Projelerde yer seçimi ve öncelikler siyasi tercihlerle belirlenmektedir. Bu durum sonuçta maddi ve manevi kayıplara yol açmakta ve yeni rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bunun yerine kalkınmaya gerçek gereksinim gösteren ve çalışmaya istemli yerlerden başlanması proje başarısını artırabilmektedir.
- ✓ Projelerde kuruluşlar arasında eşgüdümün sağlanamaması ve uygulayıcı temel kuruluşların sık sık değiştirilmesi organizasyon eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmalarda aksama ve gecikmelere neden olan bu durum, proje uygulama sürelerini uzatmakta ve projenin maliyetini yükseltmektedir. Uygulayıcı ile karar vericiler arasındaki kopukluk ve karar vericinin proje alanının koşullarından ve sorunlarından uzaklığı uygulayıcıyı zor durumda bırakmakta ve proje başarısını etkilemektedir.
- ✓ Projelerin her aşamasındaki ağır bürokrasinin yanı sıra, yerel proje elemanlarının yetki ve sorumluluklarının sınırlandırılması proje elemanlarının becerilerini ve proje başarısını olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak yapay engeller oluşturmuştur.
- ✓ Projelerin hazırlanmadan önce geniş kapsamlı ve ayrıntılı sosyo-ekonomik incelemenin yapılarak illerin doğal kaynakları, tarımı, sanayisi, işgücü gibi potansiyellerinin iyice etüt edilmemesi kısa, orta ve uzun vadede nelerin yapılabileceğini net olarak ortaya koyamamıştır.
- ✓ Projelerde sosyal faktörlere yeterince önem verilmemiştir. Örneğin, sağlık, çocuk bakımı, beslenme, aile planlaması, çevre ve diğer sosyal faktörler ile ilgili önlemler bulunmamaktadır. Ayrıca, projelerde köy kadınlarının eğitimi ve meslek kursları gibi konular sınırlı kalmıştır.
- ✓ Projelerde gerek bitkisel, gerekse hayvansal ürünlerde üretim artışı öngörülmüş olmasına rağmen, bu tarımsal ürünlerin nerede, nasıl işleneceği ve pazarlanacağı yeterince düşünülmemiştir.
- ✓ Projelerde yayım çalışmaları için benimsenen eğitim ve ziyaret sistemi

çerçevesinde oluşturulan köy grubu ziraat teknisyenliği esas olarak etkili ve tutarlı olarak gözükmemesine rağmen, sürekli eleman bulundurulamaması nedeniyle işleyememiştir. Bunun yerine mevcut il ve ilçe teşkilatlarının güçlendirilmesi daha sağlıklı bir çözüm yolu olabilirdi.

- ✓ Diğer yandan özellikle Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi için benimsenen yayım sisteminin anahtar elemanları formenler olarak belirlenmiştir. Uygulamada öngörülen formen sayısının yarısına bile ulaşamamış ve atanan formenlerden yeterince yararlanılamamıştır. Yani, projelerin nihai başarısında önemli payı olan ve gerekli kaynakları ayrılan ve harcamaları gerçekleştirilen tarımsal yayım çalışmalarına gereken özen gösterilmemiştir.
- ✓ Projelerde üretici örgütlenmesini her düzeyde destekleyecek çalışmalara gereken önemin ve hatta yerin verilmemesi, projelerin geleceğinin bağımsız üretici örgütlerine devredilememesi, uygulama sonrası projelerin kalıcılık ve süreklilik şansını azaltmıştır.
- ✓ Projelerin uygulanması sırasında ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmalarının yeterince yapılamaması, projelerin uygulama sürecinin tamamlanmasıyla bitmiş ve görevin tamamlanmış kabul edilmesi ve daha önce uygulanmış projelerde edinilen deneyimlerin yeni projelerin planlanması aşamasına aktarılmaması yeni modellerin geliştirilmesini engellediği gibi, var olan eksiklikleri ve hataları da devam ettirmiştir veya etmektedir.
- ✓ Kırsal kalkınma uygulamalarında yer alan kurum ve kuruluşlarda sürdürülebilir ve etkin olabilecek kapasite geliştirmeye yönelik çalışmaların dikkate alınmamıştır.
- ✓ Kırsal kalkınma çalışmalarında özellikle uluslararası kaynaklara dayalı projelerde kamu ve kamu dışı ulusal uzmanları motive edici yaklaşımlara yer verilmemiştir.
- ✓ Kaynakların yerinde kullanılmaması amaç dışına yöneltilmesi, projede yer almayan bazı işlerin yapılmış gibi gösterilerek kaynak israfına yer verilmesi projeler ek mali yükler getirmiştir.

Bu konuda sonuç olarak, kırsal kalkınma da atılacak her adım ve geliştirilecek her plan, program ve projede geçmiş deneyimlerin dikkate alınması ve eksikliklerin giderilmesi hataların tekrarlanmaması açısından büyük önem taşımaktadır (Anonim, 2005b).

KKP'de de, gelecekteki benzer uygulamalara ışık tutması bakımından bu tür projelerin tasarımı, uygulaması ve izlenmesine ilişkin olarak geçmiş uygulamalardan edinilen deneyimler neticesinde, bu projelerde gözetilmesi gereken unsurlar şu şekilde özetlenmiştir;

- ✓ Alan bazlı yerel sahiplenme, hedef kitlenin somutlaştırılması
- ✓ Uygulama ve yönetimde aşağıdan yukarı yaklaşım
- ✓ Yerel yönetim
- ✓ Proje tasarımında hedef kitlenin güncel sorun alanlarının çözümüne odaklanma
- ✓ Yerelin eş-finansmanı, proje tasarımına yerel kuruluşlarla birlikte başlanması
- ✓ Sonuç yerine bütüncül ve süreç odaklı yaklaşım
- ✓ Diğer sektörel önceliklerle uyum
- ✓ Kamu ve kamu dışı ortaklık ve işbirliği yapılarının oluşturulması
- ✓ Merkezi ve yerel idare arasında işbölümünün netleştirilmesi
- ✓ Ölçülebilir göstergelere dayalı izleme-değerlendirme süreci
- ✓ Nihai değerlendirme raporlarının kamuoyu ile paylaşılması (Anonim, 2010d)

4.2.5.2. Devam Eden IFAD Projeleri

4.2.5.2.1. Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi (2005-2012)

Proje Sivas ve Erzincan'daki az gelişmiş bölgelerde tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması amacıyla küçük aile işletmelerinin desteklenmesini, sosyal ve tarımsal altyapının iyileştirilmesini ve kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesini hedeflemektedir. Proje, uygulama aşamasında belirli kriterlere göre seçilecek olan en fakir 200 adet köyde uygulanacak ve yaklaşık 2 000 adet kişi proje sürecinde yer alacaktır. Projenin amaçları aşağıda belirtilmektedir:

- ✓ Sivas ve Erzincan illerinin az gelişmiş bölgelerinde tarımsal verimliliğin ve fakir kesmin gelir seviyesinin artırılması ,
- ✓ Kırsal istihdam olanaklarının yaygınlaştırılması ve küçük aile işletmelerindeki bireysel ve grup girişimlerinin desteklenmesi,
- ✓ Sosyal ve üretken altyapının iyileştirilmesi,
- ✓ Fakirlerin güçlendirilmesi,
- ✓ Fakirlerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi
- ✓ Kurumsal yapılanma.

Proje bileşenleri aşağıda belirtilmektedir:

- ✓ Kurumsal kapasitenin geliştirilmesini, kooperatiflerin kalkındırılmasını, köy kooperatifleri yöneticilerinin eğitilmesini ve topluluk ve kooperatif girişim fonunun oluşturulmasını kapsayan Topluluk ve Kooperatif Kalkındırma,
- ✓ Bitkisel üretimin, tarımsal ormancılığın ve hayvansal üretimin geliştirilmesini kapsayan Tarımsal Kalkınma,
- ✓ Proje Yönetimi ve Desteği.

Proje faaliyetleri, 120'si Sivas'ta 80'i Erzincan'da olmak üzere 200 adet fakir köyde hazırlanan köy kalkınma planlarının çerçevesinde uygulanmaktadır (Anonim, 2010a).

4.2.5.2.2. Diyarbakır-Siirt-Batman Kalkınma Projesi (2006-2011)

Projenin amacı, Türkiye'nin yoksulluğu azaltma yönündeki ulusal stratejisi paralelinde Diyarbakır, Batman ve Siirt illerindeki fakir kırsal nüfusun ekonomik ve sosyal statüsünü iyileştirmektir. Projenin spesifik amaçları aşağıda belirtilmektedir:

- ✓ Program alanındaki fakir kırsal köylerde ekonomik verimliliğin ve yaşam kalitesinin mevcut üretim ve istihdam modellerine dayanarak iyileştirilmesi;
- ✓ Tarım ve tarım dışı alanda kâr getiren yeni kırsal işletmelerin kurulması ve mevcut işletmelerin genişletilmesi suretiyle gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve istihdamın artırılması

- ✓ Yukarıda bahsedilen amaçlara ulaşılması için gereken bireysel ve kurumsal becerilerin geliştirilmesinin desteklenmesi suretiyle Programın hedef gruplarının üyelerinin istihdam edilebilirliğinin en iyi duruma getirilmesi.

Programın amaçlarına ulaşmak için program üç bileşen altında düzenlenecektir: (i) Köy Geliştirme Programı, (ii) Kırsal Ekonomik Büyüme, (iii) Kırsal Fakirliği Azaltmaya yönelik Bireysel ve Kurumsal Kapasite Oluşturma (Anonim, 2010a).

4.2.6. Diğer Projeler

4.2.6.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Sosyal Riski Azaltma Projesi

Türkiye’de uygulanmakta olan yapısal reform programını desteklemek amacıyla, Dünya Bankası’ndan sağlanan ek finansman kapsamında 500 milyon dolar, sosyal yardım sisteminin güçlendirilmesi ve reform programının sosyal etkilerinin azaltılması için TC Hükümeti ve Dünya Bankası arasında 14 Eylül 2001 tarihinde imzalanan ve 28 Kasım 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Sosyal Riski Azaltma Projesi İkraz Anlaşması’yla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün kullanımına ayrılmıştır. Bu anlaşmayla Türkiye’de kısa ve uzun dönemde yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. 2002 yılında uygulamaya konulan ve 31 Mart 2007 tarihinde son bulan SRAP, birbiriyle bağlantılı dört bileşenden oluşmaktadır. Bunlar:

- ✓ Yaşanan ekonomik krizin muhtaç nüfus üzerindeki etkisini azaltma (Hızlı Yardım Bileşeni)
- ✓ Yoksullara hizmet ve sosyal yardım sağlayan devlet kurumlarının kapasitesini artırma (Kurumsal Gelişim Bileşeni)
- ✓ Temel Sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi için nüfusun en yoksul %6’lık bölümüne yönelik bir sosyal yardım sistemi kurma (Şartlı Nakit Transferi Bileşeni)
- ✓ Yoksulların gelir elde etme ve istihdam fırsatlarını artırma (Yerel Girişimler Bileşeni)

SRAP Yerel Girişimler Bileşeni kapsamındaki proje destekleri (Gelir Getirici, İstihdama Eğitimi, İşbirliğine yönelik sosyal yardım/hizmet amaçlı, geçici istihdam ve toplum kalkınması projeleri) ve Şartlı Nakit Transferi Bileşeni 31 Mart 2007 tarihinden itibaren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün sosyal yardım ve proje destek programları bünyesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla sürdürülmektedir. (Anonim, 2007)

4.2.6.2. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun bağlı olduğu Devlet Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında Ankara'da yoksullukla mücadele kapsamında, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kişi ve ailelerin gelir seviyesini yükseltmek, istihdamı artırmak, tarımsal ürünleri mahallinde değerlendirmek, pazarlamak ve köyden kente göçü önleyebilmek için ortak projeler uygulamak amacıyla 16.08.2003 tarihinde bir protokol imzalanmıştır. Proje ile 3294 sayılı yasa kapsamındaki ekonomik ve sosyal yoksulluk içinde bulunan kişi ve ailelerin gelir seviyesini yükseltmek, istihdamı artırmak, tarımsal ürünleri mahallinde değerlendirmek ve pazarlamak, köyden kente göçü önlemek hedeflenmiştir. 2003 yılı Kasım ayından itibaren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun desteği ile kooperatiflere süt sığırcılığı (50–100 aile x 2 gebe düve), koyunculuk (50 aile x 25 koyun) ve sera projeleri uygulanmaktadır (Can, 2007).

4.2.7. Kırsal Alana Sağlanan Mali Destekler

Kırsal kesimde tarımsal üretimin teşviki ve verimliliğin artırılması amacıyla üreticilere sağlanan mali destekler; tarımsal destekler, ormancılık destekleri ile tarımsal kredilerdir. TKB, Çevre ve Orman Bakanlığı, SYDGM, Tarım Kredi Kooperatifleri ve TCZB gibi kurumlar bu alanda faaliyet gösteren başlıca kurumlardır. Halihazırda kırsal kesime kullandırılan mali destekler, Kırsal Kalkınma Planı'nın stratejik amaçları bazında tasnif edildiğinde, ortaya çıkan tablo kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Tarımda verilen destekler alan bazlı tarımsal destekler, fark ödemesi destekleri, proje bazlı destekler, kırsal kalkınma destekleri, faiz indirimli

tarımsal krediler, telafi edici ödemeler kapsamındaki tarımsal destekler ve diğer tarımsal amaçlı desteklerdir. Entegre nitelikte yürütülen kırsal kalkınma projelerinin dışında, kırsal kesime çok çeşitli kaynaklardan fon akışı sağlanmaktadır. Söz konusu kaynakların başında şüphesiz tarımsal destekler gelmektedir. Tarım sigortalarından çiftçi yayımına kadar geniş bir çeşitlilikte ve artan miktarda sunulan bu desteklerin arasına, “kırsal kalkınma destekleri” olarak ifade edilen ve hibe programı şeklinde uygulanan bir destekleme aracı da 2006 yılında alınmıştır. TKB ve kalkınma ajansları tarafından uygulanmakta olan bu programların arasına IPARD Programı da eklenmiştir. Tarımsal kredi mekanizması ise, ağırlıklı olarak TCZB ve Tarım Kredi Kooperatifleri kaynakları üzerine bina edilmiştir.

- Tarım dışı istihdamın geliştirilmesine sağlanan kaynakların başında; KOSGEB destekleri, Türkiye Kalkınma Bankası destekleri, orman köylerine ve kooperatiflere sağlanan ekonomik ve sosyal amaçlı ORKÖY destekleri, İŞKUR destekleri ile bölgesel gelişme amaçlı programlar gelmektedir. Kırsal kesimde yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak; SYDGM tarafından uygulanan sosyal yardım programları, dezavantajlı kesimlere sağlanan SHÇEK hizmet programları, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimi teşvik eden sosyal transferler, sosyal gelişmenin ve diyalogun artırılmasına yönelik SODES Programı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yürütülen toplum merkezi çalışmaları başlıca kaynak kullandırma araçlarıdır.
- Kırsal yerleşimlerin altyapı ihtiyaçları için sağlanan kaynakların başında ise; belde ve ilçe belediyelerine proje bazlı sağlanan İller Bankası kredileri, TOKİ'nin tarımköy uygulamaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından turizm alanlarındaki alt yapıların iyileştirilmesine verilen destekler, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından çevre korumaya yönelik alt yapılara verilen destekler, İl Özel İdareleri tarafından köy altyapılarına verilen destekler, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yürütülen merkez köy projeleri, köylerin altyapı ihtiyaçları için entegre program niteliğinde tasarlanan KÖYDES Projesi destekleri gelmektedir.
- Çevre dostu tarımsal yöntemler TKB destekleriyle teşvik edilirken, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından da arazi yönetimine ilişkin koruma

amaçlı tematik projeler sürdürülmektedir. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından geliştirilen başlıca destek alanları; Orman Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen yakacak odun desteği, Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü tarafından özel orman, ağaçlandırma ve fidan destekleri; ORKÖY tarafından ferdi kredilendirme ve ormancılık kooperatiflerine proje bazlı destekler; Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından korunan alanlara yönelik doğa koruma bilincini teşvik eden proje destekleridir.

Türkiye’de tarımsal üretimin kendi ekolojisine uygun alanlarda yoğunlaşması, desteklenmesi, örgütlenmesi, ihtisaslaşması, entegre bir şekilde yürütülmesi ve tarım envanterinin hazırlanması amacıyla başlatılan çalışmalar 2009 yılı içinde tamamlanarak ülke genelinde 30 adet tarım havzası belirlenmiştir. İklim, toprak, topoğrafya, arazi sınıflandırması ve ÇKS verileri baz alınarak ve ilçe idari sınırları gözetilerek belirlenen havzaların temel fonksiyonlarından bazıları; arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak, tarımsal destekleri daha rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanmak, sağlıklı bir üretim planlamasına imkan sağlamak ve geleceğe ait talep projeksiyonları yapmaktır. 23.07.2009 tarih ve 2009/15173 sayılı “Türkiye Tarım Havzalarının Belirlenmesine İlişkin Karar” Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun ilgili hükümleri gereğince tespit edilen havzalarla ilgili olarak TKB tarafından yürütülecek yönetmelik çalışmalarında kırsal kalkınma ve bölgesel gelişme alanındaki uygulamaların dikkate alınması temin edilecektir. Tarım ürünlerinin ekolojik ve ekonomik olarak en uygun yetiştirilebildiği bölgeleri ifade eden söz konusu havzalarla ilgili yürütülecek diğer çalışmalarda, halihazırda yürütülmekte olan daha mikro ölçekteki havza rehabilitasyonu programlarının dikkate alınması sağlanacaktır (Anonim, 2010d).

Çizelge 4.4. Tarımsal Destek Türleri (Anonim, 2010d)

DESTEK TÜRLERİ		DESTEK VERİLEN ALANLAR
1	Alan bazlı tarımsal destekler (da)	Mazot desteği, kimyevi gübre desteği, alternatif ürün desteği, organik tarım ve iyi tarım uygulamaları ile toprak analizi yaptırılmasına ve bambus arısı kullanımı desteği, örtüaltı iyi tarım desteği, fındık üreticilerine alan bazlı gelir desteği ve alternatif ürüne geçen üreticilere telafi edici ödeme
2	Hayvancılık destekleri	Arıcılık ve su ürünleri (kg) desteği, süt primi (kg), hayvan başı ödeme, tiftik üretimi desteği, et desteği (kg), ipek böceği desteği (kg), gıda güvenilirliği desteği, buzağı desteği, kuzu, oğlak Rev-1 aşısı (baş) desteği, aşı desteği, hayvan gen kaynaklarını koruma desteği, süt fiyat regülasyonu (ton), yem bitkileri desteği
3	Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması	I kategori ve II kategori
4	Havza bazlı fark ödemesi destekleri (kg)	Yağlık ayçiçeği, soya fasulyesi, kütlü pamuk, kanola, dane mısır, aspir, zeytinyağı, kuru fasulye, nohut, mercimek, çay, buğday, çeltik, arpa, çavdar, yulaf, tritikale
5	Proje bazlı destekler	ÇATAK ve SYDGM proje destekleri
6	Kırsal kalkınma destekleri	TEDGEM hibe programları, KASDEP destekleri
7	Faiz indirimli tarımsal krediler	Tarımsal amaçlı kooperatifler için yatırım ve işletme sermayesi kredileri
8	Telafi edici ödemeler kapsamındaki tarımsal destekler	Patetes sigili desteği, çay budama tazminatı desteği
9	Diğer tarımsal amaçlı destekler	Tarım sigortası destekleri, ar-ge destekleri, sertifikalı fidan/fide ve standart fidan kullanım desteği (da), yurtiçi sertifikalı tohum kullanımı (da), yurtiçi sertifikalı tohum üretim desteği (kg), çiftlik muhasebe veri ağı (işletme başına), tarımsal yayım ve danışmanlık (işletme başına), kırsal kalkınma (proje)

4.3. AB'de Kırsal Kalkınma

AB kırsal kalkınma politikaları; Ortak Tarım Politikalarının (OTP) bir parçası olarak tarım sektörünün yapısal sorunları ile ilgilenen bir politikadan, mal ve hizmet üretiminin yanında tarımın Birlik üzerindeki çok yönlü etkisini ve kırsal alanların karşı karşıya kaldığı sorunları dikkate alan bir politikaya dönüşmüştür. OTP'de ve yapısal fonlarda AB tarımının rekabet edebilirliğinin artırılması, çevreyle ilgili konuların entegre edilmesi, genişlemeye hazırlıklı olunması ve kırsal kalkınma politikasının daha kolay uygulanabilir ve entegre hale getirilmesi amacıyla Gündem 2000 reform anlaşması kabul edilmiştir (Gülçubuk, 2006).

Dıraor (2008)'a göre, AB bugün OTP kapsamında tarıma yönelik doğrudan destekleri azaltarak, kırsal kalkınma bütçesine ağırlık vermekte, bir önceki dönemle karşılaştırıldığında, 2007–2013 AB bütçesinde kırsal kalkınmaya daha yüksek miktarda kaynak ayırdığı görülmektedir. Bu eğilim, 2013 sonrası dönemde de tarıma yönelik doğrudan desteklerin giderek azalacağı ve kırsal kalkınma kapsamında öncelikli alanlarda proje uygulamalarına daha fazla fon aktarılacağına sinyallerini vermektedir.

4.3.1. AB Kırsal Kalkınma Politikası

4.3.1.1. AB Ortak Tarım Politikası

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan kıtlık endişesinin yanı sıra, savaş sonrasında AB aktif nüfusunun çok önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörü çalışanlarının gelir düzeylerinin korunması ve üyelerin ulusal tarım politikaları arasındaki farklılıkların giderilmesi zorunluluğu Birliği, bir ortak tarım politikası oluşturmaya yöneltmiştir. Bunun sonucunda 1962 yılında, tüm üye ülkeler tarafından uyulması zorunlu olan bir Ortak Tarım Politikası (OTP) benimsenmiştir. OTP, AB üyesi ülkelerin tarım politikalarının gerek ekonomik gerek siyasi anlamda ortak bir çerçevede yönetilmesi esasına dayanmaktadır ve AB'nin ilk ortak politikasıdır. AB OTP, Birlik içerisinde tarımsal üretimi ve verimliliği arttırmak, AB üreticilerine daha iyi bir yaşam seviyesi yaratmak, tarımsal ürün pazarını korumak ve dengede tutmak, tüketicilere uygun fiyatlarla tarımsal ürünler sunabilmek amaçlarını gütmektedir.

AB'nin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması'nın 38- 47. maddeleriyle (Amsterdam Antlaşması 32- 38. maddeleri) yasal çerçevesi belirlenen OTP'nin amaçları 33. madde ile şöyle sıralanmıştır:

- Teknik ilerlemenin özendirilmesi, tarımsal üretimin rasyonelleştirilmesi ve üretim faktörlerinin, özellikle işgücünün optimal kullanımının ve verimliliğinin artırılması,
- Tarımsal nüfusun yaşam düzeyinin, özellikle tarımda çalışanların gelirinin artırılması yoluyla yükseltilmesi,
- Piyasalarda istikrar sağlanması,

- Düzenli bir ürün arzının garanti altına alınması,
- Tarım ürünlerinin tüketicilere uygun fiyatlarla ulaştırılmasının sağlanmasıdır.

OTP, bu amaçlara ulaşma yolunda “tek pazar ilkesi”, “topululuk tercihi ilkesi” ve “ortak mali sorumluluk ilkesi” olmak üzere 3 ilkeye dayanmaktadır.

- **Tek Pazar İlkesi**, üye ülkelerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtlamaların kaldırılarak bir Tek Pazar oluşturulmasını öngörmekte, bunun için ortak fiyat ve rekabet kurallarını, üye ülkelerde istikrarlı bir döviz kurunu ve dış pazarlara karşı sınırlarda ortak bir korumayı gerektirmektedir. Pazarı bir bütün olarak ele alan bu ilke, birlik genelinde aynı ürünlere aynı fiyatların uygulanmasını öngörmektedir.
- **Topluluk tercihi** ilkesi Birlik içinde üretilen ürünlere öncelik tanınmasını amaçlamakta, bunun için AB tarım ürünlerinin ithalata karşı korunmasını, ihracatının ise sübvansede edilmesini gerektirmektedir.
- **Ortak mali sorumluluk** ilkesi OTP'ye ilişkin tüm harcamaların Birlik üyeleri tarafından ortaklaşa üstlenilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Nisan 1962'de AB bütçesinde Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) oluşturulmuştur. OTP'nin gerektirdiği fonlar, üye ülkelere birlikte sağlanır. Bu politikanın sonucunda elde edilen gelirler, Birliğin özkaynağını oluşturur.

OTP, belirlenen ortak fiyatların korunması amacıyla oluşturulmuş çeşitli kurallar çerçevesinde işleyen geniş kapsamlı bir mekanizmaya sahiptir. OTP'nin fiyat ve pazar mekanizmalarının belirlenmesi tümüyle Birliğin yetkisindedir. Karar alma sürecinde Komisyon yasa taslaklarını hazırlamanın yanı sıra, piyasaların denetlenmesi ve gerektiğinde değişiklik yapılmasından sorumludur. Konsey, Komisyon'un kendisine ilettiği yasa tasarıları üzerine karar almadan önce Parlamento'ya danışmaktadır. OTP'ye ilişkin zorunlu harcamaların miktar ve içeriğinin belirlenmesinde ise son söz Konsey'e aittir. OTP'nin dayanağı, Topluluk içi ticaretin önündeki engelleri kaldıran ve dış sınırlarda ortak koruma yaratan Ortak Piyasa Düzenlemeleri'dir. Günümüzde Birlik tarım üretiminin tamamına yakını ortak düzenlemeler tarafından organize edilmektedir.

Her Ortak Piyasa Düzeni'nin yürütülmesi, söz konusu ürünle ilgili temel tüzük tarafından tanımlanan ve Konsey tarafından kabul edilen farklı mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştirilir. Tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi ve üreticilerin gelir düzeyinin azalmasını engellemek amacıyla 1962 yılından bu yana Ortak Piyasa Düzenlemeleri kapsamında yer alan ürünler için her yıl ortak fiyatlar saptanmaktadır. Genel olarak, fiyatlar ortak tarımsal pazarda üç rol oynar: Üretime kılavuzluk etmek, müdahale mekanizmalarını harekete geçirmek ve ortak dış korumayı sağlamak. Ortak Piyasa Düzenlemeleri, Avrupa tarımsal ürünler pazarını dünya pazarındaki büyük dalgalanmalara karşı korumuştur. Ayrıca olağan dönemlerde arzı düzenleme, fazladan kurtulma ya da arzı çeşitlendirme politikasıyla piyasa istikrarı sağlamış; kriz zamanlarında ise ithalat ya da ihracat yasakları, üretimin bir kısmının piyasadan çekilmesi veya üretim faktörlerinin azaltılması gibi önlemlere başvurmuştur (Anonim, 2010g).

4.3.2. AB'ye Aday Ülkelere Uygulanan Katılım Öncesi Mali Yardım Politikaları

4.3.2.1. AB'de Mali Yardımlar, Kırsal Kalkınma Politika ve Araçları

AB kuruluşundan itibaren Birlik üyesi ülkelere, aday ülkelere ve üçüncü ülkelere, kurucu anlaşmalar temelinde çeşitli mali yardımlar yapmaktadır. AB'nin muhtelif hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla yapılan bu yardımlar vasıtasıyla, mali yardımdan faydalanan ülkelere, hibe ya da kredi şeklinde önemli miktarda kaynak aktarılmaktadır. Aday ülkeler açısından bakıldığında, AB ile yürütülen mali işbirliği ve bu kapsamda yapılan mali yardımlar, AB ve aday ülkeler ilişkisinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Esasen bir aday ülkeye yapılan mali yardımın temel amacı, aday ülkenin AB üyeliğine hazırlanmasını sağlamaktır (Gösterici ve Ormanoğlu, 2007).

AB kırsal kalkınma politikalarının temelinde tarımın çok işlevliliği, kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesi ve kırsal mirasın korunması ile şeffaflık temelinde esnek kırsal kalkınma yardımlarının olması yer almaktadır. Bu ilkeler ile AB, tarım ve orman sektörünün güçlenmesi, kırsal alanların rekabet gücünün artması ve çevre ile kırsal mirasın korunmasını sağlamak istenmektedir. Ayrıca, dünya ticaretinin gittikçe daha

küresel bir yapıya dönüşmesi, tüketici odaklı kalite gereksinimlerinin artması ve AB'nin genişlemesi gibi nedenlerden dolayı AB'nin tümüne yönelik bir kırsal kalkınma politikasını zorunlu kılmıştır. Ademi merkezîyetçi bir anlayışa sahip olan AB kırsal kalkınma politikaları kapsamındaki kırsal kalkınma önlemleri şu şekilde özetlenebilir: tarım işletmelerine yatırımlar, insan kaynaklarıyla ilgili önlemler (genç çiftçiler, erken emeklilik ve eğitim), az gelişmiş ve çevresel kısıtı olan alanlar, orman alanları, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, tarımsal çevre önlemleridir (Yıldız, 2006).

Birlik içerisinde bölgeler arası gelişmişlik açısından önemli farkların bulunması ve bu farklılıkların zaman içerisinde devam etmesi AB'nin bölgesel kalkınmaya yönelik bir politikaya sahip olmasının rasyonelini oluşturmaktadır. Uzun ömürlü bir AB'nin mümkün olabilmesi için bu yardımlar gerekli görülmektedir. Ayrıca bu husus, diğer komşu ülkeler ve bölge ülkeleri için de geçerli olan bir uluslar arası gerçektir. Güçlü ve zayıf ekonomilerin bir araya gelmesi sonucu kurulan AB'de dengeli bir gelişmeyi sağlamak, ancak dayanışma ilkesinin hayata geçirilmesi ve telafi mekanizmalarının çalıştırılmasıyla sağlanabilecektir. Devletlerin kayıplarını doğrudan telafi etmekten ziyade, bölgesel farklılıkların giderilerek refah düzeyinin tüm birlik dahilinde uyumlaştırılması anlamına gelen "Dayanışma Dikesi"ni hayata geçirmek için Topluluk içinde, "Yapısal Fonlar" ve "Uyum Fonu" kullanılmakla birlikte aday ülkeler için de bir dönem PHARE, ISPA ve SAPARD programları kullanılmıştır. 2007-2013 dönemi için ise IPA programı hazırlanmıştır (Yıldız ve Yardımcıoğlu, 2005).

Aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik olarak yapılacak katılım öncesi yardımlar, mevcut hukuksal ve kurumsal altyapısının, AB standartlarına ve uygulamalarına yakınlaştırılması ve uyumlaştırılmasını hedeflediğinden; demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğü prensibinin güçlendirilmesi, ekonomik reformların gerçekleştirilmesi, insan haklarına saygı ilkesi, sivil toplumun ve bölgesel işbirliğinin güçlenmesinin desteklenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması gibi konularda bu ülkelerin yapacağı çalışmalara destek vermeyi amaçlar ve bu yüzden genel olarak kurumsal yapılanma odaklıdır (Akin, 2008).

4.2.3.2. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Katılım Öncesi Yardımlar

AB aday ülkelere çeşitli programlar aracılığı ile yardımda bulunmaktadır. Topluluk, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine katılım öncesi mali yardım sağlamada PHARE, SAPARD ve ISPA olmak üzere 3 temel araç kullanmıştır.

PHARE programı (Coordinated Support For The Reconstructing of Economics of Poland and Hungary-Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı), Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte, bu devletlerin ekonomilerini yeniden yapılandırma çabalarını desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Başlangıçta yalnızca Polonya ve Macaristan'a yönelik olarak 18 Aralık 1989 itibarıyla AB Konseyi kararı (EEC-3906/89) ile yürürlüğe giren fon program, zaman içerisinde onüç ülkeyi (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Söz konusu yardım; enerji, ulaştırma ve haberleşme altyapısı; özel sektörün gelişimi ve işletmelerin desteklenmesi; eğitim, mesleki eğitim ve araştırma; çevrenin korunması ve nükleer güvenlik; tarımsal yapıların yeniden düzenlenmesi gibi alanlar temel olmak üzere onbeş ayrı sektörde verilmektedir. PHARE aynı zamanda, AB'ye üye olmak için başvuran 10 MDAÜ için hazırlanan üyelik öncesi strateji kapsamında kullanılan temel mali araçtır. 1994'ten bu yana PHARE'in kullanıldığı alanlar, MDAÜ'lerin öncelik ve gereksinimlerine göre belirlenmiştir. Bu çerçevede özelleştirmenin desteklenmesi, yatırımların finansmanı, Trans-Avrupa ağları, demokrasinin ve kurumların gelişimi gibi hedefler yeni öncelikler arasındadır. PHARE, SAPARD ve ISPA programlarının içermediği alanlarda, bölgesel kalkınma politikaları dahil, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, Topluluk programlarına iştirak ile sınai kalkınma ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin geliştirilmesine ilişkin projelere finansman sağlayan bir programdır (Uzunpınar, 2008).

ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı), AB adayları Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine adaylık sürecinde mali destek sağlamaya yönelik bir programdır. 1999 yılında kurulan ve 2000 yılında faaliyete geçen program kapsamında 2000-2006

döneminde AB adayı MDAÜ'lere çevre ve ulaştırma alanlarında kullanılmak üzere oluşturulmuştur. Bu alanlardaki AB müktesebatına uyumun sağlanması da ISPA programının konuları arasında bulunmaktadır (Gençkol, 2003). AB Konseyi'nin 1267/99 no'lu tüzüğü çerçevesinde kurulan ISPA programı için 2000-2006 yılları arasında her yıl bir milyar Euro bütçe tahsis edilmiştir. Çevre konusunda aday ülkelerin AB mevzuatına uyum sağlamasını ve AB standartlarına erişmesini hedefleyen ISPA kapsamında çevrenin korunması, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, çevre sağlığı ve doğal kaynakların korunması öncelikli alan olarak belirlenmiştir. Ulaşım alanında ise aday ülkelerin altyapılarının iyileştirilerek, AB ulaşım ağlarına bağlanması öngörülmektedir. Aday ülkelerin trans-Avrupa kara ulaşım ve demiryolu ağları ile bağlantılarının ve ulusal ağlar arasındaki ara bağlantıları sağlayacak projeler finanse edilmektedir (Başarı, 2008).

ISPA programından yararlanan 10 aday ülke: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dır. ISPA programı adı geçen ülkelerdeki çevre ve ulaştırma altyapısının AB standartlarına getirilmesini amaçlayan ve maliyeti beş milyon Euro'nun üzerindeki projelere verilmektedir (Oktay ve Çukur, 2004).

PHARE, ISPA ve SAPARD programlarında katılım öncesi dönem (2000-2006) yıllarında yapılan ülke bazındaki mali yardımlar Çizelge 4.5'de verilmektedir.

Çizelge 4.5. 2000-2006 Döneminde Katılım Öncesi Fonların Ülkelere Yıllık Tahsisleri (Milyon Euro) (Gençkol, 2003)

ÜLKE	PHARE	ISPA (En Düşük)	ISPA (En Yüksek)	SAPARD
Macaristan	96	72,8	104,0	38,1
Çek Cum.	79	57,2	83,2	22,1
Slovenya	25	10,4	20,8	6,3
Polonya	398	312,0	384,8	168,7
Estonya	24	20,8	36,4	12,1
Slovakya	49	36,4	57,2	18,3
Romanya	242	208,0	270,4	150,6
Bulgaristan	100	83,2	124,8	52,1
Litvanya	42	41,6	62,4	29,8
Letonya	30	36,4	57,2	21,8
TOPLAM	1 085	1 040 (Ortalama)		520

Ayrıca, Birlik tarafından 2000-2006 yılları arasında Batı Balkan ülkelerine CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation-Kalkınma, İstikrar ve Yeniden Yapılanma için Topluluk Yardımı) yardımı verilmiştir. (Uzunpınar, 2008).

Program kapsamında, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ, Makedonya ve Kosova desteklenmiştir. CARDS kapsamında yatırım ve yeniden yapılanma alanları için 4.6 milyar Euro tahsis edilmiştir (Ekin, 2008).

AB'nin katılım öncesi araçlarından biri de **SAPARD**'dir (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı). SAPARD, MDA ülkelerinin Birliğe katılımlarından önce tarım ve kırsal kalkınma alanlarındaki sorunlarına çözüm getirme ve yine Birliğin tarım politikası müktesebatına uyum sağlamalarını amaçlamıştır (Uzunpınar, 2008).

4.3.2.3. SAPARD Programı - Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı

AB'nin katılım öncesi finansman araçlarından biri olan SAPARD, MDA ülkelerinin AB'ye katılımlarından önce tarım ve kırsal kalkınma alanlarında yaşadıkları sorunların çözümüne ve Topluluğun tarım politikası müktesebatına uyum sağlamalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle ilk kez 2000 yılında başlayan program, Gündem 2000 tarım reformları kapsamında, MDA ülkelerinin OTP ve tek pazar konularında hazırlıklarını desteklemek amacıyla tasarlanmıştır. SAPARD aynı zamanda MDA ülkelerinin ulusal kırsal kalkınma programlarına Birlik bütçesinden eş finansman desteği de sağlamıştır. Bu yönüyle SAPARD, 2000-2006 döneminde hem AB kaynaklarının hem de aday ülkelerin ulusal kaynaklarının kırsal kalkınma amaçlı olarak hazırlanan projelere aktarıldığı en temel fon programı olmuştur (Dıraor, 2008).

SAPARD'ın uygulamasında üç unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; AB Yapısal Fon prensiplerine dayalı olarak ve 2000-2006 yılları için 7 yıllık olarak hazırlanan

“Ulusal Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Planı” adı verilen SAPARD programlarıdır. Bu programlar aday ülkelerin sektörün sorunlarını çözmelerinde ve Topluluk Müktesebatına yaklaşımlarında yararlanmak istedikleri tedbirleri bir öncelik sırasında ortaya koyan, fonun kullanımı için uygun şartları ve muhtemel yararlanıcıları sıralayan geniş ve ayrıntılı metinlerdir. İkinci unsur; İki Taraflı Mali Anlaşmalardır. Her bir ülke ile bütün program süresinde geçerli olacak ve programın kontrolü ve idaresi ile ilgili kuralları içeren birçok yıllık mali anlaşma ve bunun ardından her yıl, çok yıllık anlaşmayı gerektiğinde yeniden düzenleyecek ve ilgili yıl için Topluluğun mali katkısını belirleyecek olan bir yıllık mali anlaşma imzalanır. Bu anlaşmalarla Topluluk kaynaklarının program çerçevesinde kullanım hakkı ilgili ülkeye devredilmiş olur. Yedi yıllık programlar ve ikili anlaşmalardan sonra SAPARD Programının uygulamaya başlayabilmesi için gerekli olan son şart bir SAPARD Ajansının kurulmasıdır. Bu ajans iki rol üstlenecektir. Birincisi; Programdaki tedbirleri uygulamak, ikincisi ise; projelerden faydalanacaklara ödemeleri yapmaktır. Bu iki rolün ilk ayağında Ajans, teklif ilanlarını yapmakla, başvuruların uygunluğunu kontrol etmekle, projeleri seçmekle, seçilen projeler için yerinde kontrolleri yapmakla ve daha önceden belirlenmiş bir dizi kriter çerçevesinde uygulama hakkında rapor hazırlamakla sorumludur. Ödemelerle ilgili olarak da Ajans, ödeme başvurularını kontrol etmekle, yerinde kontroller yapmakla, uygunluk kriterlerinin yerine getirilip getirilmediğini denetlemekle ve faydalanıcılara zamanında ödemelerin yapılmasını sağlamakla görevlidir. PHARE programını uygulamak üzere çeşitli ülkelerde kurulmuş olan Ulusal Fon yetkili bir otorite olarak Ajansı akredite eder, yani Ajansın faaliyetlerini, ödemelerini, kontrol ve muhasebe işlemlerini uluslararası kabul edilmiş standartlarda yaptığını onaylar. Son olarak akreditasyon Komisyon tarafından bir karar ile teyit edilir (Sarı, 2006).

4.3.2.3.1. SAPARD Fonlarının Kullanım Oranları

SAPARD kapsamında, 2000-2006 yıllarını kapsayan 7 yıllık süre içerisinde 10 ülkeye toplam 3.640 milyon Euro'luk kaynak ayrılmıştır. 2000-2003 döneminde tahsis edilen miktarlar ve Ülkelerin fon kullanımları Çizelge 4.6'da gösterilmektedir.

Çizelge 4.6. 2000-2003 Döneminde MDA Ülkelerinin SAPARD Fon Kullanımları (Dıraor, 2008)

ÜLKE	Proje Sayısı (adet)	Tahsisat (Euro)	Kullanım (Euro)	Tahsis Edilen Fonların Kullanım Oranı (%)
Bulgaristan	946	218 825 574	63 875 471	29,2
Çek Cumhuriyeti	1 656	92 624 293	50 383 578	54,4
Estonya	1 323	50 953 226	32 821 177	64,4
Letonya	1 502	91 721 684	39 709 873	43,3
Litvanya	509	125 227 304	47 890 442	38,2
Macaristan	677	159 757 279	13 728 155	8,6
Polonya	4 986	708 160 429	216 631 610	30,6
Romanya	584	632 396 001	42 052 602	6,6
Slovakya	494	76 780 387	13 800 594	18,0
Slovenya	236	26 603 823	8 938 226	33,6
Toplam	12 913	2 183 050 000	529 831 728*	24,2

*Tablonun orijinalinde bu toplam 529 832 332 olarak yer almaktadır. Bu rakam tez kapsamında düzeltilmiştir

4.3.2.3.2. SAPARD Fonlarının Kullanımında Yaşanan Sorunlar

SAPARD, MDAÜ'nün karşılaştıkları bütün sorunları çözebilen bir yapıya sahip olamamıştır. Tüm ülkelerde yaşanan problemlerin birçoğunun altında derin yapısal sorunlar yatmaktadır. Arazi sahipliği gibi bazı yapısal sorunlar ancak zaman içinde çözülebilecek niteliktedir. Programın uygulama sürecinde edinilen tecrübeler ışığında, SAPARD Programının temel sorun alanları iki başlık altında toplanabilir:

İlk başlık altında, programın uygulanmasında MDA ülkelerinin ekonomik ve kurumsal yapılarına özgü durumlardan kaynaklanan sorunlar gruplandırılabilir. Büyük bir kutuplaşma ve tarımsal üreticilerin dinamikleriyle beraber halen sürmekte olan tarımda yeniden yapılandırma süreci, SAPARD Programının uygulanmasında bazı sorunlar yaratmıştır. Ayrıca, işlevini yitirmiş tarımsal kredi sistemi ve tarımsal üreticilerin büyük çoğunluğunun banka kredilerine ulaşamaması -özellikle SAPARD kapsamında eş finansman kriteri düşünüldüğünde- bu ülkeler için önemli dar boğazlar oluşturmuştur. Ek olarak, modern tarımsal yöntemlerin yaygın olarak kullanılmaması, yaygınlaştırma hizmetlerinin başarısızca yürütülmesi ve çiftçilerin eğitim düzeyinin düşük olması; proje kabulünün azalmasına yol açmıştır. Diğer yandan, SAPARD programlamasına ilişkin ilave bazı sorunlar da yaşanmıştır. Öncelikle, dört değişik aşamadan oluşan proje onaylama prosedürünün karmaşık olması, proje önerilerinin değerlendirilmesi ve

cevaplanmasında gecikmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Projeler reddedilmesi aşamasına kadar, her bir onaylama aşamasına yaklaşık olarak 3 ay harcanmıştır. Bu nedenlerle, proje başvurularının alınması ve ön değerlendirme yapılmasında izlenen yaklaşım oldukça başarısız olmuştur. Tarımsal projelerde, Ar-Ge yönü olan teknolojik planlar ve modern hayvan yetiştirme teknikleri konusunda ihtiyaçlara cevap veren nitelikte öneriler yapılmamıştır. Ayrıca, SAPARD fonları ile ilgili uygulama süreçlerinde, tedbirler kapsamındaki faaliyetlerin ve iş planlarının değerlendirilmesinde yeterli ölçüde deneyim sahibi personel istihdam edilememiştir. Son olarak, uygulama süreci esnasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda devreye girecek bağımsız bir komisyon kurulmamıştır.

Tüm bu problemler, SAPARD fon kullanım kapasitesine ilişkin (absorbtion capacity) MDA ülkelerinin yaşadıkları sorunların ardındaki temel nedenlerdir. Bazı ülkelerde Program ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin, Bulgaristan'da SAPARD Programı, Bulgar çiftçileri için faydasız olduğu ve getirilerinin yeterince analiz edilemediği gibi gerekçelerle eleştiri konusu olmuştur. İşletmelerin, kamu sektöründen ve kooperatiflerden özel sektöre doğru eldeğıştirmesinde sürdürülebilir kalkınma için riskler taşımaktadır. Gıda üretimi sorunları dışında, peyzaj, kültürel ve tarihsel mirasın ve geleneksel yerel faaliyetlerin korunması gibi kırsal kalkınmanın diğer unsurlarına yeterince önem verilmemiştir. Diğer taraftan, MDAÜ'ndeki siyasal konjonktürdeki değışimlere, tarımsal reformlara ve tarımsal işletmelerin yapısındaki değışimlere, programın adaptasyonunun yeterli düzeyde olamaması ve programda özellikle kurumsal yapılarla ilgili gerekli değışiklerin yapılamaması ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bir diğer eleştirilen husus da, mesleki eğitimin ağırlıklı olarak çevrenin korunması ile ilgili konulara yönelmesi olmuştur. Çiftçilerin projeleri hazırlamak için yeterli kapasiteye sahip olmamaları ve küçük ve orta ölçekteki çiftçilerin başvuru için gerekli koşulları taşınamaları gibi diğer sorunlar dikkate alındığında, mesleki eğitim tedbiri altında yer alması gereken bazı başlıkların yeterince kapsanamadığı görülmektedir. Örneğin, bu başlık altında kırsalda kamuoyunun Programa ilişkin farkındalık düzeylerinin artırılmaması, kırsal kesimin uygulama kapasitesini geliştirici faaliyetlere ve AR-GE'ye ağırlık verilmemesi fonlarla yaratılabilecek etkiyi sınırlamıştır. Bu ülkelerin çoğunda kırsal geleneklerin komünist rejimin tarımsal üretim yöntemlerinden ve

mekanizmalarından etkilenmiş olması, Program kapsamında kırsal kalkınma politikalarına yönelik yaklaşım değişikliğini hızlandıracak farklı SAPARD tedbirlerinin uygulanmasını da gerekli kılmıştır. Avrupa Toplulukları Sayıştay tarafından hazırlanan raporda yukarıda bahsedilen problemlere ilişkin ilave tespitlere yer vermektedir. Buna göre, uygulamadaki gecikmeler Komisyonun planlama alanındaki yetersizliğinden de kaynaklanmıştır. Bu yorum, SAPARD Programı ile ilgili Komisyon'un yeterince bilgi aktarımı gerçekleştirmediğine işaret eden önemli bir tespittir. Ayrıca, nihai faydalanıcıların özkaynaklarının yetersizliği, faydalanıcıların eş finansman için gerekli krediye ulaşmada karşılaştığı sorunlar, karışık ve uygulanması zor prosedürler fonların düşük oranlarda kullanımının diğer nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fon kullanımını etkileyen bir diğer husus ise, uygulama sürecinde EDIS kurallarına uyulmamasından kaynaklanan usulsüzlükler ve buna bağlı fon kayıpları yaşanmasıdır. 2004 yılında Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Bürosu (European AntiFraud Office-OLAF) tarafından uygulama aşamasında 91 adet usulsüzlük tespit edilmiştir. Polonya'da 27, Slovenya'da 23, Romanya'da 18, Litvanya'da 15 ve Macaristan'da 8 adet usulsüzlük bildiri yapılmıştır. Usulsüzlüklerin temel nedeni olarak öne çıkan hususlar, altyapı ve kesimhanelere yönelik tedbirler için ihale kurallarının yanlış uygulanması, belli harcamalara finanse edilebilir olmadığı halde finansman sağlanmış olması ve projelerin çevreye olan etkilerini inceleyen çevre etki değerlendirme analizlerinin yeterli düzeyde yapılmamış olmasıdır. İnsan kaynaklarının sayıca ve nitelik olarak yetersiz oluşu, eğitim eksikliği ve rotasyon olmayışı diğer sorun alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Fon kullanım oranlarındaki yükseklik ile paralel bir biçimde, Çek Cumhuriyeti ve Estonya'da hiçbir usulsüzlük kaydedilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu yönüyle iki ülke SAPARD fonlarının kullanımındaki başarısını, idari süreçlerin usulüne uygun olarak yönlendirilmesi bakımından da sürdürmüştür (Dıraor, 2008).

4.3.3. 2007–2013 Döneminde AB’nde Kırsal Kalkınma

21 Haziran 2005 tarihinde Avrupa Konseyi, 2007-2013 dönemi için kırsal kalkınmanın Kırsal Kalkınma için Tarımsal Fonlar vasıtasıyla desteklenmesine yönelik düzenleme konusunda politik anlaşmaya varmıştır. Bu düzenlemenin temel unsurları şunlardır:

- Mevcut tüm tedbirler Avrupa Tarımsal Kırsal Kalkınma Fonu adı altında tek bir fonlama ve programlama enstrümanı adı altında yeniden gruplandırılacaktır;
- AB öncelikleri (büyüme, istihdam, sürdürülebilirlik) ile tutarlılık ve koordinasyonu güvence altına almak, piyasa desteği reformuna (birinci ayak) eşlik etmek ve ulusal stratejiler ve programlara bir temel olarak hizmet etmek üzere yeni bir stratejik yaklaşım devreye sokulacaktır;
- Politikanın tüm paydaşlar açısından daha şeffaf ve görünür kılınmasının sağlanmasını olanaklı kılacak birleştirilmiş ve güçlendirilmiş bir izleme, değerlendirme ve raporlama mekanizması oluşturulacaktır;
- Eksen başına asgari harcama oranları ve daha az ayrıntılı uygunluk kuralları belirlenecek, deneyimin yaşayabilir kırsal alanlar açısından gerekli olduğunu gösteren politikalar dengeli bir biçimde uygulanırken üye devletlerin belirli eksen ve tedbirler üzerinde odaklanmaları için daha fazla hareket serbestisi tanınacaktır;
- Avrupa kırsal alanlarının içinde oldukları durumun çeşitliliğine ve ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermek üzere yerel kalkınma stratejilerine daha fazla vurgu yapılması desteklenecektir;
- Avrupa kırsal alanları arasında ağ çalışmaları ve işbirliğine yönelik daha azimli bir rol oynanması başarılı olmuş uygulamaların transferini kolaylaştıracak ve kırsal politikalara bir Avrupa boyutu kazandıracaktır;
- Üye devletler ile komisyon arasındaki sorumluluk dağılımı daha açık biçimde tanımlanacaktır.

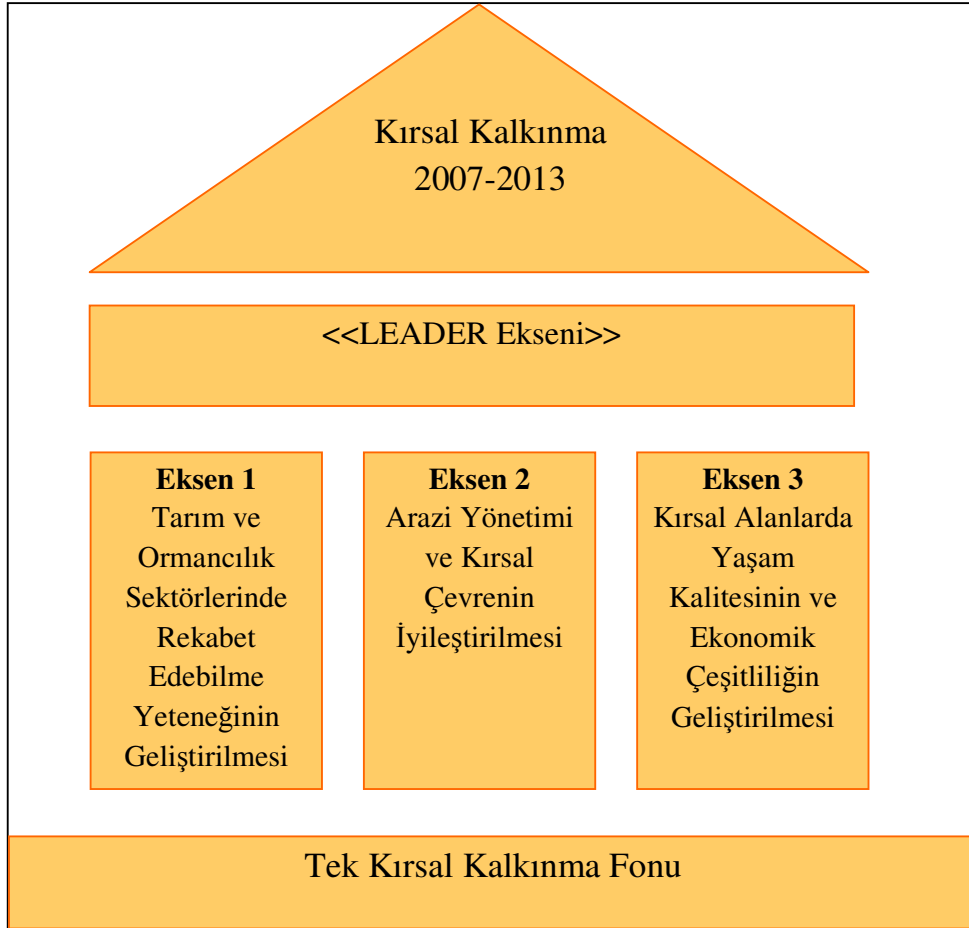
AB’ne üye devletler 20 Eylül 2005 tarihli ve 1698/2005 sayılı Konsey tüzüğü uyarınca 1 Ocak 2007 - 31 Aralık 2013 tarihleri arasında kapsayan planlama dönemi boyunca

kendi kurumsal düzenlemelerine uygun bölgesel düzeylerde kırsal kalkınma programlarının yürütülmesinden sorumlu olacaktır. Buna göre;

- Ülkelerin kırsal kalkınma politikaları OTP'nin piyasa ve gelir politikalarına eşlik etmeli ve bu politikanın hedeflerine katkıda bulunmalıdır.
- Her bir üye devlet kırsal kalkınma programlarının hazırlanmasına yönelik referans çerçeveyi oluşturacak olan kırsal kalkınma ulusal strateji planını hazırlamalıdır.
- Kırsal kalkınmanın programlanması topluluk önceliklerine ve ulusal önceliklere uygun olmalı ve özellikle de tarımsal pazar politikasını ve ortak balıkçılık politikası gibi topluluk politikalarını tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.
- Kırsal kalkınma programları genç çiftçilere özel haklar verilmesi ile işletmelerin kurulmasını ve yapısal uyumunu teşvik etmelidir.
- Kırsal kalkınma programları çiftçilik faaliyetlerinin tarım dışı faaliyetlere doğru çeşitlendirilmesi, tarım dışı sektörlerin geliştirilmesi, istihdamın sağlanması, bilgi ve iletişim teknolojilerine yerel erişebilirliği sağlamayı içeren temel hizmetlerin iyileştirilmesi, kırsal alanların sosyal ve ekonomik düşü ve nüfus azalış trendlerini tersine çevirmek gibi konuların desteklenmesi ile kırsal alanlardaki değişimlere eşlik etmelidir.
- Her bir kırsal kalkınma programı, kırsal kalkınmanın hukuki ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılayabilmek için, üye devletlerin ortaklığıyla birlikte oluşturulan ve yürütülen ortak bir kontrol ve değerlendirme çerçevesi temelinde, bir kontrol komitesi tarafından uygun bir denetlemeye tabi olmalıdır (Örnek, 2007).

Kırsal Kalkınma eksenleri ve tedbirleri Şekil 4.1 ve Çizelge 4.7'de açıklanmıştır.

Şekil 4.1. IPA Kırsal Kalkınma Eksenleri

Kaynak: www.eu.int

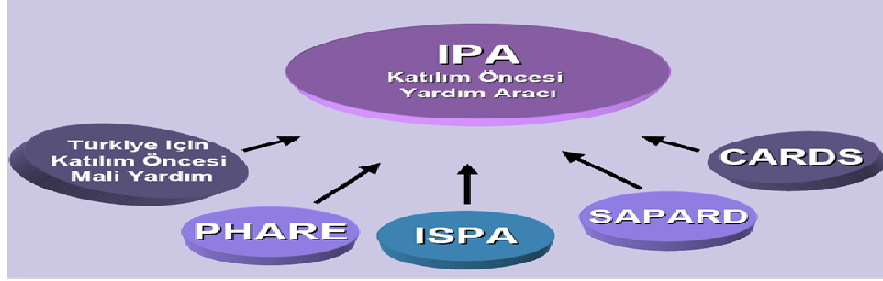
Çizelge 4.7. IPA Kırsal Kalkınma Eksen ve Tedbirleri (Başarı, 2008)

EKSEN	ÖNCELİK	TEDBİR
Eksen 1: Tarım ve Ormanlık Sektörlerinde Rekabet Edebilme Yeteneğinin Geliştirilmesi	Öncelik 1: Bilgi birikimini yükseltme ve insan potansiyelini geliştirme	Mesleki eğitim ve enformasyon faaliyetleri, yeni çiftçilerin iş kurması, erken emeklilik, danışmanlık servisi kullanımı, yönetim, yardım ve danışmanlık servisleri kurma
	Öncelik 2: Modernizasyon, yeniden yapılandırma ve fiziksel potansiyeli geliştirme	Tarımsal işletmelerin modernizasyonu, ormanların ekonomik değerinin geliştirilmesi, tarım ve ormancılık ürünlerinin değerini artırma, ormancılık ve gıda sektörleri ile tarımda teknoloji, yeni ürünler ve süreçlerin geliştirilmesi için işbirliği, tarım ve ormancılığın uyum ve geliştirilmesiyle ilgili altyapı
	Öncelik 3: Tarımsal üretim ve ürünlerin kalitesini geliştirme	Birlik mevzuatındaki standartları karşılama, çiftçilerin gıda kalite programlarına katılımı, bilgilendirme ve teşvik faaliyetleri
	Öncelik 4: İnsan kaynaklarına yönelik yatırım için öncelikli sektörler	
Eksen 2: Arazi Yönetimi ve Kırsal Çevrenin İyileştirilmesi	Öncelik 1: Biyolojik çeşitlilik ve tarımsal arazilerin sürdürülebilir kullanımı	Dağlık ve diğer fiziki engelli arazilerde doğal engel ödemeleri, Natura 2000 ödemeleri, tarım ve çevre ödemeleri, hayvan refahı ödemeleri, üretim dışı yatırımlar
	Öncelik 2: Orman arazilerinin sürdürülebilir kullanımı	Tarım arazilerinin ilk ağaçlandırılması, tarımsal arazilerin üzerinde tarım-ormancılık tesislerinin kurulması, tarım dışı arazilerin ilk ağaçlandırılması, Natura 2000 ödemeleri, orman ve çevre ödemeleri, ormancılık potansiyelini iyileştirme, üretim dışı yatırımlar
Eksen 3: Kırsal Alanlarda Yaşam Kalitesinin ve Ekonomik Çeşitliliğin Geliştirilmesi	Öncelik 1: Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi	Tarım dışı faaliyetlere yönelik çeşitlendirme, yeni iş olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi için destek, turizm faaliyetlerinin desteklenmesi
	Öncelik 2: Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi	Ekonomi ve kırsal nüfus için temel hizmetler, kırsal nüfusun korunması ve güçlendirilmesi
	Öncelik 3: Meslek eğitimi, yetenek edindirme ve canlandırma	Mesleki eğitim ve bilgilendirme, yetenek edindirme, canlandırma ve uygulama

4.3.4. 2007–2013 Dönemi Mali Yardımlar

AB, mali yardım mekanizmasını 2007-2013 yılları için 17 Temmuz 2006 tarih ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü ile yeniden yapılandırmıştır. IPA (Katılım Öncesi

Yardımları) adı verilen bu yapı ile bir önceki dönemde uygulanan PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS ve Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardımları tek bir çatı altında toplanmıştır.

Şekil 4.2. IPA Bileşenleri (Dağlıoğlu, 2008)

4.3.4.1. IPA – Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı

IPA uygulamasının temel amacı aday ve potansiyel aday ülkelerde; demokratik kuruluşların güçlendirilmesi, insan hakları ile temel hak ve hürriyetlerin korunması, azınlık haklarının korunması, sivil toplumun desteklenmesi ve bölgesel ve sınır ötesi işbirliğinin gerçekleştirilmesidir. Ayrıca, aday ve potansiyel aday ülkelerin üyeliğe geçiş öncesinde AB müktesebatına tam uyumunun sağlanması ve özellikle Birliğin ortak tarım ve uyum politikası uygulamalarına ve yönetimine hazır hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

1085/2006 sayılı IPA Konsey Tüzüğü'nde ülkeler, mali yardımlardan yararlanma durumlarına göre;

- 1) AB'ne aday ülkeler,
- 2) AB'ne potansiyel aday ülkeler olmak üzere 2 grupta sınıflandırılmaktadır.

Hırvatistan, Türkiye ve Makedonya aday ülke, Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ ve Kosova dahil Sırbistan potansiyel aday ülkeler grubunda yer almaktadır.

4.3.4.2. IPA'nın Bileşenleri

IPA kapsamında yapılacak mali yardımlar 5 ana başlık altında toplanmıştır. IPA bileşenleri olarak adlandırılan bu başlıklar şunlardır:

1. Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma
2. Sınır Ötesi İşbirliği
3. Bölgesel Kalkınma
4. İnsan Kaynaklarının Gelişimi
5. Kırsal Kalkınma

Bu beş bileşenden ilk ikisi olan Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma ile Sınır Ötesi İşbirliği bileşenlerinden tüm aday ve potansiyel aday ülkeler yararlanabilmekte olup, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Gelişimi ve Kırsal Kalkınma bileşenleri sadece aday ülkeler tarafından kullanılabilir.

IPA bileşenlerini kısaca ifade etmek gerekirse;

- **Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma:** Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma bileşeni, IPA uygulamasının en önemli bileşenidir. Bu bileşenin faydalanıcıları hem aday hem de potansiyel aday ülkelerdir. Müktesebat uyumu, kamu yönetimi reformu, adalet ve işçileri reformu, sivil toplumun gelişimi ve temel haklar, çevre politikası, eğitim ve sağlık sistemi reformu ve mali kontrol gibi konular bu bileşen kapsamında ele alınmaktadır.
- **Sınır Ötesi İşbirliği:** Sınır Ötesi İşbirliği bileşeni, aday ve potansiyel aday ülkelerin birlikte yararlanabileceği bir bileşendir. Bu bileşen, aday ve potansiyel aday ülkelerin birbirleri arasında veya ikili işbirliği ekinde ya da bu ülkelerin AB üyesi ülkelerle bölgesel veya uluslararası sınır ötesi işbirliğini desteklemektedir. Bu şekildeki işbirliği, ilgili tüm ülkelerin karşılıklı çıkarları çerçevesinde iyi komşuluk ilişkilerini ilerletmek, istikrar, güvenlik ve refahı büyütmek ve bu ülkelerin uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmalarını sağlamak amacını gütmektedir. Bu bileşen altında; sınır bölgelerinde sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmayı geliştirmek; çevre, halk sağlığı, organize suçlara karşı mücadele konularında ortak mücadele yürütmek; etkin sınır güvenliğini sağlamak; yasal ve idari işbirliğini geliştirmek, yerel düzeyde insan insana tipi faaliyetleri geliştirmek gibi faaliyetler desteklenmektedir.

- **Bölgesel Kalkınma:** Bölgesel Kalkınma Bileşeninden yalnızca aday ülkeler yararlanabilir. Söz konusu bileşen, aday ülkelerin Topluluk uyum politikalarının uygulanması ve idaresine yönelik hazırlıklarına, özellikle de Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Uyum Fonu hazırlıklarına yönelik olarak, bu ülkelerin politika geliştirmelerine destek sağlamaktadır. Bu bileşen altında; ulaştırma, eğitim, sağlık, çevre (özellikle su, atık su ve hava kalitesi konuları) ve enerji altyapısı (yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği konuları) gibi alanlardaki faaliyetler desteklenmektedir.
- **İnsan Kaynaklarının Gelişimi:** İnsan Kaynaklarının Gelişimi bileşeni ile aday ülkeler, politika geliştirme ve Topluluk uyum politikalarının uygulanması ve idaresine yönelik hazırlıklar, özellikle de Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde Avrupa Sosyal Fonu'na uyum hazırlıkları konusunda desteklenir. Bu bileşen altında; istihdamın artırılması, sosyal içerme-diğer bir deyişle-sosyal dışlanmayla mücadele, eğitim ve mesleki eğitim yoluyla istihdam kalitesinin artırılması ve kapasite artırımı gibi alanlardaki faaliyetler desteklenmektedir.
- **Kırsal Kalkınma:** Kırsal Kalkınma bileşeni ile aday ülkeler, politika geliştirme ve Topluluğun ortak tarım politikasının uygulanması ve idaresine yönelik hazırlıklar konusunda desteklenmektedir. Ayrıca bu bileşenin amacı; kırsal alanların ve tarım sektörünün sürdürülebilir kalkınmasına ve aday ülkelerin OTP ve ilgili diğer mükteşebatın uyumuna yönelik hazırlıklarına katkıda bulunmaktır. Bu bileşen altında; tarımsal işletmelere destek, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve üretici birliklerine teknik destek gibi faaliyetler değerlendirilmektedir (Ulucan, 2007). Bu bileşen bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4.4. IPARD

AB, 2007-2013 döneminde kısa adıyla IPARD (Instrument for Pre-accession- Rural Development) olarak tanımlanan ve IPA bileşenlerinden birisi olan “kırsal kalkınma” ile ilgili fonlarını, Türkiye'nin de içinde yer aldığı aday ülkeler için kullanımına sunacaktır.

Kırsal Kalkınma Bileşeninin amacı, politika geliştirme ve Topluluğun OTP'sinin uygulanması ve idaresi için hazırlıkların tamamlanmasını desteklemektir. Desteğin genel amacı; aday ülkede tarım sektörünün ve kırsal alanların sürdürülebilir adaptasyonuna katkı sağlanması ve OTP ile Kırsal Kalkınma Politikası kapsamındaki topluluk mevzuatının uygulanmasına hazırlık çalışmalarına katkı sağlamaktır (Anonim, 2008a).

Bu bileşen haricinde yer alan bileşenlerde AB'nin merkezi yönetimi devam etmektedir. Ancak bu bileşen kapsamında, AB IPARD fonlarının tüm mali kontrolünü aday ülkeye devretmekte ve Merkezi Olmayan Yönetim Sistemini (Ademi merkezîyetçi Yönetim – Decentralization) getirmektedir. Bu sistemde AB Komisyonu tarafından akreditasyonun gerçekleştirilmesi şartına bağlı olarak fonların mali yönetimi aday ülkeye geçmektedir.

Aday ülkenin IPARD fonlarından faydalanabilmesi için;

1. Ülkenin kırsal alan durumunun fotoğrafını çeken ve fonların hangi alanlarda kullanılacağını belirleyen kırsal kalkınma planının hazırlanması,
2. Kırsal kalkınma planını uygulayacak kurum olan IPARD Ajansının kurulması ve akredite olması.

Ulucan, 2007'ye göre, IPA'nın diğer bileşenlerinde ilgili diğer idari yapılar oluşturulana kadar, Merkezi Finans ve İhale Birimi aracılığıyla fonların kullanılması mümkün iken, IPARD kaynaklarının kullanılması için fonların yönetiminin IPARD Ajansına devrine yönelik kararın alınmış olması gerekmektedir.

4.4.1. IPARD Programı

2007-2013 döneminde IPARD fonlarından yararlanmak için, fonların kullanılacağı alanların belirlendiği, faydalanıcıların tanımlandığı IPARD Planının hazırlanması gerekmektedir. Planda, sektör analizleri doğrultusunda öncelik verilecek tedbir ve alttedbirler belirlenmekte ve bu tedbir ve alttedbirlerin ülkedeki mevcut durumlarına yer verilmekte, program kapsamında kimlerin faydalanıcı olabileceği tanımlanmaktadır. Hazırlanan plan IPA Uygulama tüzüğünde yer aldığı üzere, bağımsız denetçiler

tarafından denetlenmekte ve Komisyonla yapılan müzakereler sonucunda kabul edilmek suretiyle “program” adını almaktadır. AB tarafından IPARD kapsamında aday ülkeler için 3 öncelik ve bu 3 öncelik altında 9 adet tedbir belirlenmiştir (Çizelge 4.8). Ülkeler, ülkesel ihtiyaçlarını dikkate almak suretiyle uygun tedbirleri seçecek ve seçilen bu tedbirler temelinde planlarını hazırlayacaklardır.

Çizelge 4.8. Türkiye İçin IPARD Öncelik ve Tedbirleri

ÖNCELİK EKSENİ	TEDBİR KODU/ ADI	ALT TEDBİR
Eksen 1	Tedbir 101. Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına yönelik yatırımlar (tarımsal işletmelere yatırım)	1- Süt üreten tarımsal işletmeler
		2- Et üreten tarımsal işletmeler
	Tedbir 103. Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar (işleme ve pazarlama)	1- Süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
		2-Et ve et ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
		3-Sebze ve meyvenin işlenmesi ve pazarlanması
Tedbir 102. Üretici gruplarının kurulmasına destek	4-Balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması	
Eksen 2	Tedbir 201. Çevreye ve kırsal peyzajın gelişmesine yönelik faaliyetler	1- Erozyon Kontrolü
		2- Su Kaynaklarının Korunması
		3- Biyolojik Çeşitlilik
	Tedbir 202. Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması	1- Yetenek kazandırma, harekete geçirme ve yerel kalkınma stratejisinin hazırlanması
		2- Yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması
Eksen 3	Tedbir 302. Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi	3- Yerel Eylem Gruplarının faaliyet giderleri
		4- İşbirliği projelerinin uygulanması
		1- Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi
		2- Yerel ürünler ve mikro işletmelerin geliştirilmesi
		3- Kırsal turizm
		4- Kültür balıkçılığı (Yetiştiricilik)
	Tedbir 501. Teknik Destek	

4.4.2. IPARD Programı Hazırlık Süreci

4.4.2.1. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Politika Çerçeve Belgesi

IPARD Planına esas teşkil edecek belgelerin başında gelen Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) hazırlık çalışmaları 2003 yılında başlatılmıştır. Kırsal kalkınma faaliyetlerine bütüncül bir politika çerçevesi oluşturmak, “Ulusal Kırsal Kalkınma Planı”na esas teşkil etmek ve ulusal ve uluslararası kaynaklarla finanse edilecek kırsal kalkınma program ve projelerinin hazırlanması ve uygulanmasında ilgili kesimlere

perspektif sağlamak amacıyla hazırlanan UKKS, 25.01.2006 ve 2006/1 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile kabul edilmiştir. IPARD Planı hazırlıklarında ilgili kurum ve kuruluşlarla ve paydaşlarla koordinasyon ve işbirliğini daha etkin hale getirebilmek ve tartışmalar için zemin oluşturmak amacıyla “Politika Çerçeve Belgesi” hazırlık çalışmaları Mart 2006 tarihinde başlatılmıştır. Bu amaçla, öncelikle Türkiye’nin tarım sektörü ve kırsal alanlarındaki temel sorunları göz önüne alınarak bir taslak belge hazırlanmıştır. Taslak belge, Avrupa Komisyonu, TKB birimleri ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile tartışılmış ve görüşleri alınmıştır. Görüşler çerçevesinde ve o dönemde IPARD kapsamındaki gelişmeler ışığında Politika Çerçeve Belgesi düzenlenmiştir. Belgenin geliştirilmesi ve görüşlerin daha aktif ve katılımcı bir ortamda alınması amacıyla, Aralık 2006 tarihinde ilgili bütün kamu kurum ve kuruluşlarının yer aldığı bir günlük çalışma toplantısı yapılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarından alınan görüşler çerçevesinde taslak belge tekrar revize edilerek sivil toplum kuruluşları, tarımsal örgütler, kooperatifler ve birlikler gibi organizasyonların görüşlerine açılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşları ile yapılan çalışma toplantısı benzeri toplantı da Ocak 2007 tarihinde sivil toplum kuruluşları, tarımsal kooperatif ve örgütler için düzenlenmiş, görüşleri alınmıştır.

Politika Çerçeve Belgesi’nde, IPARD Planı’nın öncelik vereceği amaçlar, hedefler, tedbirler, sektörler ve uygulama illeri gibi temel stratejinin geliştirilmesi yanında, faydalanıcı kriterleri, uygun yatırımlar ve seçim kriterleri gibi spesifik konularda kararlaştırılmıştır (Anonim, 2008b).

Politika Çerçeve Belgesi’nde IPARD kapsamında Türkiye’nin öncelik vereceği konular, tedbirler ve sektörler halihazırda IPARD Programında yer alan şekliyle belirlenmiştir.

4.4.2.2. Sektör Analizleri

IPA Uygulama Tüzüğüne göre, IPARD Planı’nda desteklenmesi muhtemel sektörlerle ilişkin bağımsız uzmanlar tarafından sektör analizlerinin yapılması gerekmektedir. Sektör analizinde güçlü bulunan yada analizi yapılmayan sektörler program kapsamında yer alamayacaktır. Sektör analizi yapılırken, ilgili kamu ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile görüşmeler ve toplantılar yapılmış, ayrıca yerel düzeyde de çalışma

ziyaretleri düzenlenip, yerel bazda üreticiler, pazarlamacılar ve diğer paydaşlarla görüşmeler yapılmıştır (Anonim, 2008b).

Sektör analizleri ışığında, sektörlerin güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesi ile program hedefleri doğrultusunda fonların sektörlerin hangi alanlarına yoğunlaşması gerektiği ortaya çıkmıştır. Eylül 2005 tarihinde FAO desteğiyle süt sektöründe başlayan sektör analizleri Eylül 2006 tarihinde nihai hallerini almıştır. Su ürünleri sektör analizi Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğüne uygulanmış olan Eşleştirme Projesi kapsamında, kırmızı et, kanatlı eti ve meyve-sebze sektör analizleri de Yönetim Otoritesi koordinatörlüğü'nde yerli ve yabancı bağımsız uzmanlarla işbirliği halinde hazırlanmıştır. Hazırlanan sektör analizleri sektör paydaşları ve ilgili resmi kurumların görüşleri doğrultusunda nihai hallerini almışlardır.

4.4.2.3. Teknik Destek Projesi, IPARD Programı Ön-Değerlendirmesi ve Programın Onaylanması

IPARD Planı'nın hazırlanması amacıyla 13 Aralık 2006 tarihinde Avrupa Birliği kaynaklarından finanse edilen “Kırsal Kalkınma Programı Hazırlığı Teknik Destek Projesi” başlatılmıştır. Proje kapsamında yerli ve yabancı uzmanlar ile Yönetim Otoritesi uzmanları beraber çalışmalara başlamış ve IPARD Planı Ön Taslağı, Şubat 2007 sonunda hazır hale getirilerek Avrupa Komisyonuna gönderilmiştir. Avrupa Komisyonu'ndan alınan görüşler çerçevesinde, IPARD Planı ön taslağı revize edilmiş, takiben ikinci, üçüncü ve dördüncü taslaklar ilgili kurum/kuruluşlar ile Avrupa Komisyonu'nun görüşlerine sunulmuştur. Teknik destek projesi dördüncü taslağın hazırlanıp, Avrupa Komisyonu'na gönderilmesini müteakip, Temmuz 2007 tarihinde sona ermiştir. Hazırlanan taslak planlar üzerinde ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerinin alınması amacıyla Yönlendirme Komitesi kurulmuş ve alınan görüşler doğrultusunda planda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

IPA Uygulama Tüzüğü'nün 191. maddesinde belirtildiği üzere, planı hazırlayan ekip dışındaki kişilerce programın dış değerlendirilmesinin yapılması, varsa eksikliklerinin tespiti, belirlenen amaç ve hedeflerin etkinliğinin değerlendirilmesi, izleme ve

değerlendirme göstergelerinin belirlenmesi ve böylece programın kalitesinin artırılması amacıyla IPARD Planı'nın ön-değerlendirmesinin (ex-ante evaluation) yapılması gerekmektedir. Planın ön-değerlendirme çalışması Mart 2007 tarihinde başlamış olup, Temmuz 2007 tarihinde tamamlanmıştır. Bu çerçevede, plan revizyonu aşamalarında ön-değerlendirme sonuçları da dikkate alınarak, görüşler plan kapsamında değerlendirilmiştir.

IPARD Programının Komisyon ile görüşleri Nisan 2005 tarihinde başlamış ve Haziran 2007 tarihine kadar devam etmiştir. Bu süreçte IPARD programının ilk taslağının Komisyona iletilmesine müteakip resmi müzakereler başlamış ve bu surette 3 kez resmi müzakere gerçekleştirilmiştir. Müzakerelerin tamamlanmasına müteakip taslak IPARD Programı Komisyona gönderilmiş ve Avrupa Komisyonu tarafından birimler arası danışma süreci başlatılmıştır. Komisyondan alınan görüşler çerçevesinde IPARD Programının nihai taslağı ikinci birimler arası danışma sürecine girmiştir. Bu değerlendirme sonucunda alınan görüşler çerçevesinde Program'da küçük değişiklikler yapılmış ve Avrupa Komisyonu'na son hali iletilmiştir.

IPARD Programı 19 Aralık 2007 tarihinde Brüksel'de üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan ve Avrupa Birliği'nin Program konusunda karar alma organı olan Avrupa Komisyonu Kırsal Kalkınma Komitesi'nde kabul edilmiştir. IPARD Programı'nın kabul edildiğine dair Avrupa Komisyonu'nun onayı 25 Şubat 2008 tarihinde imzalanmıştır (Anonim, 2008b).

4.4.3. MIFF ve MIPD

IPARD kapsamında Çok Yıllı Gösterge Finansman Çerçevesi (Multi-annual Indicative Financial Framework-MIFF) ve Çok Yıllı Gösterge Planlama Dokümanı (Multi-annual Indicative Planning Document-MIPD) belgeleri önemli yer teşkil etmektedir.

AB Komisyonu IPA çerçevesinde aday ve potansiyel aday ülkelere bileşenler bazında takdir edeceği mali yardım miktarlarını MIFF belgesinde gösterir. Bu belgede yer alan miktarlar Komisyon tarafından tek taraflı olarak belirlemektedir. MIFF belgesinde

gelecek üç yıllık dönemler için verilecek mali yardımların dağılımı gösterilmektedir. MIFF belgesinde yer alan, 2007-13 dönemi için belirlenen fon miktarları Çizelge 4.9'da gösterilmektedir.

Çizelge 4.9. 2007-2013 Dönemi Türkiye için IPA Yardım Miktarları (Milyon Euro)

IPA BİLEŞENİ	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma	252,2	250,2	233,2	211,3	228,6	233,9	238,3
Sınır Ötesi İşbirliği	6,6	8,8	9,4	9,6	9,8	10,0	10,2
Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	367,8	378,0
İnsan Kaynakları	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	89,9	96,0
Kırsal Kalkınma	20,7	53,0	85,5	131,3	172,5	197,89	213,0
Toplam	497,2	538,7	566,4	653,7	781,9	899,5	935,5

Kaynak: Anonim, 2009b

MIFF'de belirtilen miktarlar akreditasyonun ülkeye verilmesine müteakip imzalanacak Çok Yıllı Finansman Anlaşması (MFA) ile yıllık olarak gözden geçirilecektir.

Komisyonla müzakereler başladığı esnada 2007-2009 fon miktarları belli olmuştu. Görüşmelerde, diğer ülkelerle kıyasladığımızda Türkiye'ye orantısız olarak daha fazla fon tahsisi yapılması gerekirken yapılmadığı ve takip eden yıllarda bu hususun dikkate alınmasının gerekliliği Yönetim Otoritesi tarafından ifade edilmiştir.

MIPD, IPA için stratejik bir belgedir. Yıllık gözden geçirmelerle birlikte, her biten yıl için bir sonraki yılın dâhil edileceği üç yıllık bir yürüyen dönem için kabul edilir. Yararlanıcı veya bileşen başına gösterge niteliğinde fonların tahsis edildiği Çok Yıllı Gösterge Mali Çerçevesini (MIFF) takip eder. Önceden belirlenmiş IPA bileşenlerini temel alır (www.abgs.gov.tr).

MIPD hazırlanırken;

- ✓ Katılım Ortaklığı Belgesi
- ✓ Ulusal Program,
- ✓ İlerleme Raporları,
- ✓ Genişleme Paketi
- ✓ AB Komisyonu Strateji Belgeleri

dikkate alınmaktadır. MIPD’de ülkeye tahsis edilen fonların hangi önceliklerle kullanılması gerektiği bileşenler bazında yer almaktadır. MIPD’de yer alan önceliklere göre IPARD Programı hazırlanmıştır.

4.4.3.1. MIPD’de Yer Alan Öncelikler ve IPARD Programına Yansımaları

MIPD’de IPARD’a yönelik 3 öncelik tanımlanmıştır:

- **Öncelik Eksen 1:** OTP ve gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı ile ilgili alanlara ilişkin Topluluk standartlarının uygulanması ve tarım sektörünün sürdürülebilir adaptasyonuna katkı sağlanması için müdahaleler.
- **Öncelik Eksen 2:** Tarım-çevre tedbirleri ve LEADER yaklaşımının uygulanmasına yönelik hazırlık faaliyetlerini destekleyen müdahaleler.
- **Öncelik Eksen 3:** Kırsal ekonominin gelişimini desteleyerek, kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlayan müdahaleler.

MIPD kapsamında aşağıda yer alan hususlara dikkat çekilmiştir;

- Eksen 1 ve 3 kapsamında özellikle işleme ve pazarlama tedbiri ile kırsal alanlarda alternatif istihdam olanaklarının oluşturulması amacıyla, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi tedbirlerine öncelik verilmesi gerektiği,
- Eksen 1 tedbirleri ile ilgili olarak, Türkiye’nin kısa ve orta vadede çiftliklerin, gıda işleme ve pazarlama işletmelerinin modernizasyonuna odaklanması gerektiği ve bu kapsamda AB çevre, hijyen, gıda güvenliği ve hayvan refahı standartlarına uyumun öncelikli olması gerektiği,
- Özellikle süt ve et sektör olmak üzere balıkçılık sektörü dahil sektörlerdeki yapısal eksikliklere yoğunlaşılması gerektiği,
- Eksen 1 altında küçük ve orta ölçekli işletmelere öncelik verilmesi, özellikle işleme sanayinde işletmenin tamamını kapsayacak şekilde topluluk standartlarının sağlanmasına öncelik verilmesi gerektiği,
- Eksen 2 müdahaleleri ile ilgili olarak tarım-çevre tedbirlerinin uygulanmasına hazırlık için kapasite oluşturma oldukça zaman alacağından,

kapasite oluşturma çalışmalarına programın ilk fazından itibaren başlanması gerektiği,

- Eksen 1 bütçesinin genel bütçenin %50'sinden az olmaması, Eksen 2 bütçesinin kapasite geliştirme sürecine bağlı olarak genel bütçenin %3'ünden fazla olmaması ve Eksen 3 bütçesinin de, genel bütçenin %20'sinden az olmaması gerektiği belirtilmiştir.

IPARD Programı MIPD'de yer alan önceliklerle uyumu sağlayacak şekilde hazırlanmış ve bu amaçla aşağıda belirtilen öncelikler yer almıştır:

- Eksen 1 kapsamında özellikle süt, et, meyve sebze ve balıkçılık sektörlerinin modernizasyonu üzerine yoğunlaşılmış, tarımsal işletmelere yatırımlarda yapılan yatırıma yönelik ilgili topluluk standartlarının sağlanması, işleme ve pazarlamaya yönelik yatırımlarda ise büyük işletmeler için işletmenin tamamının topluluk standartlarına ulaşması hedeflenmiştir.
- IPARD Programı faydalanıcısı olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler belirlenmiştir.
- Eksen 3'de kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi çerçevesinde; yarı-geçimlik çiftliklere özğü çiftlik ve çiftlik dışı faaliyetler ile mikro işletmeler ve el sanatlarına odaklanarak, kırsal alanlarda yeni gelir getirici kaynakların ve çeşitli iş olanaklarının geliştirilmesini amaçlamaktadır.
- Eksen 2 tedbirlerinin uygulanması programın ikinci fazına bırakılmış, bu tedbirlerden LEADER için teknik destek tedbirinden bütçe ayırmak suretiyle ilk fazda hazırlıkların başlatılması öngörölmüştür.
- IPARD için eksen ve tedbirler bağlamında bütçe payları izelge 4.10'daki şekilde oluşturulmuştur:

Çizelge 4.10. IPARD'da Eksen ve Tedbirlere Göre Paylar

	AB Katkısı	
	Faz 1 (%)	Tüm Program (%)
<i>Eksen 1</i>	73,0	70,1
101. Tarımsal İşletmelere Yatırım	40,0	40,0
102. İşleme ve Pazarlama	28,0	24,3
103. Üretici Grupları	5,0	5,8
<i>Eksen 2</i>	0,0	5,4
201. Tarım-çevre	0,0	2,1
202. Leader	0,0	3,3
<i>Eksen 3</i>	25,0	22,5
301 Kırsal Ekonomik faal. çeşit.	25,0	22,5
<i>Teknik Destek</i>	2,0	2,0
<i>Toplam</i>	100,0	100,0

Kaynak: Anonim, 2008a

4.4.4. IPARD Programı İçin Seçilen Tedbirler ve Gerekçeleri

4.4.4.1. IPARD Uygulaması Birinci Aşaması (2007-2009)

Programın birinci aşaması'nda (2007-2009) 5 tedbir altında 10 alt tedbir belirlenmiştir.

- ✓ Tarımsal işletmelere yatırım tedbiri
  - Süt sektörü
  - Et sektörü
- ✓ İşleme ve pazarlama tedbiri
  - Süt sektörü
  - Et sektörü
  - Sebze ve meyve sektörü
  - Balıkçılık sektörü
- ✓ Üretici gruplarının kurulmasının desteklenmesi
- ✓ Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi
  - Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi
  - Yerel ürünler ve mikro işletmelerin geliştirilmesi
  - Kırsal turizm
  - Kültür balıkçılığı (Yetiştiricilik)

Bu tedbirlerden bağımsız olarak teknik destek tedbiri de bulunmaktadır.

Aşağıda IPARD programında ifade edildiği şekilde tedbirlerin seçilme gerekçelerine yer verilmiştir.

- Tarımsal İşletmelere Yatırım Tedbiri

Türkiye’de bu tedbir kapsamında süt ve et (kanatlı eti dahil) sektörlerine öncelik verilmesi gerektiği belirlenmiştir.

Seçilen sektörlerde 3 tip tarımsal işletme bulunmaktadır:

- ✓ Rekabet gücüne sahip ve topluluk standartlarına oldukça yakın modern tarımsal işletmeler
- ✓ Sürdürülebilir konumda olmayan, geçimlik tarımsal işletmeler
- ✓ Ekonomik olarak varlıklarını devam ettirebilme potansiyeline sahip küçük ve orta ölçekli işletmeler

IPARD bu iki sektörde küçük ve orta ölçekli işletmelere destek vermeyi planlamıştır. Bu destekler sayesinde ekonomik açıdan üretkenliğin sağlanması, iyi hayvan yetiştirme uygulamalarının geliştirilmesi, hayvan refahı ve çevre koruma tedbirlerinin uygulanması hedeflenmiştir.

- İşleme ve Pazarlama Tedbiri

Bu tedbir altında 4 sektör belirlenmiştir;

- ✓ Süt
- ✓ Kanatlı eti dahil et,
- ✓ Balıkçılık
- ✓ Meyve & sebze

IPARD kapsamında belirlenen öncelikler, ürünlerin işlenmesi için verimliliğin artırılması ve işleme sanayinin kalite, hijyen ve gıda güvenliği, veterinerlik kontrolleri, hayvan refahı, çevre koruma ve iş güvenliği ile ilgili AB standartlarının sağlanmasıdır.

IPARD, işleme kapasitesinde belirli bir artışı doğrudan hedef almamakla birlikte, kurulu işleme kapasitesi eksikliğini mevcut olduğu sınırlı sayıda ilde işletme kurulumlarını destekleyecektir. İşleme sanayisindeki kapasite arttırmaya yönelik bu tür yatırımlar, kırsal alanlardaki bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır.

IPARD desteği kapsamında yer alan sektörler arasında öncelikler bakımından farklılıklar mevcut olup, sektörlerde desteğe en çok ihtiyaç duyulan öncelik alanları hedeflenmektedir.

Süt ve süt ürünleri sektöründe, küçük ve orta ölçekli süt işletmelerine, uzun dönemde ekonomik sürdürülebilirlik eşliğini aşmaları ve tüm işleme aşamalarında sıkı bir kalite ve hijyen denetimi uygulamaları için destek sağlamaktır. Süt toplama, işleme ve pazarlama zinciri boyunca sistematik bir soğuk zincir yönetiminin geliştirilmesi de IPARD desteği altında önemli bir husustur.

Et ve et ürünlerini sektöründe, kayıtlı kesimhanelerin kalite ve hijyen koşullarının geliştirilmesi (hayvan refahı kuralları ile örtüşecek biçimde) IPARD desteğinin ilk önceliği olarak belirlenmiştir. Kayıtlı olmayan kesimhaneler ve kamu sağlığına ciddi bir tehlike oluşturabilecek şekilde dışarıda yapılan kesimlere karşı mücadele etmek amacıyla kesimhanelerin olmadığı veya yeterli miktarda bulunmadığı illerde IPARD, standartlara uygun makul sayıda yeni kesimhanenin kurulmasına destek sağlayacaktır. Kesim tesislerinin yanı sıra, sınırlı sayıda küçük ve orta büyüklükteki et işleme tesisi AB standartları ile uyumlaştırılmaları için desteklenecektir.

Meyve ve sebze sektöründe, IPARD Programının önceliği işleme zincirinin ilk aşamalarındaki hasat sonrası kayıplara yöneliktir.

Balıkçılık sektöründe IPARD Programının ilk önceliği, AB standartlarına uygun olmayan (ihracat yapmayan) mevcut küçük ve orta büyüklükteki balıkçılık tesislerinin Topluluk standartlarına yükseltilmesi olacaktır. İkinci öncelik olarak, sektördeki mevcut bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve ülke çapında iç su balıkçılığının gelişimini sağlamak için halihazırda yeterli üretim kapasitesi olan ancak işleme tesisleri açısından

yetersiz illerde, yeni küçük ve orta ölçekli su ürünleri işleme tesislerinin kurulmasına destek verilmesi öngörülmektedir.

Tedbir 102. Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek

Bu tedbir, üyelerinin modernizasyon ve yeniden yapılandırma çalışmalarında ve üyelerinin ürünlerinin pazarlanmasında önemli rol oynayacak modern üretici gruplarının kurulmasını desteklemeyi amaçlamaktadır.

IPARD kapsamında, 5200 sayılı Kanun kapsamında yer alan Tarımsal Üretici Birliklerine ve aşağıdaki sektörlere destek sağlanacaktır:

- Meyve
- Mantar dahil sebze
- Çiçek
- Tıbbi ürünler
- Süt
- Kırmızı ve beyaz et
- Yumurta
- Bal
- Balık

Tedbir 301. Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi

Tarım sektörü analizi, kırsal alanlarda gelir seviyeleri çok düşük geçimlik ve yarı geçimlik işletme sayısının oldukça fazla olduğunu (tarımsal işletmelerinin %65'inden fazlası) ve işletmelerde ek gelir olanakları sağlayan faaliyetlerin neredeyse hiç görülmediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, hanehalkı gelirini artırmanın önemli bir unsuru olan kadınlar ve gelirlerinin azlığı öncelik olarak ele alınması gereken bir konudur.

IPARD, kırsal gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ihtiyacını karşılamak üzere aşağıdaki faaliyetlere destek sağlayacaktır:

- ✓ İş olanakları ve gelir yaratmakta çok iyi bir potansiyele sahip olduğu belirlenen üç tamamlayıcı üretim niteliğinde olan arıcılık, tıbbi ve aromatik

bitki üretimi ile süs bitkileri üretimini hedefleyen, çiftlikte yapılacak tarımsal aktivitelerin çeşitlendirilmesi,

- ✓ Hem tarım ve gıda ürünlerinin, hem de geleneksel el sanatları gibi yöreye özgü ürünlerin yerel ölçüde gelişimine destek verilmesi,
- ✓ Kırsal turizmin geliştirilmesi,
- ✓ Kültür balıkçılığının geliştirilmesi.

İlk faaliyet, ekonomiyi çeşitlendirmek için çalışan bireysel çiftçileri ve yeni ürünlerin geliştirilip pazarlanması için gereken altyapı desteklerini kuracak üretici örgütlerini hedeflemektedir.

İkinci faaliyet, kırsal alanlarda iş olanakları için pozitif etki yaratan yerel ürünlerin ve mikro işletmelerin geliştirilmesine yöneliktir.

Üçüncü faaliyet, kırsal turizmin geliştirilmesine yönelik mikro ölçekli pansiyon ve konaklama altyapılarının geliştirilmesini, doğal çevrede ve açık alanlarda yapılan rekreasyonel ve sportif aktivitelerini, binicilik, doğa ve çevre keşif gezilerini, yerel miras ve turizmin teşvik edilmesini amaçlamaktadır.

Kırsal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi tedbiri kapsamında yer alan diğer faaliyet ise kırsal alanlarda alternatif gelir imkanı sağlayan bir faaliyet olarak ortaya çıkan içsularda su ürünleri yetiştiriciliğinin (kültür balıkçılığı) desteklenmesidir (Anonim, 2008a).

4.4.4.2. IPARD Uygulaması İkinci Aşaması (2010-2013)

Birinci aşamada uygulanacak tedbirlerin yanı sıra, aşağıdaki tedbirler Programın ikinci aşamasında uygulama kapsamında yer alacaktır:

Tedbir 201: Çevrenin ve kırsal peyzajın geliştirilmesine yönelik faaliyetler

Türkiye'deki tarım teknolojilerindeki son gelişmelere paralel olarak tarımsal üretim kapsamında, yüksek teknoloji ve daha fazla kimyasal gübre ve zirai ilaç kullanılması yoluyla arazi başına verimin artırılması amaçlanmaktadır. Sonuçta, tarımsal faaliyetler ve tarım-çevre etkileşimleri sonucu sorunlar ortaya çıkmakta ve giderek büyümektedir.

Çevre ve kırsal peyzaja yönelik faaliyetlerin uygulamalarının Programın ikinci aşamasında (2010-2013), kapasite oluşturma sürecinin tamamlanmasından sonar başlatılması planlanmaktadır. Bu nedenle tedbirin mevcut hali sadece temel yaklaşımı ve tedbire ilişkin izlenecek konseptin geniş bir tanımını içermektedir.

Tedbir 202: Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması

Yerel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi ve beceri edinmeye ilişkin kapasite geliştirme IPARD uygulamasının ilk aşaması esnasında (2007-2009) teknik destek kapsamında başlatılacaktır.

Bu şekilde, Programın ikinci aşamasına (2010-2013) gelindiğinde yerel kalkınma stratejileri birinci aşamada (2007-2009) hazırlanmış olup, LEADER yaklaşımına dair kapasite geliştirme için yeterli süre verilmiş olacaktır. Bu nedenle tedbir/alt-tedbir fişleri, ilgili kapasite geliştirme sürecinden sonra akreditasyon için güncellenmesi gereken taslaklardır (Anonim, 2008a).

4.4.5. IPARD Programı Hedef Alanları ve Uygulama İllerinin Seçimi

4.4.5.1. IPARD Programı Hedef Alanları

IPARD desteği için hedeflenen alanların seçiminde OECD sınıflandırılması kullanılmıştır. OECD sınıflandırmasının özelliği; Türkiye'nin uluslararası bağlamda diğer ülkelerle kıyaslanma olanağı sağlamasıdır. Ayrıca kırsal alanlara yönelik gelir ve göç istatistikleri doğrultusunda analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır.

OECD sınıflandırması sonucunda, Türkiye'de alan ve nüfus bakımından büyük bir bölümün baskın kırsal veya orta kırsal olduğu ortaya çıkmaktadır (2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre nüfusun %83'ü, toplam alanın %98'i kırsaldır).

IPARD Programı hazırlık aşamasında, Yönlendirme Komitesinde yer alan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının ortak kararıyla OECD sınıflandırmasına ilave olarak UKKS'de belirtilen tanımlama kullanılmıştır.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde; kalkınma planları ile uyumun sağlanması amacıyla kırsal alanların, 20 bin ve daha fazla nüfusa sahip kentsel yerleşmeler dışında kalan alanlar olarak kabul edileceği belirtilmektedir. Bu çerçevede aynı il içindeki kırsal ve kentsel alanların ayrımının yapılması sağlanmaktadır. Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması tedbirinin kırsal alanda uygulanma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Çizelge 4.11’de IPARD Programı için seçilen 42 il için, nüfusu 20 000’den az olan tamamen kırsal, baskın kırsal ve önemli ölçüde kırsal alanlar için nüfus ve alan yüzdeleri gösterilmektedir.

Çizelge 4.11. Seçilen 42 İlde Nüfus Yüzdeleri

	Nüfus (%)
Tamamen kırsal + 20 000 nüfus	14,24
Baskın kırsal + 20 000 nüfus	20,11
Önemli ölçüde kırsal + 20 000 nüfus	15,75
Toplam	50,10

Kaynak: Anonim, 2008a

IPARD Programı kapsamında kullanılan kırsal alan tanımı; Türkiye’deki kırsallığın mevcut durumunu açıklıyor olsa da, MIPD’nin önemli bir önceliği olarak ortaya çıkan mevcut mali kaynakların kullanılmasında coğrafi ve sektörel odaklanmanın yapılması ve kaynaklardan azami ölçüde etkinin oluşturulması kriterini karşılamamaktadır (Anonim, 2008a).

4.4.5.2. IPARD Uygulama İllerinin Seçimi

SAPARD uygulayan ve IPARD hazırlığında bulunan ülkelerin programlarına baktığımızda, programın her hangi bir il kısıtlamasına gidilmeden ülkenin tamamında uygulandığını görmekteyiz. Türkiye’de ilk olarak tüm illerin IPARD Programına dahil olması imkanı üzerinde çalışılmıştır. Ancak Avrupa Komisyonu ayrılan ödeneğin azlığını sebep göstererek il sayısının normalde 10, en fazla 15 il olma tavrını müzakereler boyunca sürdürmüştür.

Komisyon tarafından, müzakereler esnasında illerin seçiminde aşağıdaki kriterlerin dikkate alınması gerekliliği ifade edilmiştir:

İllerin;

- 1- GSYİH değerleri
- 2- Göç değerleri
- 3- Tarım ve kırsal alanların potansiyeli, zayıf ve güçlü yönleri
- 4- Coğrafi odaklanma

Programın hazırlandığı yılda, iller bazındaki GSYİH değeri olarak en son 2001 yılı verileri mevcut bulunmaktaydı. Bu yılda kişi başı GSYİH ortalaması 1 910 Euro idi. GSYİH'sı Türkiye ortalamasının %75'inden az olan iller belirlenmiş, daha sonra bu iller dış göç oranlarına göre sıralanmıştır. Bu işlem, dezavantajlı durumları için bu illere bir öncelik sıralaması sağlamıştır.

İllerin tarımsal potansiyelinin değerlendirilmesi aşamasında; illerin IPARD Programında belirlenen et, süt, meyve sebze ve balıkçılık sektörlerinde üretim potansiyeli, tarımsal üretim ve işleme sektöründeki performansları ve sürdürülebilirlikleri dikkate alınmıştır. Ayrıca illerin ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi tedbiri altında belirlenen aktivitelere yönelik kapasitesi de analiz edilmiştir.

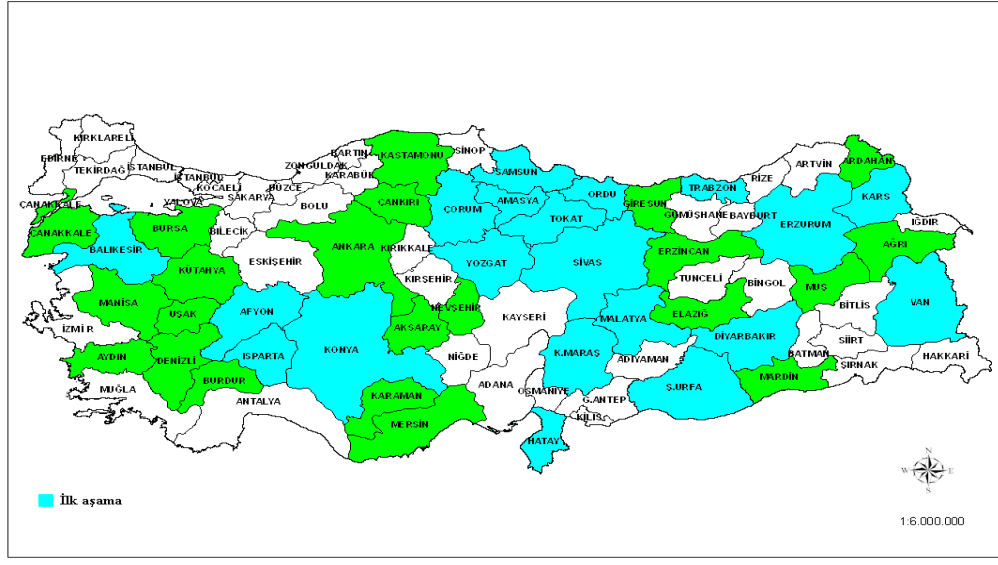
Bu analizler sonucu belirlenen illere, coğrafi odaklanma da dikkate alınmak suretiyle IPARD kapsamında öncelikli olarak seçilen sektörlerde yüksek tarım potansiyeline sahip, fakat kişi başı GSYİH'si Türkiye ortalamasının %75'inin üzerinde olan iller ilave edilmiştir. Bu şekilde Komisyon ile 42 ilde anlaşılmıştır. Seçilen iller arasından, IPARD programının ilk aşamasında (2007-2009) deneyim ve kapasitenin geliştirilmesi amacıyla sadece 20 ilde uygulamalar başlatılacaktır. Programın ikinci aşamasında (2010-2013) ise, 42 ilin hepsi destek kapsamına alınacaktır.

- **2007 – 2009 dönemi illeri:** Afyon, Amasya, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Konya, Malatya, Ordu, Samsun, Şanlıurfa, Sivas, Yozgat, Trabzon, Van, Tokat,
- **2010 – 2013 dönemi ilave iller:** Ağrı, Aksaray, Ankara, Ardahan, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Elazığ, Erzincan, Giresun,

Karaman, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Uşak, Mersin, Muş, Nevşehir, Mardin'dir.

Harita 4.1. IPARD Programı Uygulama İlleri (Anonim, 2008a)

4.5. IPARD Uygulama Birimleri/Otoriteler

IPA ve IPARD'ın uygulaması için gerekli idari yapılar ve sorumlu birimler aşağıda belirtilmektedir.

- a) **Ulusal IPA Koordinatörü:** Ülke adına beş IPA bileşeninin genel koordinasyonunu, programlamasını ve izlenmesini sağlamakla sorumlu olup, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği IPA Koordinatörü olarak atanmıştır.
- b) **Yetkili Akreditasyon Görevlisi (YAG):** Ulusal yetkilendirme görevlisinin ve ulusal fonun akreditasyonundan, izlenmesinden ve akreditasyonun askıya alınmasından veya geri alınmasından sorumlu olup, hazineden sorumlu Devlet Bakanı, Yetkili Akreditasyon Görevlisi olarak atanmıştır.
- c) **Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (UYG):** Ülke adnamalı yönetimin genel sorumluluğunu üstlenir. İşlemlerin yasalara ve usulüne uygun olmasından, yönetim ve kontrol sistemlerinin etkili işleyişinden sorumludur. Ulusal Fon'un bağlı bulunduğu hazineden Sorumlu Devlet Bakanı Ulusal Yetkilendirme Görevlisi olarak atanmıştır.

- d) Ulusal Fon (UF):** UYG'nin sorumluluğu altında, IPA Tüzüğü kapsamındaki yardımların mali yönetimi görevlerinden sorumludur. Özellikle banka hesaplarının düzenlenmesinden, Komisyon'dan fonların talep edilmesinden, Komisyon'dan alınan fonların Uygulama Birimlerine veya nihai kullanıcılara aktarılmasından ve Komisyon'a mali raporlama yapmaktan sorumludur.
- e) Denetim Otoritesi:** Katılım Öncesi Yardım Aracı kapsamındaki fonlarla ilgili yönetim ve kontrol sistemlerinin etkili ve sağlam bir şekilde işlediğini denetlemekten sorumlu olup, Denetim Otoritesi olarak Hazine Kontrolörleri Kurulu tayin edilmiştir.
- f) IPARD Uygulama Birimi:** IPARD için oluşturulacak olan uygulama birimleri iki ayrı birimden oluşmaktadır;
- **Yönetim Otoritesi:** IPARD Programının hazırlanması, etkin, etkili ve doğru bir şekilde yönetilmesi amacıyla izlenmesi ve raporlanmasından sorumludur. Tarım ve Köyışleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yönetim Otoritesi olarak atanmıştır.
  - **IPARD Ajansı:** IPARD destekleri kapsamında, güvenilir mali yönetim ilkeleri doğrultusunda, Programın uygulanmasından ve yönetiminden sorumludur. Bu görevi yerine getirmek üzere, 18 Mayıs 2007 tarih ve 5648 sayılı kanunla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur. (Anonim, 2008a)

Ajansın uygulama ve ödemeye ilişkin işleyişi kısaca özetlenirse: İlk olarak başvuruların alınmasına ilişkin çağrı yapılır, gelen proje başvuruları; uygunluk kriterleri, ilgili kurallar ve AB ile yapılan anlaşmalar açısından incelenir. Daha sonra uygun bulunan başvuru sahipleri ile sözleşme imzalanır. Faydalanıcı tarafından proje yürütülür ve sözleşme ile belirlenen aşamalarda faydalanıcı tarafından ödeme talebinde bulunulur. İlgili ödeme talebindeki harcamalar TKDK tarafından uygun bulunursa; faydalanıcının banka hesabına TL cinsinden ödeme yapılır. Projelerin izlenmesi ve fiziksel gerçekliğin yerinde kontrol edilmesi için sözleşme öncesi, ödeme öncesi ve proje bitiminden itibaren beş yıllık sürede yerinde kontroller gerçekleştirilir (Başarır, 2008).

4.6. Akreditasyon

4.6.1. Akreditasyonun Önemi ve Akreditasyon Süreci

Akreditasyon sözcüğü, yetkili bir kuruluş tarafından bir kişi yada kuruluşun ürettiği ürün veya yaptığı hizmetin belirlenen uluslar arası kabul görmüş kriterlere göre değerlendirilmesi, yeterliliğinin onaylanması ve denetlenmesi olarak tanımlanabilir. Basit anlamda söylemek gerekirse, akreditasyon olgusu, net standartların ve sistemlerin yerleştirilmesi ve sonra da bunların işlenmesinin izlenmesi ile ilgilidir (Ulucan, 2007).

IPA yapılanmasına göre sadece akredite olan TKDK tarafından yapılan harcamalar, AB tarafından finanse edilecektir. IPARD Programında öngörülen ve akreditasyon için başvuru alan tedbirlerin ve illerin her biri ayrı ayrı akredite edilecektir. Akredite olunamaması yada akredite olunduktan sonra akreditasyonun askıya alınması durumlarında AB, sözleşme imzalanmış olsa dahi hibe desteği vermeyecektir.

Akreditasyon süreci sadece TKDK'nın akreditasyonunu kapsamayıp, süreçte rol alan tüm yapıları da ilgilendirmektedir. Diğer bir deyişle, AB Komisyonu fonların yönetiminin sağlamlığına güvendiği bir yapıyı akredite edip, bu yapıya yetki devrini gerçekleştirmektedir.

IPARD için akreditasyon kriterleri Sektörel Anlaşma Ek-1'inde ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Bunlar genel başlıklar halinde;

- ✓ İç kontrol çevresi
- ✓ Planlama /risk yönetimi
- ✓ Kontrol faaliyetleri,
- ✓ Denetim faaliyetleri,
- ✓ Bilgi ve iletişimdir.

IPARD için gerekli yapılar kurulduktan ve sistemin akreditasyon kriterlerini karşıladığına emin olunduktan sonra akreditasyon süreci başlar.

Akreditasyon süreci şu şekilde işleyecektir;

- 1- YAG tarafından UYG ve Ulusal Fon'un akreditasyonu
- 2- UYG tarafından TKDK'nın akreditasyonu (ulusal akreditasyon)
- 3- Komisyon tarafından yönetim yetkisinin devredilmesi (yetki devri)

YAG, UYG ve UF'nin yönetim ve kontrol sistemlerinin işlerliğini ve AB ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde gerekli düzenlemelerin yapılıp yapılmadığını kontrol eder. YAG ülke adına tüm sorumluluğu üstlenmektedir. Akreditasyon en az 2 yılda bir akreditasyon kriterlerini uyum açısından gözden geçirilir. TKDK akreditasyon için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, ulusal akreditasyon için UYG'ye başvurur. TKDK, akreditasyon öncesi yönetsel, muhasebeleştirme, ödeme ve iç kontrol düzenlemeleri hususlarında UYG'ye garanti verir.

TKDK'nın akreditasyonuna yönelik incelemelerinin tüm sorumluluğu YAG'ye ait olup, YAG isterse bu görevini delege edebilir. Türkiye'de YAG bu görevi bağımsız uzmanlar aracılığıyla yürütmüştür.

YAG, TKDK'nın tüm koşulları taşıdığından emin olması durumunda, akreditasyon sürecini başlatır. Eğer bazı düzenlemeler gerektiğini düşünürse kurumdan bu düzenlemeleri talep eder ve değişikliklerin yapılması durumunda akreditasyon sürecini başlatır. YAG sürekli olarak TKDK'yı denetleyebilir ve en az iki yılda bir Kurumun akreditasyon kriterlerine uyumunu kontrol eder. Gerek gördüğü takdirde akreditasyonu askıya alabilir. YAG tarafından ulusal akreditasyonun verilmesine müteakip, yetki devrinin verilmesi için akreditasyon paketi AB Komisyonuna gönderilir.

AB Komisyonu YAG, Ulusal Fon ve TKDK'nın yapılanması ve prosedürlerini inceler ve yerinde denetimlerde bulunur. Sistemin IPARD uygulamasını gerçekleştirmek için yeterli olup olmadığını kontrol eder. AB Komisyonunun yaptığı inceleme ve denetimler sonucunda yetki devrini verme kararını alması durumunda, ülke sözkonusu fonları kullanabilir hale gelir.

4.7. TKDK İle İlgili Yapılan Çalışmalar

TKDK'nın uygulama ve ödeme olmak üzere iki temel görevi bulunmaktadır. Adaylık döneminde bu fonksiyonları yürütecek olan TKDK'nın, adaylık sürecinde gerekli deneyimi kazanarak üyelik sonrasında AB Ortak Tarım Politikası çerçevesindeki Kırsal Kalkınma için Avrupa "Ödeme Ajansı" şekline dönüştürülmesi beklenmektedir. Bu nedenle TKDK ile ilgili çalışmaların AB mevzuatına uygun bir şekilde ve titizlikle yürütülmesi büyük önem taşımaktadır (Dağlıoğlu, 2008).

4.7.1. TKDK'nın Kurulması ve Akreditasyonu Kapsamında Yürütülen Çalışmalar

- ✓ Türkiye'de IPARD Ajansının kurulmasına yönelik temel çalışmalar, Türkiye-AB Mali İşbirliği kapsamındaki 19 aylık bir süreyi kapsayan "IPARD Ajansı Kurulması Projesi" ile başlamıştır. Türkiye (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı), Avusturya (Tarım, Orman, Çevre ve Su Yönetimi Bakanlığı), Macaristan (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı), Almanya, (Tüketici Koruma ve Tarım Federal Bakanlığı) konsorsiyumunda gerçekleştirilen projenin hedefi; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun kurulması ve sürdürülebilir idari yapının oluşturulmasıdır. Bu proje Aralık 2008'de tamamlanmıştır.
- ✓ Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun Kurulması; 18 Mayıs 2007 tarih ve 26526 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5648 sayılı "Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"un aynı gün yürürlüğe girmesiyle birlikte resmen kurulmuştur. Bu kanuna göre, Kurum, bu Kanunla verilen görevleri yerine getirmek üzere, kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip, özel bütçeli, bu Kanunda hüküm bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tâbi ve Bakanlığın ilgili kuruluşu olmak üzere kurulmuştur. Kurum merkez ve taşra teşkilatından oluşmaktadır. Taşra teşkilatı İl Koordinatörlükleri olarak anılmaktadır.
- ✓ TKDK'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile beş adet yönetmelikten üçü yayınlanmıştır. TKDK'nın Akreditasyonu ve Akreditasyon Kriterlerinin

Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki ve Avrupa Birliği'nden Sağlanan Mali Yardımlar kapsamındaki Yönetmeliklerin yayımlanması Sektörel Anlaşma'nın imzalanmasından sonra çıkarılacaktır. Sektörel Anlaşma 15.07.2010 tarihinde imzalanmış olup, sözkonusu yönetmeliklerin çıkması beklenmektedir.

- ✓ Kurumun tüm birimlerinin uygulama rehberleri ve ilgili dokümanlarını kapsayan tüm prosedürler Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış ve 2009 yılı içerisinde "TKDK Akreditasyon Paketi Hazırlama Projesi" kapsamında tüm akreditasyon paketinin ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde gerekli tasarımı, revizyonu ve uyumlaştırma çalışmaları yapılmıştır. 6 Nisan 2010 tarihinde ulusal akreditasyona başvuru ile prosedürlere nihai şekli verilmiştir.
- ✓ Kurumun çalışmaları ilk olarak geçici görevli 27 personel ile başlamış olup, Kurumun kuruluş kanunu ve personel yönetmeliğinin çıkması ile personel alımları gerçekleştirilmiştir. Personel istihdamı ile ilgili olarak; 2009 yılında 728, 2010 yılında 187 personel göreve başlatılmıştır. 2010 yılında norm kadro olan 953'e ulaşmak için istihdam çalışmaları devam edecektir.
- ✓ IPARD uygulamasında yer alacak ilgili teknik kurumlarla işbirliği çalışmaları yapılmış, 18 teknik kurumla 20 adet protokol imzalanmıştır. Bu çerçevede, Kurumun İl Koordinatörlükleri vasıtasıyla işbirliği için protokol yapılan kurumların illerdeki birimleri ile bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.
- ✓ Kurumun merkez teşkilatı ve il koordinatörlükleri için kamu binası tahsis edilmesi yada özel mülkiyeti kiralama suretiyle yer tahsisi gerçekleştirilmiştir. Personelin kullanacağı ofis ekipmanları, bilgisayar ekipmanları ve yerinde kontroller sırasında kullanılacak alet-ekipmanlar tedarik edilmiştir.
- ✓ Akreditasyonun önemli kriterlerinden olan personelin görev alanları ile ilgili yeterli eğitim almaları konusuna Kurum tarafından büyük önem verilmektedir. Bu kapsamda, istihdam edilen personele yapacakları işlere yönelik olarak çeşitli eğitimler verilmiştir. 2008 yılından bu yana merkez ve il koordinatörlüklerinde görevli tüm personelin gerek tüm kurumu ilgilendiren yatay konularda, gerekse her bir birimi ilgilendiren teknik

konularda eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, merkezde 2008 yılında 14, 2009 yılında 25 ve 2010 yılı içerisinde 8 olmak üzere toplam 47 eğitim, il koordinatörlüklerinde ise 2008 yılında 2, 2009 yılında 4 ve 2010 yılı içerisinde 3 olmak üzere toplam 9 eğitim programı tamamlanmıştır.

- ✓ Hazine Müsteşarlığı ve Yönetim Otoritesi ile ayrı ayrı Mutabakat Zabıtları imzalanmıştır.
- ✓ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı ile ulusal eş finansman bütçe yönetimine ilişkin protokol imzalanmıştır.

16 Haziran 2010 tarihinde IPARD Programına ilişkin ilk tanıtım toplantısı Ankara'da gerçekleştirilmiş olup, akabinde Diyarbakır'dan başlamak üzere tüm il koordinatörlüklerinde tanıtım toplantıları düzenlenmiştir. Ulusal ve yerel düzeyde genel halk ve potansiyel başvuru sahiplerine yönelik; desteklenecek sektörler ve tedbirler, desteklerin amaçları ve hedefleri, potansiyel başvuru sahiplerinin yapmaları gereken işlemler gibi konularda detaylı ve yoğun bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

TKDK 2007 yılından itibaren başlayan akreditasyon sürecinde akreditasyon kriterleri çerçevesinde gerekli hazırlıkları gerçekleştirmiş ve 6 Nisan 2010 tarihinde ulusal akreditasyon için Ulusal Fon'a akreditasyon paketini sunmuştur. Akreditasyon paketi bağımsız denetçi uzmanlar tarafından denetlenerek denetim sonucu YAG'ye sunulmuştur. YAG tarafından ulusal akreditasyon 21 Temmuz 2010 tarihinde verilmiş ve akreditasyon paketi yetki devri için Avrupa Komisyonuna gönderilmiştir.

Ayrıca ulusal akreditasyonun alınması ile yetki devri beklenmeksizin, 28.07.2010 tarihinde "şartlı proje başvuru ilanı"na çıkmıştır. Şartlı proje başvuru ilanı, proje değerlendirmeleri sonucunda desteklenmesi uygun görülen başvuru sahipleri ile sözleşme imzalanmasının, TKDK'nın Avrupa Komisyonundan yetki devri alması ön şartına bağlılığını ifade etmektedir. TKDK, ilk proje başvuru ilanına 20 ilde ve tüm tedbirlerde çıkmıştır. TKDK 28.07.2010 tarihinde çıktığı şartlı proje başvuru ilanında 2007 ve 2008 fonlarının tamamı için teklif çağrısına çıkmış olup, desteklenecek tedbirlere ait bütçeler Çizelge 4.12'de görülmektedir.

Çizelge 4.12. TKDK İlk Başvuru Çağrı İlanı Tedbir Bütçeleri

Öncelik Ekseni	Tedbir Adı	Alt Tedbir Adı ve Bütçe Kalemleri	Toplam Destek Bütçesi (AB+TC Katkısı) (Euro)	
Öncelik Ekseni 1	Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	21 618 667	
		Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	Bütçe Kalem-1 (Kırmızı Et)	16 803 600
			Bütçe Kalem-2 (Kanatlı Eti)	884 400
Öncelik Ekseni 1	Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek		4 913 333	
Öncelik Ekseni 1	Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Bütçe Kalem-1 (Süt İşleme Tesisleri)	12 656 747
			Bütçe Kalem-2 (Süt Toplayan Üretici Örgütleri)	
		Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Bütçe Kalem-1 (Kırmızı Et Kesimhaneleri)	7 057 512
			Bütçe Kalem-2 (Kırmızı Et İşleme Tesisleri)	371 448
			Bütçe Kalem-3 (Kanatlı Eti Kesimhaneleri)	784 168
			Bütçe Kalem-4 (Kanatlı Eti İşleme Tesisleri)	41 272
		Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	3 026 613	
Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	3 576 907			
Öncelik Ekseni 1	Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	4 442 000	
		Yerel Ürünlerin ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	7 370 000	
		Kırsal Turizm	9 826 667	
		Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi	2 948 000	

Kaynak: Anonim, 2010c

Şubat 2010 tarihi itibarıyla Komisyondan yetki devrinin alınması ve Mart ayı içerisinde faydalanıcılarla sözleşmelerin imzalanması beklenmektedir. Şartlı proje başvuru ilanında, sözleşmenin imzalanmasından sonra ilk ödeme talep paketinin 4 ay içerisinde getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bundan yola çıkarak, ödeme talep paketinin incelenmesi, idari ve yerinde kontroller ile ödeme süresi dikkate alındığında, 2011 yılı Temmuz-Ağustos ayları içerisinde faydalanıcılara ödemelerin başlayabileceği görülmektedir.

4.8. IPARD Programı Bütçesi

IPARD Programı kapsamında yıllar itibarıyla Türkiye için tahsis edilecek fonlar miktarları MIFF belgesinde gösterilmektedir. Bu belgede gelecek üç yıllık dönemler için verilecek mali yardımların dağılımını yer almaktadır. Bu tezin yazım aşamasında

2013 yılı da dahil olmak üzere kırsal kalkınma bileşenine tahsis edilecek fon miktarı netlik kazanmıştır. Bu çerçevede yıllar itibarıyla IPARD kapsamında verilmesi öngörülen topluluk katkı miktarları Çizelge 4.13’de görülmektedir. MIFF belgesinde belirtildiği ve Çizelge 4.13’den de görüldüğü üzere ülkeye tahsis edilecek miktarlar yıllar itibarıyla artan oranlarda seyretmektedir.

Çizelge 4.13. Yıllar İtibarıyla IPARD Kapsamında Topluluk Katkısı Fon Miktarları (milyon Euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007-2013
Kırsal Kalkınma	20,7	53	85,5	131,3	172,5	197,89	213	873,89

Kaynak: Anonim, 2009b

IPA kapsamında fonların kullanımı için “n+3” kuralı mevcuttur. Bu kurala göre bir yıla ait tahsis edilen fon miktarının bu yılı takip eden 3. yılın sonu itibarıyla kullanılması gerekmekte olup, aksi takdirde ilgili yıla ait kullanılmayan kısım komisyon taahhüdünden kalkacaktır. Bu kurala göre 2007 yılı fonlarının 2010 yılı sonuna kadar kullanılmasının gerekliliği doğmaktaydı. Komisyon yetkilileri ile yapılan görüşmeler ve resmi yazışmalar neticesinde, IPARD Programının 2008 yılında onaylanması sebebiyle 2008 yılının “n” olarak kabul edileceği, dolayısıyla 2007 ve 2008 yılı fonlarının 2011 yılı sonuna kadar kullanılabilmesi ifade edilmiştir.

IPARD Programında tahsis edilen topluluk katkısının tedbirler itibarıyla yüzdelik olarak dağılımı Çizelge 4.14’de gösterilmektedir:

Çizelge 4.14. Topluluk Katkısının Tedbirler Bazında Yıllar İtibarıyla Dağılım Yüzdesi

ÖNCELİK EKSENİ - TEDBİR	2007-2012 (%)	2013 (%)
<i>Öncelik Eksen 1 - Pazar Etkinliğinin Artırılması ve Topluluk Standartlarının Uyg.</i>	70,4	69,5
Tedbir 101 Tarımsal İşletmelere Yatırım	40,0	40,0
Tedbir 103 Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	24,6	23,5
Tedbir 102 Üretici Gruplarının Desteklenmesi	5,8	6,0
<i>Öncelik Eksen 2 - Tarım-çevre ve LEADER Uygulamaları İçin Hazırlık Faal.</i>	4,9	6,5
Tedbir 201 Çevre ve kırsal peysaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına Haz.	1,9	2,5
Tedbir 202 Yerel Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması	3,0	4,0
<i>Öncelik Eksen 3 - Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi</i>	22,7	22,0
Tedbir 302 Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	22,7	22,0
<i>Tedbir 051 Teknik Yardım</i>	2,0	2,0
TOPLAM	100,0	100,0

Kaynak: Anonim, 2008a

MIPD belgesinde yer alan sınırlamalar çerçevesinde IPARD Programı için tedbir ve alt tedbir bazında tahsis edilen fon miktarları Çizelge 4.15'tedir. IPARD Programı uygulama dönemi boyunca 873,89 milyon Euro topluluk katkısı ve 285,97 milyon Euro ülke katkısı ile toplamda faydalanıcılara yaklaşık 1 160 milyon Euro destek sağlanacaktır.

Çizelge 4.15. IPARD Programı Bütçe Dağılımı

	2007			2008			2009			2010			2011			2012			2013			2007-2013		
	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam	Topluluk Katkısı	Ulusal Eş Finansman	Toplam
101. Tarımsal İşletmelere Yatırım	8.280.000	2.760.000	11.040.000	21.200.000	7.066.667	28.266.667	34.200.000	11.400.000	45.600.000	52.520.000	17.506.667	70.026.667	69.000.000	23.000.000	92.000.000	79.156.000	26.385.333	105.541.333	85.200.000	28.400.000	113.600.000	349.556.000	116.518.667	466.074.667
101-1 Süt sektörü	4.554.000	1.518.000	6.072.000	11.660.000	3.886.667	15.546.667	18.810.000	6.270.000	25.080.000	28.886.000	9.628.667	38.514.667	37.980.000	12.650.000	50.630.000	43.535.800	14.511.933	58.047.733	46.880.000	15.620.000	62.480.000	192.255.800	64.085.267	256.341.067
101-2 Et Sektörü	3.726.000	1.242.000	4.968.000	9.540.000	3.180.000	12.720.000	15.390.000	5.130.000	20.520.000	23.640.000	7.878.000	31.518.000	31.080.000	10.350.000	41.430.000	35.620.200	11.873.400	47.493.600	38.340.000	12.780.000	51.120.000	157.300.200	52.433.400	209.733.600
103. İşleme ve Pazarlama	3.796.000	1.932.000	5.728.000	14.840.000	4.946.667	19.786.667	23.940.000	7.980.000	31.920.000	30.855.500	10.285.167	41.140.667	40.537.500	13.512.500	54.050.000	46.504.150	15.501.383	62.005.533	50.055.000	16.685.000	66.740.000	212.528.150	70.842.717	283.370.867
103-1 Süt sektörü	2.666.160	888.720	3.554.880	6.826.400	2.275.467	9.101.867	11.012.400	3.670.800	14.683.200	14.193.530	4.731.177	18.924.707	18.647.280	6.215.750	24.863.000	21.391.909	7.130.636	28.522.545	23.025.300	7.675.100	30.700.400	97.762.949	32.587.650	130.350.600
103-2 Et sektörü	1.129.840	1.043.280	2.173.120	8.013.600	2.671.200	10.684.800	12.927.600	4.309.200	17.296.800	16.661.970	5.553.990	22.250.790	21.890.220	7.296.750	29.180.970	25.112.250	8.370.747	23.751.503	27.029.700	9.009.900	36.761.400	114.765.349	38.258.067	153.023.416
103-3 Meyve ve sebze	637.560	212.520	850.080	1.632.400	544.133	2.176.533	2.633.400	877.800	3.511.200	3.394.105	1.131.268	4.525.473	4.459.125	1.486.375	5.945.500	5.115.457	1.785.153	6.900.610	5.936.080	1.835.350	7.740.400	23.378.087	7.792.669	31.170.756
103-4 Süt ürünleri	753.480	251.160	1.004.640	1.929.200	643.067	2.572.267	3.112.200	1.037.400	4.149.600	4.011.215	1.337.072	5.348.287	5.269.875	1.786.625	7.056.500	6.045.540	2.015.180	8.060.718	6.507.150	2.169.050	8.676.200	27.628.660	9.209.553	36.838.213
102. Üretici Gruplarının Destek.	1.035.000	345.000	1.380.000	2.650.000	883.333	3.533.333	4.275.000	1.425.000	5.700.000	7.878.000	2.626.000	10.504.000	10.350.000	3.450.000	13.800.000	11.873.400	3.957.800	15.831.200	12.780.000	4.260.000	17.040.000	50.841.400	16.947.133	67.788.533
201. Tarım-çevre	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3.282.500	820.625	4.103.125	4.312.500	1.078.125	5.390.625	4.947.250	1.236.813	6.184.063	5.325.000	1.331.250	6.656.250	17.867.250	4.466.813	22.334.063
202. Leader	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5.252.000	1.313.000	6.565.000	6.900.000	1.725.000	8.625.000	7.915.600	1.978.900	9.894.500	8.520.000	2.130.000	10.650.000	28.587.600	7.146.900	35.734.500
302. Kırsal Ekonomik Faal. Çeşit.	3.175.000	1.725.000	4.900.000	13.250.000	4.416.667	17.666.667	21.375.000	7.125.000	28.500.000	28.886.000	9.628.667	38.514.667	37.950.000	12.650.000	50.600.000	43.535.800	14.511.933	58.047.733	46.880.000	15.620.000	62.480.000	197.031.800	65.677.267	262.709.067
302-1 Çiftlik faal. Çeşit. ve Geliş.	931.500	310.500	1.242.000	2.385.000	795.000	3.180.000	3.847.500	1.282.500	5.130.000	5.199.480	1.733.160	6.932.640	6.831.000	2.277.000	9.108.000	7.836.444	2.612.148	10.448.592	8.434.800	2.811.600	11.246.400	35.465.724	11.821.908	47.287.632
302-2 Yeşilür ve mikro işlet.geliş.	1.552.500	517.500	2.070.000	3.975.000	1.325.000	5.300.000	6.412.500	2.137.500	8.550.000	8.665.800	2.888.600	11.554.400	11.385.000	3.795.000	15.180.000	13.060.740	4.353.580	17.414.320	14.058.000	4.686.000	18.744.000	59.109.540	19.703.180	78.812.720
302-3 Kırsal Turizm	2.070.000	690.000	2.760.000	5.900.000	1.766.667	7.666.667	8.550.000	2.850.000	11.400.000	11.554.400	3.851.467	15.405.867	15.180.000	5.060.000	20.240.000	17.414.320	5.804.773	23.219.093	18.744.000	6.248.000	24.992.000	78.812.720	26.270.907	105.083.627
302-4 Kültür Bakıncılığı	620.000	207.000	827.000	1.900.000	530.000	2.430.000	2.565.000	855.000	3.420.000	3.466.330	1.155.440	4.621.770	4.554.000	1.518.000	6.072.000	5.224.296	1.741.432	6.965.728	5.623.200	1.874.400	7.497.600	23.643.816	7.881.272	31.525.088
501. Teknik Yardım	414.000	103.500	517.500	1.060.000	265.000	1.325.000	1.710.000	427.500	2.137.500	2.626.000	656.500	3.282.500	3.450.000	862.500	4.312.500	3.957.800	989.450	4.947.250	4.260.000	1.065.000	5.325.000	17.477.800	4.369.450	21.847.250
TOPLAM	20.700.000	6.865.500	27.565.500	53.000.000	17.578.333	70.578.333	85.500.000	28.357.500	113.857.500	131.300.000	42.836.625	174.136.625	172.900.000	56.278.125	228.178.125	197.890.000	64.561.613	262.451.613	213.000.000	69.491.250	282.491.250	873.890.000	285.968.946	1.159.858.946

Kaynak: IPA Uygulama Tüzüğü, Anonim, 2009b, ve Anonim, 2008a kapsamında yazar tarafından hesaplanmıştır.

Bilindiği üzere programda sadece AB katkısı ve ülke katkısı kullanılmayacak, aynı zamanda AB katkısı ve ülke katkısı kadar da faydalanıcı katkısı yer alacaktır¹.

IPA Uygulama Tüzüğü madde 173'de belirtilen yardım yoğunlukları çerçevesinde tedbir bazında topluluk, ülke ve faydalanıcı katkıları Çizelge 4.16'da görülmektedir. 2007-2013 döneminde 1 160 milyon Euro kamu katkısına (AB katkısı + ülke katkısı) karşılık, 1 012 milyon Euro faydalanıcı katkısı tahmin edilmektedir. Bu durumda IPARD Programı için yaklaşık 2 172 milyon Euro kaynak kullanımı söz konusudur.

Çizelge 4.16. Tedbirler Bazında 2007-2013 Döneminde AB, Ülke ve Faydalanıcı Katkıları (Euro)

TEDBİR ADI	Topluluk Katkısı	Ülke Katkısı	Faydalanıcı Katkısı	Toplam Yatırım Tutarı
101. Tarımsal İşletmelere Yatırım	349 556 000	116 518 667	466 074 667	932 149 333
103. İşleme ve Pazarlama	212 528 150	70 842 717	283 370 867	566 741 733
102. Üretici Gruplarının Desteklen.	50 841 400	16 947 133	0	67 788 533
201. Tarım-çevre	17 867 250	4 466 813	0	22 334 063
202. Leader	28 587 600	7 146 900	0	35 734 500
302. Kırsal Ekonomik Faal. Çeşit.	197 031 800	65 677 267	262 709 067	525 418 133
501. Teknik Yardım	17 477 800	4 369 450	0	21 847 250
TOPLAM	873 890 000	285 968 946	1 012 154 600	2 172 013 546

Kaynak: IPA Uygulama Tüzüğü, (Anonim, 2009b) ve (Anonim, 2008a) kapsamında yazar tarafından hesaplanmıştır.

¹ Faydalanıcı katkısı tedbirler bazında farklılık gösterebilmektedir. 718/2007 sayılı IPA Uygulama tüzüğünde tedbirler bazındaki yardım yoğunlukları belirtilmiştir. Buna göre faydalanıcı katkılarında değişebilmektedir.

4.9. Tedbirler Bazında IPARD Programı Hedef Kitleleri ve Programın Tedbirlere Muhtemel Etkileri

IPARD Programında tedbir/alt tedbir bazında rakamsal olarak hedeflere ve izleme göstergelerine yer verilmiştir. Programın ikinci fazında uygulanacak tedbirlerin tedbir fişleri taslak olduğu için rakamsal hedefler yer almamış, ancak AB Komisyonu ile yapılacak müzakereler sonucunda bu tedbir fişlerinin netleşmesi ile program kapsamında hedeflere yer verilebilecektir. Çalışmanın bu bölümünde IPARD Programı ilk fazında yer alan tedbirler için programda belirtilen hedeflere değinilecek ve tedbirlere muhtemel etkilerine dair değerlendirme yapılacaktır.

Söz konusu tedbir/alt tedbirler için IPARD Programı temelinde hesaplanan miktarlar, fonların bu tedbirler için kullanılacağı öngörüsü temelindedir. Ancak bir tedbir/alt tedbir için yeterli başvuru gelmemesi ve başka bir tedbir/alt tedbirde beklenenden fazla başvuru gelmesi durumunda belirli prosedürler dahilinde tedbirler arası fon aktarımı yapılabilecektir. Bu çerçevede tedbirler bazında hedeflerde sapmalar olabilecektir.

4.9.1. Tarımsal İşletmelere Yatırım

Süt Sektörü

Süt üreten tarımsal işletmeler alt tedbiri ile süt üreten küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeler (inek ve/veya koyun/keçi) ve yaşayabilirlik eşiğinin hemen altında yer alan süt ineği işletmelerinin;

- a) Modernize edilmesi,
- b) İlgili Topluluk standartlarına yükseltilmesi ve
- c) İyi tarım uygulamalarını yapar hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

Ayrıca, yaşayabilirlik eşiğinin hemen altında yer alan süt ineği işletmelerinde yukarıda sayılanların yanı sıra, yatırım sonunda 10 baş ineklik işletme ölçeğine ulaşmasına veya bu eşiği aşmasına yardımcı olarak, Türkiye'nin süt üretim potansiyelinin artmasına katkıda bulunmalarının sağlanması amaçlanmaktadır.

Süt Üreten Küçük ve Orta Ölçekli Tarımsal İşletmeler

Ürettikleri sütün büyük kısmını süt işleme tesislerine satan, piyasaya yönelik üretim yapan, uzmanlaşmış tarımsal işletmelerdir. Bu tanıma giren işletmeler, inek sütü üretenlerde; 10-100 baş süt ineğine ve koyun/keçi sütü üretenlerde; 50-300 baş süt veren koyun veya keçiye sahip olan işletmelerdir.

Yaşayabilirlik Eşiğinin Hemen Altında Yer Alan Süt Üreten Tarımsal İşletmeler

7, 8, 9 baş süt ineği sahibi olan, kısmen piyasaya satmak amacıyla süt üretimi yapan uzmanlaşmamış, geçimlik ya da yarı geçimlik tarımsal işletmelerdir (Anonim, 2010b).

IPA Uygulama Tüzüğü'nde IPARD'ın küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri hedeflemesi gerektiği belirtilmektedir. Program hazırlıkları sırasında Komisyon tarafından her bir sektör için yaşayabilirlik eşiklerinin belirlenmesi, mikro, küçük, orta ve büyük işletme tanımlarının yapılması istenmiştir. Bu amaçla her bir sektör için bağımsız uzman tarafından yaşayabilirlik analizleri yaptırılmıştır. Yapılan analizde Türkiye koşullarında 10 baş süt ineğine sahip bir işletmenin ekonomik olarak yaşayabilir işletme olduğu ve 100'den fazla baş süt ineğine sahip işletmenin büyük işletme olduğu ortaya çıkmış, böylece bu sektör için IPARD Programı hedef kitlesi belli olmuştur. Türkiye'deki süt işletmelerinin sınıflandırılması ve programın hazırlandığı dönemde yer alan işletme sayıları Çizelge 4.17'de verilmiştir. Türkiye'deki süt üreten 1 102 141 adet tarımsal işletmeden %24,7'si küçük ve orta ölçeklidir.

Çizelge 4.17. Süt İşletmelerinin Sınıflandırılması

İşletme Sınıflandırması	Süt İneği Sayısı (adet)	Mevcut İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
Mikro	1-6	829 643	75,3
Küçük	7-49	268 029	24,3
Orta	50-99	4 017	0,4
Büyük	100 üzeri	452	0,04
TOPLAM	-	1 102 141	

Kaynak: Anonim, 2008a

Çizelge 4.18'den de görüleceği üzere, IPARD'dan desteklenecek illerde 10-100 baş süt ineğine sahip işletme sayısı olan 103 689'dır. IPA Uygulama Tüzüğü'nde işletmelerin yatırımın sonunda ekonomik yaşayabilirlik eşiğine ulaşmaları gerektiği ifade

edilmektedir. Sürü projeksiyonuna bakıldığında 7 baş süt ineğine sahip bir işletmenin 2 yıl içerisinde 10 başa ulaşacağı varsayımıyla, 7-9 baş süt ineğine sahip işletmelerin de bu tedbir kapsamında desteklenmesi öngörülmüştür. Bu şekilde potansiyel faydalanıcı sayısı yaklaşık %80 artmıştır. Bu tedbir kapsamında 182 331 adet potansiyel faydalanıcı mevcuttur.

Çizelge 4.18. IPARD Uygulama İlleri Süt Sektörü Potansiyel Faydalanıcıları

İLLER	A Uygun değil (mikro) 1-6 inek	Uygun		D Uygun değil (büyük çiftlikler) >100 inek	Toplam	Yüzde		
		B 7-9 inek	C 10-100 inek			B (%)	C (%)	A+D (%)
Afyonkarahisar	502	423	846	8	1.779	24	48	29
Amasya	2.677	1.258	2.065	0	6.000	21	34	45
Balikesir	254	105	324	8	691	15	47	38
Çorum	21.800	5.200	1.851	6	28.857	18	6	76
Erzurum	11.106	3.903	3.000	2	18.011	22	17	62
Isparta	11.433	2.792	419	0	14.644	19	3	78
Kahramanmaraş	34.740	2.457	1.957	15	39.169	6	5	89
Kars	3.778	4.128	6.531	23	14.459	29	45	26
Konya	57.400	5.600	7.083	12	70.095	8	10	82
Malatya	5.345	2.405	6.250	15	14.015	17	45	38
Samsun	44.457	4.118	4.271	1	52.847	8	8	84
Sivas	26.375	4.480	7.888	16	38.759	12	20	68
Şanlıurfa	19.131	889	514	6	20.540	4	3	93
Tokat	19.116	3.770	9.919	3	32.808	11	30	58
Yozgat	25.399	3.806	6.561	29	35.795	11	18	71
Ağrı	6.100	3.900	7.150	10	17.160	23	42	36
Aksaray	13.481	1.843	2.650	13	17.987	10	15	75
Ankara	4.580	1.203	2.505	30	8.317	14	30	55
Ardahan	5.780	5.460	9.760	0	21.000	26	46	28
Aydın	10.303	657	472	28	11.459	6	4	90
Burdur	15.729	3.118	3.468	2	22.317	14	16	70
Bursa	2.184	298	158	14	2.654	11	6	83
Çanakkale	22.422	3.199	5.259	13	30.893	10	17	73
Denizli	3.302	861	714	0	4.877	18	15	68
Elazığ	14.195	956	967	3	16.120	6	6	88
Karaman	1.295	1.483	2.181	2	4.961	30	44	26
Kütahya	44.941	5.367	5.329	1	55.638	10	10	81
Manisa	9.009	995	867	7	10.877	9	8	83
Mersin	1.676	234	350	5	2.265	10	15	74
Muş	9.273	2.683	1.568	0	13.524	20	12	69
Uşak	5.357	1.053	812	1	7.223	15	11	74
Hedef İllerde Toplam	453.137	78.642	103.689	273	635.741	12,4	16,3	71,3
Türkiye Toplamı	829.643	131.808	140.238	452	1.102.141	12,0	12,7	75,3

Kaynak: Anonim, 2008a

IPARD'ın süt sektöründe birincil hedefi, küçük ve orta ölçekli, uzmanlaşmış, piyasaya yönelik üretim yapan 10–100 baş süt ineğine sahip tarımsal işletmelerdir.

Sınırlı sayıdaki küçük, geleneksel tarımsal işletmelerin de atılım gerçekleştirerek pazara yönelik uzmanlaşmaları ve böylece makul bir yatırım programı uygulayarak IPARD için belirlenen hedef gruba katılmaları beklenmektedir.

50 ila 300 baş koyun/keçiye sahip küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeler, süt ineğine sahip işletmeler için öngörülenlerle aynı şekilde IPARD'ın hedef grubunda bulunmaktadır.

Türkiye'de koyun/keçi sütü üreten toplam 530 151 adet işletmeden 272 085 adeti seçilen illerde yer almaktadır. IPARD'dan desteklenecek illerde toplam 89 726 adet potansiyel faydalanıcı mevcuttur (Anonim, 2008a).

IPARD Programı uygulama süresince süt alt tedbirine 256 341 067 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, faydalanıcı katkısını da düşündüğümüzde yaklaşık 462 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. Ayrılan fon miktarı ve muhtemel proje büyüklükleri dikkate alındığında toplam 7 184 adet işletmenin destekleneceği öngörülmektedir ki bu rakam potansiyel faydalanıcı sayısının %4'ünü oluşturmaktadır. Desteklenen tarımsal işletmelerden 2 394 adetinin topluluk standartlarına çıkarılması hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %15, net katma değer artışının %5 olacağı öngörülmektedir.

Et Sektörü

IPARD kırmızı et sektöründeki problemleri, ülkenin iç ve doğu bölgelerindeki küçük (30-49 baş) ve orta ölçekli (50-250 baş) büyükbaş sığır işletmeleri ile küçük (100-149 baş) ve orta ölçekli (150-300 baş) küçükbaş besi işletmelerinden oluşan bir ara model geliştirerek çözümlenmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de 1 746 927 adet tarımsal işletmede sığır besiciliği yapılmaktadır. Bunlardan %98,8'i mikro ölçekli (<30 baş), %0,9'u küçük ölçekli, %0,28'i orta ölçekli ve

%0.001'i büyük ölçeklidir (250 baş<). Çizelge 4.18'den görüleceği üzere IPARD Türkiye'deki küçük ölçekli işletmelerin %64'ünü, orta ölçekli işletmelerinde %47,8'ini potansiyel faydalanıcı olarak görmektedir. Bu verilerle uyumlu olacak şekilde, IPARD illeri içerisinde potansiyel faydalanıcı olabilecek 12 590 adet işletme mevcuttur.

Çizelge 4.19. Kapasitelerine Göre Et Sığırı İşletme Sayıları

İşletme Sınıflandırması	Türkiye'deki Et Sığırı İşletme Sayısı (adet)	IPARD İlleri Büyükbaş İşletme Sayısı (adet)	IPARD illeri / Ülke (%)
Mikro (< 30 baş)	1 726 120	660 356	38,3
Küçük (30 - 49 baş)	15 771	10 194	64,6
Orta (50 - 250 baş)	5 009	2 396	47,9
Büyük (< 250 baş)	6 286	14	0,2
TOPLAM	1 746 927	672 960	38,5

Kaynak: Anonim, 2008a

Türkiye'de küçükbaş besiciliği yapan işletme sayısı toplam 530 151 adet olup, bunlardan %89'u mikro ölçekli, %5'i küçük ölçekli, %5'i orta ölçekli ve %1'i büyük ölçeklidir (Çizelge 4.20). IPARD küçük ölçekli işletmelerin %47,9'unu, orta ölçekli işletmelerinde %50,2'sini potansiyel faydalanıcı olarak görmektedir. Bu verilerle uyumlu olacak şekilde, IPARD illeri içerisinde potansiyel faydalanıcı olabilecek 25 695 adet işletme mevcuttur.

Çizelge 4.20. Kapasitelerine Göre Küçükbaş İşletme Sayıları

İşletme Sınıflandırması	Türkiye'deki Küçükbaş İşletme Sayısı (adet)	IPARD İlleri Küçükbaş İşletme Sayısı (adet)	IPARD illeri / Ülke (%)
Mikro (< 100 baş)	471 515	186 503	39,6
Küçük (100 - 149 baş)	25 100	12 011	47,9
Orta (150 - 300 baş)	27 250	13 684	50,2
Büyük (< 300 baş)	6 286	2 958	47,1
TOPLAM	530 151	215 156	40,6

Kaynak: Anonim, 2008a

Türkiye'deki geçimlik tavukçuluk gerçeğine karşın IPARD altında bu tip tavukçuluk destek görmeyecektir. Buna karşılık uygun kümesler inşa ederek modernizasyon sürecini başlatmış küçük ve orta ölçekli işletmeler, rekabet güçlerinin artırılması ve aynı zamanda biyo-güvenlik koşulları ve Topluluk standartlarını yerine getirebilmeleri için desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

IPARD Programının hedeflediği illerde, tavuk yetiştiriciliği ile iştigal eden toplam 1 269 adet işletmeden 58 adedi mikro ölçekli (<5 000 baş), 380 adedi küçük ölçekli (5000-9 999 baş), 570 adedi orta ölçekli (10 000-19 999 baş) ve 261 adedi büyük ölçeklidir (> 20 000 baş).

Program kapsamında seçilen iller arasında hindi yetiştiriciliğinin yapıldığı tek il Manisa'dır. 85 adet hindi işletmesinden 1 tanesi mikro ölçekli (<1 000 baş), 48 tanesi küçük ölçekli (1 000-4 999 baş), 32 tanesi orta ölçekli (5 000-8 000 baş) ve 4 tanesi de büyük ölçeklidir (Anonim, 2008a).

Et sektörü kapsamında; 12 950 adeti sığır besiciliğinde, 24 695 adedi küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde ve 950 adedi de tavuk yetiştiriciliğinde olmak üzere 38 595 adet potansiyel faydalanıcı mevcuttur. IPARD Programı uygulama süresince et alt tedbirine 209 733 600 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, bu bütçenin %95'i büyükbaş ve küçükbaş işletmelerin, %5'i de kanatlı et işletmelerinin desteklenmesi için ayrılmıştır. Faydalanıcı katkısını da kattığımızda yaklaşık olarak 420 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. Ayrılan fon miktarı ve muhtemel proje büyüklükleri dikkate alındığında toplam 8 994 işletmenin destekleneceği öngörülmektedir ki bu rakam potansiyel faydalanıcı sayısının %23'ünü oluşturmaktadır. Programın sonunda 583 işletmenin tamamıyla topluluk standartlarına ulaşması hedeflenmektedir. Verilen bu desteklemeler ile desteklenen tarımsal işletmelerde sürüdeki hayvan sayısında %30, desteklenen tarımsal işletmelerde ahır/ağıl büyüklüğünde %80, biyo-gaz üretimi yapan büyükbaş hayvan işletmesi sayısında %2, kanatlı eti işletmeleri kapasitelerinde %5 artış olacağı program kapsamında beklenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %15, net katma değer artışının %5 olacağı öngörülmektedir.

4.9.2. Tarımsal Ürünlerin İşlenmesi ve Pazarlanması

Süt Sektörü

Bu tedbir kapsamında;

- Küçük ve orta büyüklükteki süt işleme tesislerinin (10-70 ton/günlük kapasite) desteklenmesi ve kısıtlı sayıda mikro işleme tesislerinin (<10 ton/günlük kapasite) topluluk standartlarına ulaştırılması, yeni teknolojiler kullanarak performanslarının ve rekabet güçlerinin artırılması amacıyla desteklenmesi ve
- üretici örgütlerinin süt toplama tesisleri kurması yönünde desteklenmesi hedeflenmektedir.

Türkiye'deki 1 904 adet süt işleme tesisinin %84,5'i mikro ölçekli, %8,5'i küçük ölçekli, %4,3'ü orta ölçekli ve %2,8'i büyük ölçeklidir (Çizelge 4.21). Hedef illerdeki 1 111 adet süt işleme tesisinden 994 adedi mikro ölçekli, 77 adedi küçük ölçekli, 40 adedi orta ölçekli olup, 30 adedi de büyük ölçeklidir. Bu durumda Çizelge 4.21'den de görüleceği üzere IPARD, Türkiye'deki mikro ölçekli işletmelerin %61,7'sini, küçük ölçekli işletmelerin %47,8'ini, orta ölçekli işletmelerinde %49,3'ünü potansiyel faydalanıcı olarak almaktadır.

Çizelge 4.21. Kapasitelerine Göre Süt İşleme Tesisi Sayıları

İşletme Sınıflandırması (ton/gün)	Türkiye'deki Süt İşleme Tesisleri Sayısı (adet)	IPARD İlleri Süt İşleme Tesisleri Sayısı (adet)	IPARD illeri / Ülke (%)
Mikro (< 10)	1 609	994	61,7
Küçük (10 - 25)	161	77	47,8
Orta (25 - 70)	81	40	49,3
Büyük (> 70)	54	30	55,6
TOPLAM	1 904	1 111	58,4

Kaynak: Anonim, 2008a

IPARD Programı uygulama süresince bu alt tedbire kamu katkısı (topluluk katkısı+ulusal katkı) olarak 130 350 599 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, ayrılan fon miktarı ve muhtemel proje büyüklükleri dikkate alındığında toplam 1 024 adet işleme tesisinin ve 341 adet üretici örgütünün desteklenmesi hedeflenmektedir. Faydalanıcı katkısını da düşündüğümüzde bu alt tedbir için yaklaşık 260,7 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. Destekleme sonucunda işletmelerdeki brüt katma değer artışının %15, net katma değer artışının %7,8 olacağı öngörülmektedir.

Görüleceği üzere bu alt tedbir için ayrılan kaynak ile sektörde faaliyet gösteren işletmelerin neredeyse tamamına yakınının modernize edilmesi yada bir kısmının modernizasyonu ve ilave olarak yeni işleme tesislerinin kurulumu mümkün olacaktır. Diğer sektörler için sektöri iyileştirme olanağı sağlayacak olan fonlar, bu alanda sektörün sıkıntılarına ciddi oranda çare olabilecektir.

Et Sektörü

Et sektörü kapsamında kesimhanelerin ve işleme tesislerinin desteklenmesi, bu surette topluk standartlarına ulaşma, yeni teknolojilerin kullanımı ve rekabet gücünün geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Kesimhaneler ile ilgili olarak, IPARD kapsamında yatırıma uygun görülen kayıtlı 201 adet birinci ve ikinci sınıf tesislerin dışında kalan çoğu tesis özel kişilere ait olmasına rağmen AB hijyen ve gıda güvenliği yada hayvan refahı standartlarını sağlayacak donanım açısından yetersizdirler. Bu çerçevede, IPARD Programı kapsamında bu kesimhanelerin, Topluluk standartlarına tam olarak uyumlu hale getirilmeleri öngörülmektedir.

Diğer taraftan IPARD kapsamında ikinci bir öncelik verilmiş olmasına rağmen, kesimhanelerin yanı sıra et işleme sanayisinin de Topluluk standartlarına yükseltme bakımından desteğe ihtiyacı vardır. Özellikle sosis ve pişirilmiş et ürünleri gibi ileri işlem görmüş ürünlere yönelik küçük tesisler başta olmak üzere birçok et işleme tesisinin, Topluluğun hijyen ve gıda güvenliği gerekliliklerini karşılayabilmek üzere iyileştirilmeleri ihtiyacı bulunmaktadır.

IPARD Programı, hem küçük ve orta ölçekli kesimhanelerin hem de donanımı yeterli olmayan illerdeki küçük ölçekli işleme tesislerinin kalite ve hijyen standartlarının iyileştirilmesini ve aynı zamanda Tedbir 101-2 çerçevesinde kanatlı eti üretiminin geliştirilmesi için seçilen illerde yeni altyapıların yapımını da mümkün kılmayı hedeflemektedir.

IPARD Programı uygulama süresince et alt tedbirine 85 011 260 milyon Euro bütçe tahsis edilmiş olup, faydalanıcı katkısını da dikkate aldığımızda yaklaşık 170 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. Bütçenin %95'i kesimhanelerin %5'i de işleme tesislerinin desteklenmesi için ayrılmıştır. Bu kapsamda, 104 adet kesimhanenin ve 17 adet işleme tesisinin desteklenmesi ve bu işletmelerden 108 adetinin topluluk standartlarına ulaştırılması hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %15, net katma değer artışının %7,8 olacağı öngörülmektedir.

Meyve-Sebze Sektörü

Taze meyve ve sebzeler kolay bozulan ürünler olduğundan, hasat sonrası yetersiz işleme ve koruma uygulamalarından dolayı sebzelerde %32, meyveler için %10 civarında hasat sonrası kayıplar olmaktadır. Bu sebepten dolayı, oluşan kayıpların, meyve ve sebze tedbiri altında alınacak uygun önlemler ve doğru hijyen ve gıda güvenliği uygulamaları ile azaltılması hedeflenmektedir. Bu amaçla yatırımlarda;

- Ürünlerin pazara veya işleme tesislerine gönderilmesinden önce üretici organizasyonlarının temel ayıklama, tasnif ve nakliye merkezlerindeki işlemlerin desteklenmesi,
- Üretici örgütlerinin sahibi olduğu daha büyük ayıklama, derecelendirme ve paketleme istasyonlarındaki tesislerin kalite uygulamalarına öncelik verilerek ve Topluluk standartları ve soğuk zincir yönetimine uyumlu olarak geliştirilmesi, (HACCP uygulamaları ve ürünlerin izlenebilirliği)
- Hasat zamanında üretim hacminin dağıtılabilmesi için iller bazında Üretici Örgütlerine ait olan büyük kapasiteli turfanda soğuk hava depoları inşa edilmesi hedeflenmektedir

IPARD Programı uygulama süresince meyve-sebze alt tedbirine 31 170 795 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, faydalanıcı katkısı da dikkate alındığında yaklaşık 62 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. 256 adet işleme tesisinin desteklenmesi ve bu işletmelerden tamamının topluluk standartlarına çıkarılması hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %15, net katma değer artışının %7,8 olacağı öngörülmektedir.

Su Ürünleri Sektörü

IPARD Programının hazırlandığı aşamada 161 adet su ürünleri işleme tesisinin 101 tanesi AB'ye ihracat için onay almıştı.

Bu sektör kapsamında, uzun vadede yaşayabilirlik ve sürdürülebilirlik bakımından potansiyel arz eden küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi hedeflenmektedir.

IPARD'da hedeflendiği gibi sadece yeterli üretime sahip fakat tesis bakımından yetersiz olan illere yoğunlaşmak, atıl kurulu kapasite olmayacağını garanti altına alacaktır.

IPARD ile desteklenecek illerin seçimi; her bir ildeki potansiyel balık av ve üretim miktarları kıyaslanarak ve işletme yetersizliği dikkate alınarak çok dikkatli bir şekilde yapılmıştır.

Çizelge 4.22. IPARD Uygulama İllerinde Potansiyel Balık Av ve Üretim Miktarları

İLLER	A Akuakültür potansiyeli (ton balık)	B İçsu balıkçılık potansiyeli (ton balık)	C Toplam potansiyel (A+B) (ton balık)	D ¹ Deniz balıkçılığı potansiyeli seviyesi en yüksek=***** en düşük=*	Oran		Toplam Mevcut Tesis Sayısı
					B (%)	C (%)	
Hatay	432	302	734		59	41	5
Isparta	869	1 605	2 474		35	65	7
Kahramanmaraş	1 579	668	2 247		70	30	
Konya	1 236	3 706	4 942		25	75	14
Malatya	451	548	999		45	55	
Ordu	1 965	162	2 127	*****	92	8	
Samsun	1 926	591	2 517	*****	77	23	5
Sivas	891	253	1 144		78	22	
Trabzon	2 043	47	2 090	*****	98	2	5
Van	231	12 977	13 208		2	98	1
Burdur	1 872	616	2 488		75	25	
Elazığ	504	1 378	1 882		27	73	1
Erzurum	457	153	610		75	25	
Giresun	793	12	805	*****	99	1	1
Kastamonu	383	130	513	*****	75	25	
Mersin	627	293	920	*	68	32	4
Türkiye Toplamı	118 277	46 175	164 452		72	28	43

Kaynak: Anonim, 2008a

IPARD Programı uygulama süresince su ürünleri alt tedbirine 37 804 847 milyon Euro bütçe tahsis edilmiş olup faydalanıcı katkısı da düşünüldüğünde yaklaşık 74,5 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. İşleme tesislerindeki hijyen ve gıda güvenliğinin topluluk standartlarına yükseltilmesi ve özellikle tedarikçilerden müşterilere kadarki süreçte sıkı bir soğuk zincir yönetiminin uygulanmasını sağlayarak kayıpların azaltılması ve işleme etkinliğinin geliştirilmesi hedefi çerçevesinde, 15'i yeni olmak üzere 70 işleme tesisinin desteklenmesi ve bu işletmelerden 35'inin topluluk standartlarına çıkarılması hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %15, net katma değer artışının %7,8 olacağı öngörülmektedir.

4.9.3. Üretici Örgütlerinin Kurulumunun Desteklenmesi

Bu tedbir kapsamında ;

- Üretici grupları üyelerinin ürünlerinin ve üretimlerinin Pazar gereksinimlerine göre adapte edilmesi,
- Malların piyasa ortaklaşa sürülmesi; satış için hazırlık, satışların merkezileştirilmesi ve toptancılara ürün temini,
- Üretim ve ürünlerin Müktesebat ile uyumlu ve Topluluk standartlarını karşılayacak şekilde adapte edilmesi,
- Özellikle ürün ve hasat ile ilgili üretim bilgileri konularında ortak kuralların tesis edilmesi
- Gıda zincirinde ve tüm pazarlama aşamalarında standardizasyonun sağlanması. amaçlanmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda;

- 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu ile kurulan üretici grupları ve
- Meyve-sebze sektörü için 552 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında tanımlanan ve Ziraat Odalarına kayıtlı üreticilerce kurulan üretici birlikleri faydalanıcı olarak tanımlanmıştır. (Anonim, 2008a)

Bu tedbir kapsamında IPA Uygulama Tüzüğünde belirtildiği üzere yeni kurulmuş üretici grupları desteklenecek olup, IPARD Programının Avrupa Komisyon tarafından

onaylanma tarihi olan 25 Şubat 2008 tarihinden sonra resmi olarak tanınmış üretici grupları desteklenecektir.

IPARD Programı uygulama süresince bu tedbire 67 788 533 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, 50 üretici grubunun desteklenmesi ve bu sayede organik üretimde %10 artış sağlanması hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki net katma değer artışının %7,8 olacağı öngörülmektedir.

4.9.4. Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi

Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi

Ekonomik çeşitlendirme kapsamında, ilk aşama olarak üç öncelikli üretim biçimi belirlenmiştir. Her bir sektörde, yurtiçi talebin karşılanması, ithalatın azaltılması ya da gelecekteki muhtemel ihracat olanağı sağlayan yerel pazar imkanı mevcuttur:

- ✓ Arıcılık
- ✓ Süs bitkileri
- ✓ Tıbbi ve aromatik bitkiler

IPARD, arıcılık üretimini geliştirmek isteyen mikro ve küçük ölçekli çiftçilere (kovan ve küçük ekipman alımı) ve üretim tesisleri ya da ana arı yetiştirme istasyonlarına ekipman alımı yoluyla destek sağlayacaktır.

Tıbbi ve aromatik bitkiler için IPARD desteği, çiftçiler tarafından kurulacak mikro ölçekli işleme ve paketleme tesislerine yoğunlaşacaktır. Bu tesisler vasıtasıyla sadece ürünlerin işlenmesiyle kalınmayıp, yabani bitki toplayan ya da tıbbi ve aromatik bitki yetiştiricileri ile komşu çiftçiler arasında bir ağ oluşumuna katkı sağlanacaktır.

Süs bitkisi yetiştiriciliği için, IPARD hem çiftçi düzeyinde seralara ekipman alımını hem de küçük ölçekli kesme çiçek veya diğer süs bitkileri işleme tesislerinin kurulmasını finanse edecektir.

Dağlık alanlarda ya da kadınların ve genç çiftçilerin sorumluluğunda başlatılacak veya onaylanmış bir yerel kalkınma stratejisi çerçevesinde sunulan ve önerilen çeşitlendirme projelerine öncelik tanınacaktır. (Anonim, 2008a)

IPARD Programı uygulama süresince çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi alt tedbirine 47 287 632 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, faydalanıcı katkısını düşündüğümüzde yaklaşık 94 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. Bu alttedbir altında 2 482 işletmenin desteklenmesi hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %20, net katma değer artışının %5 olacağı öngörülmektedir.

Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi

Bu alttedbir için planlanan IPARD desteği geleneksel ve özgün tarım ve gıda ürünlerinin menşe adı ve coğrafi işaret tayin edilmesi suretiyle kıymetlendirilmesine ilişkin “Müktesebat” ile bağlantılıdır. “Müktesebatın” tam olarak uygulanması biraz daha zaman alabilecektir; ancak bu Tedbir ile yerel işaretlerin tanınması ve korunmasına ilişkin mevcut Türk sistemi ile (ticari marka adlarının korunması ile birlikte Türk Patent Enstitüsü tarafından hâlen uygulanmaktadır) coğrafi gösterge tanımlaması ve korunmasına ilişkin AB sistemini biraz daha birbiriyle yakınlaştırmak için iyi bir fırsat olacaktır (sıralama kriterleri yoluyla).

IPARD bu alanda, geleneksel yerel el sanatları ve tipik yerel tarım ve gıda ürünlerinin geliştirilmesine yönelik girişimlerin, o bölgede yaşayan insanlar için ek istihdam kaynağı sağlayan projelere öncelik verilerek desteklenmesi faaliyetini destekleyecektir.

Bu faaliyet kapsamında, çalışanlarının %50'sinden fazlasının kadın olduğunu kanıtlayan projelere, kadın girişimciye ait ya da sahibinin kadın olduğu projelere ya da yerel kırsal kalkınma stratejisi temelinde hazırlanmış olan projelere öncelik tanınacaktır (Anonim, 2008a).

IPARD Programı uygulama süresince yerel ürünler ve mikro işletmelerin geliştirilmesi alt tedbirine 78 812 720 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, faydalanıcı katkısı da

düşünüldüğünde 157 milyon Euro kaynak kullanılacaktır. Bu kapsamda, 1 659 işletmenin desteklenmesi hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %20, net katma değer artışının %5 olacağı öngörülmektedir.

Kırsal Turizm

Kırsal alanda yaşayan insanlara istihdam oluşturmak, yeni iş olanakları ve ek gelir getirmesi bakımından kırsal alanlarındaki tarım ve hayvancılık harici var olan kırsal turizm kaynaklarının da aktif hale getirilmesi gerekmektedir ki bunların en önemlilerinden bir tanesi de kırsal turizmdir.

Program kapsamında mikro girişimciler ve çiftçiler tarafından kurulacak pansiyon, “yatak ve kahvaltı” konaklama ve restoran hizmetlerinin gelişimi, çiftlik turizmi tesislerinin kurulması ve geliştirilmesi ve turistik rekreasyonel faaliyetler için kurulan tesislerin gelişiminin desteklenmesi hedeflenmektedir.

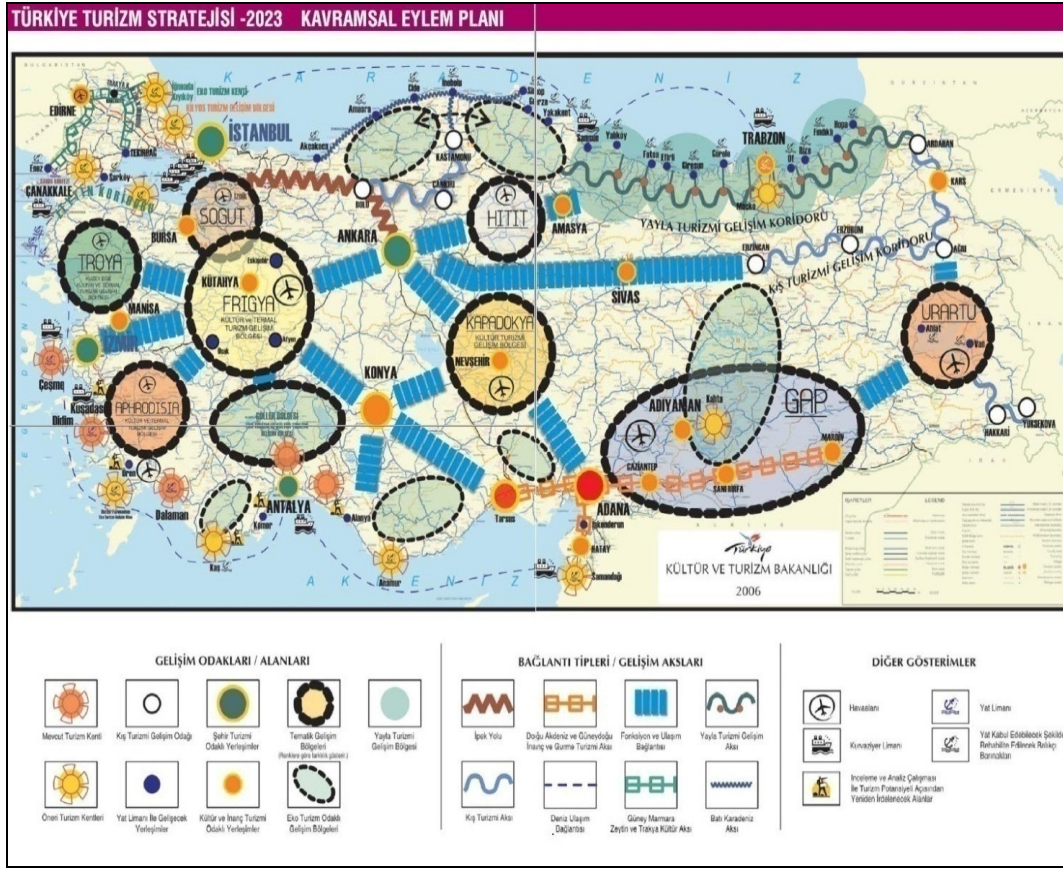
Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan analizler, Türkiye’nin bazı bölgelerinde yayla turizminin, diğer kırsal yada karma alanlarda ise kültür turizminin önemli bir gelişme potansiyeline sahip olduğunu açıkça göstermiştir. Harita 4.2’de kırsal turizmin geliştirilmesi için elverişli olan öncelikli alanlar gösterilmektedir:

Kavramsal Eylem Planı’nda, Karadeniz Bölgesi “Yayla Turizmi Gelişim Koridoru”, Doğu Anadolu Bölgesi ile Orta Karadeniz Bölgeleri “Kış Turizmi Gelişim Koridoru”, Güneydoğu Anadolu Bölgesi “Kültür ve İnanç Turizmi Gelişim Bölgesi” olarak belirlenmekte olup, Türkiye’nin diğer bölgeleri “Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgeleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu bölgeler, genelde kırsal alanlar olup kırsal turizm faaliyetleri için önemli bir potansiyele sahiptir (Anonim, 2008a).

IPARD uygulama illerine yıllık yaklaşık 4 350 863 ziyaretçi gelmektedir. Bu illerde 1 415 adet turistik tesis olup, toplamda 94 278 yatak kapasitesi mevcuttur (Anonim, 2008a).

Harita 4.2. Türkiye Turizm Stratejisi – Kavramsal Eylem Planı

IPARD Programı uygulama süresince kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbiri içerisinde en fazla pay 105 083 627 Euro ile kırsal turizm alt tedbirine tahsis edilmiş olup, faydalanıcı katkısı ile beraber yaklaşık 210 milyon Euro kullanılacaktır. 620 işletmenin desteklenmesi hedeflenmektedir. Dağlık alanda uygulanacak projelere ve kadınların sorumluluğunda yürütülen projelere öncelik verilecektir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %20, net katma değer artışının %5 olacağı öngörülmektedir.

Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi

IPARD Programı hazırlık dönemi verilerine göre su ürünleri sektörü toplam 1 570 adet çiftlikten oluşmakta olup, 1 274 adeti içsularda, 296 adeti ise denizlerde yetiştiricilik yapmaktadır. Söz konusu çiftliklerin üçte ikisinden fazlası mikro ve küçük ölçekli alabalık çiftlikleridir. Denizde kurulu çiftliklerin çoğu ise çipura ve levrek üretmektedir.

Türkiye'deki kültür balıkçılığı sektörünün en önemli karakteristiklerinden bir tanesi de, çiftliklerin büyük çoğunluğunu yılda 10 tondan az üretim yapan mikro ve küçük ölçekli aile işletmelerinin oluşturmasıdır.

IPARD, bir tarafta tatlı sularda kültür balıkçılığı yapan çiftliklerinin modernize edilmesini, diğer taraftan da bu faaliyetin yetersiz olduğu bölgelerde kültür balıkçılığının yaygınlaşmasını teşvik edecektir.

Aynı zamanda hâlihazırda üretimi gerçekleştirilmeyen balık türlerinin üretimine yönelik çeşitlendirmeyi hedefleyen projelere öncelik tanınacaktır. Desteklenecek türler: alabalık, sazan, yayın, kerevit, kurbağa, su yosunu (alg).

IPARD Programı uygulama süresince kültür balıkçılığının geliştirilmesi alt tedbirine 31 525 088 Euro bütçe tahsis edilmiş olup, faydalanıcı katkısı ile beraber yaklaşık 62 milyon Euro kullanılacaktır. Bu kapsamda 450 işletmenin desteklenmesi hedeflenmektedir. Desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışının %20, net katma değer artışının %5 olacağı öngörülmektedir.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında, IPARD Programında yer alan tedbir/alttedbir bazındaki hedefler özet olarak Çizelge 4.23'de verilmektedir.

Çizelge 4.23. Tedbirler Bazında IPARD Programından Beklenen Hedefler

TEDBİR ADI	Desteklenen Tarımsal İşletme Sayısı (adet)	Desteklenen Tarımsal İşletmelerdeki Brüt Katma Değer Artışı (%)	Topluluk Standartlarına Ulaşan İşletme Sayısı (adet)	Net Katma Değer Artışı (%)
Tarımsal İşletmelere Yatırım - Süt Sektörü	7 184	15	2 394	5
Tarımsal İşletmelere Yatırım - Et Sektörü	8 994	15	583	5
Tarım Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması -Süt Sektörü	1 365	15	1 023	7,8
Tarım Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması - Et Sektörü	121	15	108	7,8
Tarım Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması - Meyve-Sebze Sektörü	256	15	256	7,8
Tarım Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması - Su Ürünleri Sektörü	70	15	35	7,8
Üretici Gruplarının Kurulması	50	5	-	7,8
Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi	2 482	20	-	5
Yerel ürünler ve mikro işletmelerin geliştirilmesi	1 659	20	-	5
Kırsal turizm	620	20	-	5
Kültür balıkçılığının geliştirilmesi	450	20	-	5

Kaynak: Anonim, 2008a

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Türkiye’de özellikle kalkınma çalışmalarının planlı dönemler halinde yürütülmeye başlandığı 1963 yılından günümüze kadar çeşitli kırsal kalkınma politika ve modelleri uygulama alanı bulmuştur.

Türkiye’de kırsal kalkınma konusunda çok sayıda model denenmiş ve proje uygulanmıştır. Özellikle 1970’li yıllarda dış kaynaklı finansmanla yürütülen kırsal kalkınma projelerinde örgütlenmeye, tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine ve geliştirilmesine yeterince önem verilmemesi, proje uygulama alanlarının seçiminde siyasi tercihlerin etkin olması, proje uygulamalarında yer alan kurumlar arasında eşgüdümün sağlanamaması ve organizasyon yetersizliği ile ağır bürokrasinin yerel proje yürütücülerinin yetkilerini kısıtlayarak karşılaşılan sorunların hızlı çözüme kavuşturulmasının engellenmesi gibi nedenler ile arzu edilen sonuçlar elde edilememiştir.

Yine yürütülen bu projelerin yukarıdan aşağıya yaklaşım ile hedef kitlenin istekleri dikkate alınmaksızın hazırlanışı ve kalkınma stratejilerinin hazırlanmasına yerel aktörlerin yeterince katılımlarının sağlanamaması da projelerin başarısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Etkin kırsal kalkınma strateji ve projeleri oluşturulabilmesinin bir ön koşulu olan bölgenin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerinin ortaya konulduğu GZFT analizine gereken önemin verilmeyişi de Türkiye’de bugüne kadar yürütülen kırsal kalkınma çalışmalarının sağlam temeller üzerine oturtulamamasına neden olmuştur.

Kırsal alana tahsis edilen fonlar genellikle tarımsal üretimin artırılmasına yönelik projelere tahsis edilmiş, toplumun her kesimini kapsayan çok yönlü kalkınma çalışmaları tasarlanamamış ve kalkınmada dezavantajlı gruplara (kadınlar, gençler ve çocuklar) gereken önem verilmemiştir.

Projelerin uygulanması sırasında ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmalarına gereken önemin verilmeyişi de projelerden beklenen sonuçların elde edilememesine ve yaşanılan problemlerden dersler çıkarılamamasına neden olmuştur.

Kırsal kalkınma ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri ile bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma projeleri ele alındığında, entegre bir yaklaşıma sahip olmadıkları görülmektedir. Bundan dolayı projeler uzun soluklu olamamış ve umulan sonuçları sağlayamamıştır.

Türkiye’nin AB’ye uyum süreci kapsamında, AB tarafından kırsal alanların ve tarım sektörünün sürdürülebilir kalkınmasına ve aday ülkelerin Ortak Tarım Politikası ve ilgili diğer müktesebatın uyumuna yönelik hazırlıklarına katkı sağlamak amacıyla verilen IPARD fonları ile Türkiye’nin kırsal kalkınma alışmaları AB Kırsal Kalkınma Politikası paralelinde destek bulacaktır.

Türkiye’nin kırsal kalkınma çalışmalarına IPARD’ın yeni bir ufuk açacağı görülmektedir. IPARD’ın benimsediği prensipler dikkate alındığında, Türkiye’de uygulanmış olan bazı projelerde görüldüğü üzere sadece sosyal bir destek niteliğinde olmadığı anlaşılmaktadır. IPARD desteklerinden, yatırımın yapılmasından sonra sürdürülebilir özellikte olabilecek işletmeler yararlanabilecektir. Bu nedenle IPARD’da faydalanıcı tanımı yapılmadan önce sektörler bazında sürdürülebilirlik eşikleri ortaya konulmuştur. Bu durum fonların uygun faydalanıcılara verilmesi suretiyle etkin kullanımının sağlanabilmesinde önemlidir.

IPARD yapısında fonların etkin kullanımı amacıyla bazı önlemler mevcuttur. Faydalanıcıya yatırıma ilişkin harcama yapmadan önce herhangi bir ödeme yapılmamakta, yaptığı harcamalara ilişkin getirilen faturalara binaen demeler yapılmaktadır. Bu durum geçmiş yıllarda yaşanan acı tecrübelerin bir daha yaşanmaması adına güzel bir uygulamadır. Ayrıca IPARD yapısında etkin fon kullanımı için ciddi bir kontrol mekanizması vardır. Faydalanıcıya herhangi bir harcamasından dolayı ödeme yapılmadan önce, her seferinde farklı uzmanlar bulunmak üzere kontroller yapılmaktadır. Faydalanıcıya son ödemenin yapılmasından sonra işletme 5 yıl süreyle

izlenmekte ve hibenin veriliş şartı olarak projenin son ödemenin yapılmasından sonra en az 5 yıl süreyle devam etmesi zorunluluğu gösterilmektedir. Bahsi geçen hususların Türkiye’de uygulanacak olan kırsal kalkınma projelerinde de dikkate alınması projelerin başarıya ulaşması için önem arz etmektedir.

Ayrıca, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması tedbirinde mevcut bir işletmenin IPARD fonlarından faydalanabilmek amacıyla başvurabilmesi için, Bakanlığın ilgili biriminden AB standartlarını karşılamak için gerekli yatırım kalemlerini gösterir belgeyi alması ve projesinde bu kalemlere yer vermesi gerekmektedir. Bu sayede faydalanıcının IPARD hedeflerini sağlayacak nitelikte proje getirmesi baştan sağlanmış olmakta olup, bu husus fonların amacına ulaşması adına büyük önem arz etmektedir.

IPARD Programı uygulama dönemi boyunca faydalanıcılara kamu katkısı olarak yaklaşık olarak 1 160 milyon Euro destek sağlanacaktır. 1 012 milyon Euro faydalanıcı katkısı ile birlikte yaklaşık 2 172 milyon Euro kaynağın sözkonusu sektörler için kullanımı söz konusu olacaktır.

IPARD Programında tarımsal işletmelere yatırım tedbirine 349 556 000 Euro, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması tedbirine 212 528 150 Euro ve kırsal ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi tedbirine 197 031 800 Euro topluluk desteği tahsis edilmiştir. Bu katkılar ile tarımsal işletmelere yatırım tedbirinde 16 178 adet, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması tedbirinde 1 812 adet ve kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi tedbirinde 5 211 adet işletmenin desteklenmesi beklenmektedir.

Süt üreten tarımsal işletmeler alt tedbirinde destek verilmesi hedeflenen işletme sayısı IPARD’ın uygulanacağı 42 ildeki potansiyel faydalanıcı sayısının %4’ünü oluşturmaktadır. Bu oran et üreten tarımsal işletmeler tedbirinde %23’tür. Ayrıca bu işletmelerin süt üreten tarımsal işletmelerde %33’ünün, et üreten tarımsal işletmelerde ise %6’sının tamamıyla topluluk standartlarına ulaştırılması hedeflenmiştir.

Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması tedbirinde toplam 1 812 adet işleme tesisinin desteklenmesi ve bu işletmelerin tamamının topluluk standartlarına ulaşması beklenmektedir. Süt alt tedbirinde desteklenmesi hedeflenen faydalanıcı sayısı ülkedeki tüm işletmelerin %72'sini oluşturmaktadır. Bu alt tedbir için ayrılan bütçe de dikkate alındığında, IPARD fonlarının sektörün sıkıntılarını önemli ölçüde rahatlatacağı görülmektedir.

Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi tedbirinde ise, 5 211 işletmenin desteklenmesi beklenmektedir. Bu sayede kırsal alanda mevcut olan istihdam ve göç sorununun azaltılmasına önemli bir katkı sağlanacaktır.

Türkiye kırsal alanında kullanılacak IPARD desteklerinin işletmeleri AB standartlarına ulaştırarak olması AB'ye uyum sürecini kolaylaştıracak, hızlandıracak ve etkinleştirecektir. Destek alan işletmelerin rekabet gücü artırılmak suretiyle, uyum sonrası ayakta kalmaları sağlanacaktır.

IPARD'ın Türkiye'de başarı ile uygulanması için aşağıdaki belirtilen hususların dikkate alınması faydalı olacaktır;

- ✓ IPARD Programında proje uygun yatırım tutarının %50'si faydalanıcı tarafından karşılanmaktadır. Ancak sözleşme imzalanmasını müteakip faydalanıcı proje harcamalarının tamamını kendisi karşılamakta, destek kısmını daha sonra TKDK'dan talep etmektedir. Dolayısıyla faydalanıcı ilk olarak proje tutarının %50'sini değil tamamını finanse etmektedir. Her ne kadar harcamalara ilişkin ödeme talep paketinin Kuruma tesliminden 3 ay sonra faydalanıcıya ödeme yapılırsa da, masraflar ilk başta faydalanıcı tarafından karşılanacaktır. Kaynak temini tarım işletmelerinin karşı karşıya olduğu ana sorunlardan birisidir. Faydalanıcıların finansman sorunlarına çözüm bulmak ve bu surette gerek IPARD programının uygulanabilirliğini arttırmak, gerekse tarım sektöründe temel sorun alanlarından birisi olan kredilendirme konusunda çözüme destek olmak amacıyla ilgili Kurumlarla işbirliği içerisinde Kırsal Kredi Mekanizmasının geliştirilmesi ve etkinliğinin

artırılmasına yönelik çalışmalar yapılarak en kısa sürede neticelendirilmelidir.

- ✓ IPARD programı kapsamında canlı hayvan alımı desteklenmemektedir. Program bütçesinin %40'ını oluşturan tarımsal işletmelere yatırım tedbirinde faydalanıcıların hayvanlarını kendi öz kaynaklarından sağlaması gerekmekte olup, bu miktar da ciddi bir yekûn tutmaktadır. Faydalanıcının canlı hayvan ihtiyacını karşılamasını kolaylaştıracak projelerin ulusal kaynaklardan tahsisi için gerekli çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.
- ✓ Türkiye IPARD Programı ile SAPARD ülkeleri ve IPARD hazırlığında bulunan diğer ülkelerin programları karşılaştırıldığında, Avrupa Komisyonunun Türkiye için hiçbir ülkede yer almayan bir detayda programlama yapılmasını istediği görülmektedir. Aynı zamanda, ulusal mevzuata ilaveten IPA Uygulama Tüzüğü ve Sektörel Anlaşma'nında getirdiği yükümlülüklerden dolayı faydalanıcılar tarafından temin edilmesi gereken çok sayıda belge ve yapılması gereken çok sayıda işlem bulunmaktadır. Faydalanıcıların çok büyük bir kısmı projelerini kendileri hazırlayamayacak, danışmanlık şirketlerine başvuracaktır. Her ne kadar Türkiye'de uygulanmış ve uygulanmakta olan kırsal kalkınma projelerinden dolayı proje kapasitesi oluşmuş ve danışmanlık şirketleri proje hazırlama konusunda mesafe katetmiş olsa da, IPARD'ın kendine has yapısı nedeniyle nitelikli projelerin hazırlanabilmesi amacıyla danışmanlık şirketlerinin eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır. Gerekli eğitimler, IPARD yapısındaki sorumlu Birimlerce etkin bir planlama ve organizasyon yapısı içinde düzenlenmelidir.
- ✓ IPARD Programı 2 faz/dönem halinde uygulanacaktır. Ulusal akreditasyon ve yetki devrine 1. faz kapsamında olan 20 il ve 5 tedbir için başvuruda bulunulmuştur. 2. faz illeri için ise, yetki devrini beklemezsizin alt yapı çalışmalarına başlanmalıdır. Öncelik eksen 2 altında yer alan tedbirlerin teknik fişleri IPARD programında taslak halinde bulunmaktadır. Bu tedbir fişlerinin Yönetim Otoritesi tarafından Avrupa Komisyonu ile müzakare edilerek biran önce netleştirilmesi ve bu tedbir fişleri temelinde TKDK tarafından başvuru rehberlerinin hazırlanması gerekmektedir. Komisyon ile

müzakereler zaman almakta olup, tedbir fişleri netleştirilmeden bu tedbirler için akreditasyon başvurusunda bulunulamayacak dolayısıyla fonların kullanımını tehlikeye girebilecektir.

- ✓ Fonların kullanımında n+3 kuralı dikkate alınmaktadır. Bu surette, bir yıl için tahsis edilen fonların o yılı takip eden 3 yıl içerisinde kullanılması gerekmektedir. Aksi takdirde söz konusu yıla ait kullanılmayan miktarlar Komisyon taahhüdünden kaldırılacaktır. Programda eksenler, tedbirler, alt tedbirler ve bütçe kalemleri bazında kullanılacak fonlar belirlenmiştir. Eksenlerarası fon dağılımındaki değişiklikler Komisyon onayına tabii olup, tedbir, alt tedbir ve bütçe kalemleri arasındaki fon dağılımları belli prosedürler çerçevesinde ülkeye bırakılmıştır. Süreci iyi yönetmek suretiyle, bazı eksenlerde fon kullanılmayacak olursa, fazla fonların Komisyonla hızlı irtibata geçmek suretiyle diğer eksenlere aktarılmasını sağlamak gerekecektir.
- ✓ Avrupa Komisyonu ile IPARD Programının 2 faz halinde 42 ilde uygulanması konusunda mutabakata varılmıştır. Programda belirtilen 42 il haricinde kalan 39 ilinde ulusal bütçeden desteklenmesi suretiyle, IPARD ile oluşacak yapının ülke geneline yayılması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akça, H., Esengün, K. ve Sayılı, M., 2001. Kırsal Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Rolü. Standard Dergisi, Sayı: 470, Ankara.
- Akça, H., 2004. Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Turizm. Standard Dergisi, Sayı: 513, Ankara.
- Akça, H., Sayılı, M. ve Esengün, K., 2004. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Modelleri Arayışında Kırsal Turizm Yaklaşımı Önerisi. Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:145, Ankara.
- Akdoğan, İ., 2010. Türkiye Açısından Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Mali Yardım Aracı (IPARD) Kapsamında Yerel Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Uygulamalar. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Semineri, Ankara.
- Akın, S., 2008. Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Mali Yardımlar, Değişimler ve Türkiye’nin Uyum Çalışmaları. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Altundağ, H. 2008. AB Kırsal Kalkınma Politikasında Leader Yaklaşımının Yeri ve Türkiye’de Uygulamaya Yönelik Yapılan Çalışmalar. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Anonim, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyon Raporu. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Anonim, 2002. Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Ankara.
- Anonim, 2003. Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Anonim, 2004. II. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Komisyon Raporu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2005a. Etüt ve Proje Dairesi Başkanlığınca Uygulanmış ve Uygulanmakta Olan Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Hedefleyici Programlara Dayalı Projelere İlişkin Rapor. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Basılmamış, Ankara.
- Anonim, 2005b. IFAD Tarafından Finanse Edilen Kırsal Kalkınma Projeleri Hakkında Bilgi Notu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Basılmamış, Ankara.
- Anonim, 2006a. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, DPT Yayınları, Ankara.
- Anonim, 2006b. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>- (20.07.2010)
- Anonim, 2007. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Biten Projeler. [http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/203/Uygulamasi+Biten+Projeler-\(29.07.2010\)](http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/203/Uygulamasi+Biten+Projeler-(29.07.2010))
- Anonim, 2008a. Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2008b. Katılım Öncesi Yardım Aracı, Kırsal Kalkınma Programı Hazırlıkları ve Yönetim Otoritesi. Türktarım Dergisi, Sayı:183.
- Anonim, 2009a. Köydes ve Beldes. <http://koydesbeldes.wordpress.com>-(28.07.2010).

- Anonim, 2009b. 2007-2013 Dönemi Türkiye için IPA Yardım Miktarları http://ec.europa.eu/employment_social/esf/docs/final_miff_2011_2013_14_10_2009_en.pdf - (29.07.2010)
- Anonim, 2010a. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın Önemli Bazı Destek ve Projeleri, Tarım Havzaları Modeli. http://www.tarimyayin.gov.tr/tarimrehberi/documents/1_10.pdf-(29.07.2010)
- Anonim, 2010b. Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Dair Yatırım, Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım, Başvuru Çağrı Rehberi. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Ankara.
- Anonim, 2010c. Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı, Şartlı Başvuru Çağrı İlanı. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Ankara.
- Anonim, 2010d. Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013). Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2010e. Stratejik Plan (2010-2014). Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2010f. Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı. http://www.tedgem.gov.tr/kkydp_genel_basin.htm - (30.07.2010)
- Anonim, 2010g. Ortak Tarım Politikası. http://diabk.tarim.gov.tr/OTP_Genel.mht - (30.07.2010)
- Ayanoğlu, İ., 2008. Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başarır, E.P., 2008. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çevre Odaklı Kırsal Kalkınma Politikaları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Bilen, Ö., 2008. Village Infrastructure Support Program (VIAP): a new delivery mechanism enhancing the decentralization process of rural infrastructure services in Turkey (KÖYDES), OECD Meeting the Challenges of Rural Regions Cologne, Germany.
- Can, M., 2007. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Çakar, Y.M., 2007. Türkiye'de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Uygulamaları ve Çorum Örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dağlıoğlu, E., 2008. IPARD Programı Kapsamında Türkiye'ye Verilecek Desteklere İlişkin Ödeme Süreci ve Bu Sürecin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Dıraor, B.M., 2008. Katılım Öncesi AB Fonları ve Kırsal Kalkınma -Fırsatlar, Sorunlar ve Türkiye İçin Öneriler. DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No:2764, Ankara.

- Ekim, R.M., 2006. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Ekin, N.A., 2008. AB Kırsal Kalkınma Politikasının Hayvancılık Sektörüne Etkileri Ve Türkiye Hayvancılığına Muhtemel Yansımaları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gençkol, M., 2003. Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye. DPT Yayın No: 2679, Ankara.
- Gösterici, H. ve Ormanoğlu, B., 2007. Avrupa Birliği IPA Mali Sistemi 2007-2013 Dönemi Uygulaması. Bütçe Dünyası, Cilt 2, Sayı 25, Ankara.
- Gülçubuk, B., 2005. AB ve Türkiye'de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma. Ankara.
- Gülçubuk, B., 2006. Avrupa Birliği ve Dünya'da Kırsal Kalkınmada Ortaya Çıkan Yeni Yönelimler ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yaklaşımları. Tekgıda-İş Dergisi, Tekgıda-İş Sendikası Yayın Organı, Sayı:96, s. 9-24.
- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M. ve Kepoğlu, A., 2010. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri.
- Oktay, E. ve Çukur, T., 2004. AB'ne Aday Ülkelerin Tarım Sektörünün Birliğe Uyumunda Uygulanan SAPARD Projesi ve Konunun Türkiye Açısından Genel Bir Değerlendirmesi. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, 16-18 Eylül, Tokat.
- Örnek, A., 2007. Kırsal Kalkınma El Kitabı, Heinrich Böll Stiftung Derneği, İstanbul.
- Sarı (Odabaşı), A., 2006. Avrupa Birliği Uyum Politikası, Katılım Öncesi Mali Araçları ve Türkiye. İKV Yayınları No: 196, İstanbul.
- Ulucan, B., 2007. IPA Kırsal Kalkınma Ajansının Akreditasyonu. (Uzmanlık Tezi), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Uzunpınar, A., 2008. Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye'de Uygulanacak IPARD Programı Kapsamında Proje Hazırlama, Değerlendirme ve Seçim Süreci. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Yıldız, F.F., 2006. AB Katılım Öncesi Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Kapsamında Türk Tarımındaki Dönüşüm Süreci, Türktarım Dergisi, 167, 20-28, Ankara.
- Yıldız H ve Yardımcıoğlu, F., 2005. Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 2.
- Yücer, A., Topbaş S., Can M., Akdağ K., Bilici İ. ve Ekin, N.A., 2009. Türkiye'de Kırsal Kalkınma. TÜTEV, Türkiye Teknik Elemanlar Vakfı Yayınları: 3, Ankara.

www.abgs.gov.tr

www.eu.int

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : İhsan BİLİCİ
 Doğum Tarihi ve Yer : 21.01.1979 – Yerköy
 Medeni Hali : Evli
 Yabancı Dili : İngilizce – KPDS- C (70), ÜDS- C (70)
 Telefon : 0312 409 1400
 e-mail : bilicihsan@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü	25.01.2002
Lise	Tefenni Ziraat Meslek Lisesi	Haziran 1997

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
Temmuz 2009 –	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu/ANKARA	Kıdemli Ödeme Uzmanı
Şubat 2008 – Temmuz 2009	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu/ANKARA	Ziraat Mühendisi (Geçici Görevli)
Mayıs 2006 – Şubat 2008	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Proje Yönetimi ve Mali Kontrol Daire Başkanlığı/ANKARA	Ziraat Mühendisi
Temmuz 2004 – Mayıs 2006	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-Çorum Tarım İl Müdürlüğü	Ziraat Mühendisi
Ocak 2002 – Temmuz 2004	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-Dodurga Tarım İlçe Müdürlüğü/ÇORUM	Ziraat Mühendisi
Kasım 1998 – Ocak 2002	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-Dodurga Tarım İlçe Müdürlüğü/ÇORUM	Ziraat Teknisyeni

Yayımlar

- Yücer, A., Topbaş S., Can M., Akdağ K., Bilici İ., Ekin N.A., 2009. Türkiye’de Kırsal Kalkınma. TÜTEV, Türkiye Teknik Elemanlar Vakfı Yayınları: 3, Ankara.